

KÁRPÁTI PÉTER

DÍSZELŐADÁS

Liget

Kárpáti Péter

DÍSZELŐADÁS

A bosnyákok gyógyítása
avagy
a kísérleti kórtani buvárkodás
haladása hazánkban

Kiadja a Liget Műhely Alapítvány, 2021.

Szerkesztette: Levendel Júlia, Horgas Judit

A borítót René Margit tervezte.

Tördelés: Károlyné Őr Erzsébet

ISBN 978-615-5419-70-6

Egy törékeny asszony,
egy nyugtalan ember,
egy agg gyermek
és további hét kísérleti kórtani lény
segítségével előadja
a kísérleti kórbuvár.

„Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak.”
(Vörösmarty Mihály)

1. PROPAGATIO

Föl van jegyezve, hogy förtelmes ebdüh-járványok uralkodtak, de későbbben is igen nagy baj mutatkozott itt, minálunk. A kutyamarta emberek víziszonyba estek, a kutyák vonítását utánozták, és megharapták, aki hozzájuk közeledett. Hát nem maradt már senki, hogy segítsen, azon ősi gyógymód szerint, amellyel szeretteiket megfojtották avagy elvéreztették. De még az orvosok is, akik azért érkeztek, hogy kőrisbogar étetésével, avagy kéneső, kéksav, hánytató borkő, arzén s az ájulásig alkalmazott melegfürdő útján igyekezzenek az állativá torzult szerencsétlenek kínjait csillapítani, hamarosan még ez orvosok is csatlakozni voltak kénytelen a falkához, mely üvöltve bukfenczelt a tehénszaros, mosolygó alföldi utcán.

Az egyik legrégebb betegség. Bár legelőször csupán Aris-toteles barátunk említi. De virusa, az ebvérszörp immár évezredek, sőt tán évmilliók óta kórtanilag egyazonképpen fejti ki a roncsolás művészetét. Másfelől azonban meggyőződhetünk arról is, hogy a betegség festőien iszonyatos propagatioja azon ütemben változik és fejlődik az emberiség története során, amely ütemben változik és fejlődik az egyes nemzeteknek kulturális állapota is.

Egy barátom mondotta, egy szenvedélyes utazó, hogy „megismerhetsz egy országot az édessüteményeiről s a szépasszonyairól” – meg a veszett marásokról, bízvást hozzá tehetjük.

Tán még emlékeznek Kegyetek, midőn alig húsz év előtt egy fenevad lázba hozta egész új-Pestet meg a hírlapírók zömét. De a szerencsétlenek, kiknek agyvelejében megfogant a mérge, már nem bukfenczeltek az új-pesti utcán – őket

kényelmes különszoba várta a Rókus-kórház megfigyelő osztályán, hol a biztos rácsozat folytán immár az orvosokat se veszélyeztették. E nyúgodalmas körülmények között sokáig megőrizték szellemük éber állapotát, Drechnál Vilmos csupán keserűen megjegyezte, hogy nemsokára por lesz belőle, és hogy meglátja-e még a hajnalt, csak azon tépelődött. Tóth Ferencz tanuló pedig az éjszakai csöndben nagy zsebajt hallgatott maga körül, gyermekek szidták, mire sírva fakadt, és anyja után kiáltozott, azonban e szakgatott kiáltozást hamarosan ő is abban hagyta, és a dunyha alá bújva, imádságba szabta őrzöngéseit. De még a négyéves Tóth Antal is csöndben töltötte az éjszakát, igaz, álmatlanul, és orvosát kérlelte, hogy üljön az ágyához. Ez el is űzte gyermeki aggodalmát, bár úgy fogalmazott, hogy az orvos *formája* parázssal égeti a szemét. Végül is Drechnál Vilmos volt az egyedüli, mely ugatva rontott a rácsozatnak, orvosait comissariusoknak szidta, és rimánkodott, hogy engedjék ki, mert „nem fér el a szobában”, majd sikolyozva hentergőzött, mivel puskacsövek néztek az ablak mögül, utóljára pedig megjegyezte: „elvisz az ördög”.

Ezek a veszetségi esetek érzékeny műszer gyanánt mutatták hazánk culturális állapotját, hová azon régi, förtelmes ebdüh-járványok óta följutott. Egy boldogabb és gazdagabb országban e szerencsétleneket Párisba küldötték volna, hol Pasteur Lajos épp azon hetekben kezdette alkalmazni veszetségi gyógyoltásait. Egy boldogabb és gazdagabb országban tán még ma is élnének azok a szerencsétlenek – egy boldogabb és gazdagabb országban, hol helyettük nem azt a ronda frátert, a Babes Viktor kórszövet-tanárt küldötte volna Párisba a cultus-minister, hogy tanulmányozza a Pasteur Lajos szenzációs módozatait. És míg a Babes a képes lapok özönét küldözgette, addig idehaza meghalt, akinek meg kellett

halni, de akiben a vírus halt meg, az megmenekült ingyen, vasút-költség nélkül.

Azonban hazánk sajátságos kulturális állapotja folytán azok a szerencsétlenek mégse haltak meg értelmetlenül. Mert az ő ebvészmelegtől duzzadó szerveikkel folytattuk első kísérleteinket, melyek idővel a hazai védoltó intézet fölállításához vezettek, az orvosi facultás földszintjén, egy kicsiny szobában, félúton a dékáni hivatal meg a tébolyultak szobái között. Ahol immár *hazai földön* és igen *olcsón* menekíthettük az összemarott rémült reménykedőket, kik mindannyian ide, mihozzánk gyűltek a dagadt Monarchiából.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Egy másik híres eset szintén azt mondatja velem, hogy az édessüteményeknél s a szépasszonyoknál sokkal többet adnak a veszett marások, sokkal ízesebben adják és meztele-nebbül.

Most Oroszországba utazunk, tizenhat versztára Szmolenszktől dél-keletre, egy hatezer lelkes orosz falucskába, hol vezetőnk Sz-s., a szépreményű hírlapíró, ki a Vasárnapi Újság nagybecsű közönségének oly szívbe mardosóan foglalta egybe, hogy mi is történt azon a hamvazószerdai hajnalon.

Kiegészítésül bemutatom Kegyeteknek a Vasárnapi Újság rajzait, hol ezen bozontos, durva arczok, a Kakansky Iván, a Csomirov Natália, a Demianov Iván meg a többinek arczképei közé a farkas veszett pofáját is bízvást fölvehette volna a rajzoló.

A szomorú eset úgy történt, hogy a falu pópája hamvazószerda hajnalán éppen a templomba ment, midőn egy állat jött vele szemközt, és egyszer csak a pópa fejére ugrott, s egy harapással lemarta felső ajakát. Erre a pópa, egyre küzdve a farkassal és segélyért kiáltozva, a legközelebbi ház felé tartott. De sokáig hiába kopogtatott, mert a házban egy

Kakansky nevű becsületes paraszt mély álomba volt merülve, minthogy a húshagyón kissé sokat beszedett a jóból. Mikor a muzsik felesége végre rábírta magát, hogy ajtót nyisson, a dühös farkas a házba rontott, s kegyetlenül lemarta az asszonynak felső ajakát s bal orrczimpáját. Erre a szomszéd házak kutyái is ugatni kezdtek, és a farkas most feléjük tartott. A lakosok is kirohantak, botokkal és fejszékkel fegyverezve, a farkas közéjük csapott, és fogaival harapdálta támadóit. Végre Kakansky fölébredt mély álmából, szintén odafutott, bátran szembeszállt a farkassal, és egy baltacsapással leterítette.

A gonosz állat hulláját gondosan elégették, a sebesültekre kötést alkalmaztak, és csak ekkor tárultak föl az összemarczangoltak sebei egész borzasztóságukban. A pópa, ki oly sokáig küzdött, vérrel volt borítva, és még a legszerencsésebbik, Kakansky sem kerülhette ki a fogai nyomát. némelyiknek egész húsdarabok csüngtek le testéről, másnak keze volt csaknem elválva csuklójától, harmadiknak szeme fölött tátongett iszonyú sebhely, voltak, kiket czombján, derekán, karján és lábszárán mart meg a bőszült fenevad, s a Kakansky feleségét a térdén fölül.

Kérem szépen, ha nem tudnánk, hogy megtörtént, és éppen így történt, még azt hihetnénk, hogy Sz-s., a szemfüles hírlapíró netán Gogóly Vasziljevics Miklós kusza jegyzetei közül másolta ki egy soha meg nem írt karczolat piszkozatát. Melyet Gogóly Miklós gonosz humorral karczolt egy álmatlan éjszakán, s a címe: *Kakansky álma*.

Mert ugyan mit álmodhatott ez a Kakansky?

Ugyan mit álmodhat a húshagyó kedden beszívott muzsik – a hamvazószerdai hajnalon?

Azt álmodja, hogy a pópa ordít meg zörömböl. És tán azt álmodja – mint valamely orosz Boccaccio –, hogy az asszony kimászik az ágyból, és elhúzza a reteszt a pópa előtt. De pópa

helyett beront a böjti fenevad, és elcsúfítja az asszonyt, az orrát leharapja, és akkurát megmarczangolja a „térdén fölül”.

Tán föl is ébred ez a Kakansky, és fölugrik, miképpen itt, e szalmazsákon, és báván bámulja az ordítózó pópát meg az asszonyt, kinek mindkettőnek ajakát véresen lecsókolta a fenevad. Majd e Kakansky, meggyőződven róla, hogy íme, álmodik, visszadől a durva szalmazsákra, és reszketően keresi nyughelyét.

És tovább álmodik

Azt álmodja, hogy szégyenére összefut a szomszédság, botokkal, baltákkal fegyverezve, és ott, a ház körül – Gogóly gonosz humora, Akakij őrült kaczagása – az álombéli, képtelen orosz marczangolás, a letépett kezek, a csüngő húsdarabok, a szemek fölé harapott vérvörös szemek – és legvégül mit álmodhat még ez a Kakansky?

Azt álmodja, hogy fölkel, mint a szél, fölkapja a baltát, mely könnyű, mint az álom, és a fenevadat, mellyel nem bírt egy egész falu, agyonvágja egy pihe fejszecsapással.

De mielőtt az álombéli szörnyeteg kiadná páráját, a Kakansky „sem kerülhetette ki a fogai nyomát”, és végre, ezen hasító fájdalommal, összeszólalkozik – valóság és álom.

Kakansky fölébred, egyszerre kijózanodik: lábánál a szörny, kezében a véres balta, karjában a hasító fájdalom, és körötte jajgat és vonít, vérez és marczangol a szent hon, a Gogóly baromfi udvara.

Úgy-e értjük már, hogy miért nem ébredt föl ez a Kakansky? Nem érte oly acustikus inger, amely részeg álmának ellene mondana, amely elszakítaná az álom fonalát. De még nem találjuk annak tudományi magyarázatát, hogy miért épp e részeg muzsik karjában volt a kellő ügyesség és erő, hogy végét vesse a marczangolásnak.

A lélekbuvárok tán azt mondanák, hogy a részeg álom által lekötözött testben gyülemelhetett annyi feszültség és haragos erő, mely mint a nyíl pattant a fenevadra, az álom szakadtán.

Jó. Mondjuk innét volt a Kakansky ereje. Na, de a fenevad – fél falu ütötte vágta –, a bestia miért nem múlt ki véletlenül akár csak egy fél perczczel hamarább? Miért várta ki a csattanós véget, a Kakansky baltacsapását?

„Azért, mert e karczolat hőse Kakansky – mondanák a könyvbuvárok –, emiatt *néki* köllött álmodni és ölni.”

„De kérem, ezt nem a Gogóly Miklós írta – felelé a természetbuvár –, ezt a veszett méreg írta, mely évmilliók óta egyképp fejti ki a *karczolást*.”

Azonban a karczolás csupán a forma, melynek metrikai szorításában a vírus szabadjára ereszti csapongó költészetét. Csúfondáros figyelme még oda is kiterjed, hogy – miként Gogóly Miklós – hőst beszélő névvel ruházza föl: Kakansky.

Na, de mi azon bűdös mocsok, azon történeti salak, melyet a *Kakansky álma* a napvilágra kakál? Már engedelmükkel.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek, Uraim!

Az elébb propagáltuk itt, e szalmazsákon csupán az *álmodót*, azon egyszerű vivisectióval, amellyel e durva fekhelyet, mint valamely kóros szövetet, gennyes kelést, kihalítottuk a végtelen és végtelenül beteg Oroszországból.

És most égessük el a „gonosz állat hulláját”, és kövessük a tizenkilencz muzsikot. Kiknek szörnyű sebei csak játszi gyermekrajzok azon ősi művészethez képest, mit a „gonosz állat” a fogával beléjük ojtott.

Engedelmükkel, tovább olvasom:

„A szerencsétlenek, mint egyik közülük előadta, a szomszéd városba – Szmolenszkbe – siettek orvosi segélyért. De ott bezárták őket egy sötét szobába. – Mi ellenkeztünk –

mondta a naiv észjárású muzsik –, és feltörtük az ablaktáblát, hogy világosság jöjjön be, mert végre is nem voltunk bűnözők. Farkas mart meg, az igaz, de azért becsületes emberek voltunk.”

Na.

„Oroszországot ész nem érted” – mondja Tyutcsev, a költő.

De ugyan miért ne értenénk, hogy a tizenkilencz, sebből vérző embert a sötétbe zárják?

Ez még nem Oroszország.

Ahogy abba sincsen semmi érthetetlen, hogy a *bűnösöknek* köll a világosság.

Oroszország határát ott lépjük át, hol – a feltört ablaktáblák alatt – éppen arra sétál Gamaleja professor, egyenest Párisból. Az egyedüli ebben a végtelen és végtelenül beteg országban, aki hallotta vonítani a Pasteur kutyáit, az ötven immun-kutyát az alagsorban, és az emeleten látta az első érkezőket, összemarott rémült reménykedőket a Pasteur szobája előtt.

Néhány nappal később tizenkilencz muzsik zötyögött Páris felé, melyből még úgy hiányzott az Eiffel tornya, akár a tű az éjjeli lepke hátából.

Báró Mohrenheim, orosz nagykövet várta őkelméket a Gare de l'Est pályaudvaron, meg töméntelen, csacsogó hírlapíró.

És így lettek egy csapásra a Páris kedvenczei – a *szmolenszki oroszok*.

És egész Franciaország és az egész mívelt világ leste a híreket: hogyan reggeliztek, hogyan voltak délben, s vajjon megéri-e a hajnalt s a következőt? Az egész mívelt világ – a kávéházakban, a kabarékban, az utcasarkokon – lelkesedett, reménykedett, tépelődött és élcelődött. Egy hét múlva kiszzenvedett Jakulev muzsik. Azt mondták, hogy rettentő sebei

végeztek vele, ezúttal elkésett a vírus. De nem sokkal később, egy éjszakán, az alagsori kutyák vonításába orosz üvöltés vegyült. Majd hosszú csönd keletkezett, hatalmas, európai, tudományi csönd. Majd egy napon, Szmolenszktől dél-keletre, a hatezer lelkes falucskában megszólaltak az összes harangok. Így fogadták az érkezőket, akik, kettő híján, mind megérttek a másvilágról, szentekként magasztalták őket, kivéve az egyik muzsik hitvesét, ki, mert az ura nem hozta el az ígért szamovárt, seprűvel kergette végig a harangkonduláson.

Majd Alexander czár a szent Anna-renddel jutalmazta Pasteurt. És az egyetemes kísérleti kórtani intézet fölépítéséhez – százezer frankot adományozott! És egész Európából meg túl az óceánról csak úgy hullottak a frankok!

És két évvel később, a minden pompával berendezett párisi Pasteur-intézet megnyitását nem egy ilyen szerény kis publikum ünnepelte, mint a mi szerény kis intézetünkét, a mai napon. Párisban jelen voltak a világ tudósai, a művészvilág, a pénz-világ, és a köztársaság elnöke adta a pohárköszöntőt!

De a Pasteur Lajos, ki egész életében, a szűk laborokban, folyton hely-miseriákkal küszködött, midőn álma valóra vált, immár megtört testtel, a távozó melancholiájával nézte a díszes termeket, elgyöngülve, némán, és díszbeszédét a fiával olvastatta föl:

Két nagy ellentétes kísérleti kórtani buvárkodás tartja küzdelemben a világot. Az egyik, mely az öldöklésnek napról napra új módszereit kidolgozván, örökös sebzésre, nyomorra és halálra próbálgatja a népeket. A másik, melynek mi vagyunk az eszközei, igyekszik lerontani a mérsárolási kísérletek eredményeit, példának okáért, az antiseptikus gyógyítás ezer meg ezer katona életét menti a mívelt nemzeteknek. Hogy e két kísérleti kórtani buvárkodás közül a közel jövőben melyik fog a másíkan győzedelmeskedni – ki a tudója?

S a néma csöndben Pasteur föltekintett, bénult féloldalára billent fejjel, miként ha a mennyezet sarkában kutatná a választ, hol valamely kis pók szabatos geometriával hálóját szőtte a díszes compánia fölött.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek, Uraim!

Kérem, tekintsék meg tüzetesen itt e nyolcz férfit, az aszszonyt meg a kisfiút – kik a kopottas, de tiszta kincstári hálóingben csak épp olyanok, mint közkórházaink tömeglakói – hiába, ruha teszi az embert s a prém az állatot. Hisz csak helyeznénk őket rács mögé, és máris nem látnánk, csak állatokat. Vagy adjuk reájuk a buvárok fehér köpönyegét, miként ha durva majomszőrrel födnénk Isten képmására alkotott testüket.

Ha Isten valóban ilyen: két oszlop-lábakon hordozza hengeredett testét s a vékony nyakon himbálló tökkobakot, benne a dagadt agyvelőt.

Ha Isten valóban ilyen, és nem egy pók szőtte a világot, kinek az ember épp oly *idegen*, mint a malacz s a tengeri nyúl. Egy pók. Egy féloldalára bénult *buvárpók*, mely, ha szánja is az embert, ott, az alagsorban, halandósága csöppnyi ketreczében, úgy féloldalára biczegve járkal a ketreczek között, és rimánkodva kéri ezen együgyű lények bocsánatát a szörnyű kísérletért. „Nevettünk volna, ha nem köllött volna sírni azon” – emlékeznek az isteni buvár laboránsai meg a praeparatorok. De a kísérleti nyulak és malaczok nem sírtak és nem is nevettek, csak egykedvűen rágták a szénát, bár az valamely baljós sejtelemmel csikorgott a fogaik között.

E nyuszikat nem a dühödt állat marta, csupán e biczegő kis öregember, ki egy finom tűszúrással pótolta a fenevadak harapásait. És miképpen az őrzöngő bestiák marása ezen célszerű és humanistikus tűszúrássá nemesedett, azonképpen

nemesedett és tökéletesedett a nagy francia nemzet kulturális állapotja is.

Félre hát az édessüteménnyel! Pokolba a szépasszonyokkal! Pokolba az ízekkel, illatokkal! És ott keressük egy nemzet lelkét, a szunnyadó colossus első rebbenését ezen Európánk egét hasító tudományi virradatban, hol oly meztelenül nyilatkozik, akár a sebek nyílásán!

Tisztelt Tagtársak! Uraim! Asszonyok!

Kérem, tekintsék e nyolcz férfit, az asszonyt s a gyermeket, a viseltes, de tiszta kórházi daróczingben, ahogy itt állnak gyámoltalanul és közönségesen.

De képzeljük el a feltűnő jelenetet, midőn lekeczmeregtek a zágrábi gyorsról, és bár a déli-vasút már sok csudát láthatott, mint aminők voltak, példának okáért, a minap Kairóba hazatolonczolt tánczoló szerecsenek, mégis valamely meghökkenés vagy méla döbbenet figyelte, midőn a zágrábi gyors kupéjából a napvilágra jöttek, lassan, egymás után, ahogy a kukacz mászik elő az almacsutakból, lassan és igen elővigyázatosan, mint akiket leszédített szabad egyensúlyukból a száguldó gyorsvasút, lassan előjönnek, arcaikon szörnyű sebek, fejükön tűzpiros turbán, mellükön feszül a tépett anterija, és a derekukra tekert széles gyapjúkendőből a görbe handsár kandikál elő, meg a cifra agyú, hosszú csövű pisztoly. Majd zárkózott alakban megindulnak, elől ezen kövér basa, leghátul a fehér gyászruhas asszony meg a gyerek. És képzeljük el, amint a kis csoport konok bátorsággal lassan előnyomul az ismeretlen cél felé a nekünk oly megszokott kőrengetegben. Fülükben még ott hasít a gőzvasút, köröttük száguldozik és csörömpöl a kőrengeteg megannyi vadállata, a lóvasútak meg a társzekerek, és köröttük ugrál és majmoldik, kaczag és rikoltoz a bennszülöttek kara: a rikkancsok meg az utcakölykök. És miképpen bolyongtak egy egész

napon által a vadon kőrengeteg útvesztőiben? Miképpen éjtszakáztak a tabáni macskakövön, hol a cigánybandák rekedt nyávogása szálldosott, és a kocsmákból kibillenő holdra vonítók még ma is mesélik azon turbános, handsáros részeg álmaikat, a foghagyma szagú árnyakat, kiknek a sötétben, mint a torzpofák, világlottak nyirkosan összemarott arczaik.

Pirkadatkor találtak reájuk a csendőrök, és a vaczogó maskarákat által kísérték a láncz-hídon, és meg sem állottak velük, csak a ligeti vurstliba, hol végre egy szerbül bíró tűzfújó vette védszárnyai alá a halálra csigázott csoportot.

És így történhetett, hogy midőn az nap dél körül gyanútlan munkába igyekeztem, már ottan álldigáltak, a tűzfújó meg a medikusok bámész gyűrűjében, félúton a dékáni hivatal meg a tébolyultak osztálya között.

Majd képzeljük el, midőn az nap este a szépreményű hírlapíró, Sz-s. a veszett farkast megszégyenítő vehemenciával kifaggatja a vörös turbános idegeneket, akik elébb sután, akadozva, majd hadonászva, kiabálva, egymás szavába vágva igyekeznek *mindent* elmondani és *mindent* megmutatni, félig behegedt, szörnyű sebeiket és a rémületes képeket – míg a botcsinálta tolmács, a tűzfújó csak fújja elveszetten és perzselődve –, miket fölidéznek a szavak, a sebek s a kapkodó mozdulatok.

Majd én, mint az ideiglenesen fölállított pesti Pasteur-institúzt igazgatója, egyenként a szobámba viszem a tíz farkasmarta embert, és ezen fölvételi füzetben, az arcz- és toroksebek, valamint egyéb hámsérülések keletkezésének lejegyzésével mintegy *kórelőzményt* foglalom össze a csapongó lázálmokat.

Elmondhatjuk tehát, hogy mind a két följegyzés, a hírlapi színes tudósítás meg az én hamuszürke kórtörténetem – még ha e kettő oly végzetesen különböző is – egyaránt a tíz áldozat és szemtanú által első kézből való, pontos és hiteles.

Bár csak úgy, miként a kis dal: „Volt nekem egy kecském, tudod-e? / Kertbe rekesztettem, tudod-e? / Megette a farkas, tudod-e? / Csak a szarvát hagyta – ahogy a mi történetünkben is csak annyit hagyott a két hiteles följegyzés, amennyi kecskeszarv a kecskéből – látod-e?”

Mert ugyan látod-e, példának okáért, a Novosevcsi-falu utcáján széttépett gyermeket? Ő nem nyilatkozhatott, nem mesélhette el az élményeit, mint ez a tíz, így az ő sikolya csak egy néma hang e borzongató crescendóban, az ő története csak a halál, egy adat, egy pusztaság szám a végösszegben.

Ül a hóban, átázik a gatyája, egy kis játszó lapáttal kavargatja a hólatyakot, testvérei sikítva szaladnak, ő megfordul, hogy el ne vesszen az a kis játszó lapát, fut a néma utcán, czuppog az apjától örökölt roppant bocskora – ki-ki fejezze be a maga ízlése és képzelete szerint – vagy felejtse el!

És nem beszélhettek a szomszédok sem, a többiek, akik a fejükre húzták a takarót, és nem rohantak, vagy későn rohantak, doronggal, handsárral, égő fahasábbal, és így nem kerülhettek ezen tíz közé, kiket a krónikáink hőseivé avattak a testükön mart sebek. Bár az elmulasztott harapás is lüktet és fáj, és az ép sebből a méreg az agyba szivárog.

És nem nyilatkozhattak az oktalan állatok sem, a lovak és tehének, kik az istállóban lebéklyózva túrték, hogy a fenevad, gyámoltalanságuktól esztét veszítve, szaggassa róluk az eleven húst – ők sem fogalmazhatták meg élményeiket, csak nyihogtak és bőgtek, ahogy a torkukon kifért.

Ahogy nem szólhattak a kutyák, bár a dicső harczból viszatérve remegve falták a megérdemelt dupla porciót – ám az első gyanús vonításra agyukba hatolt egy golyó.

És nem beszélhet a farkas sem, az utolsó szó jogán, nem mondhatja el, hogy a párja miként ült le hirtelen a meredek hegyoldalon, és nem-látó tekintettel szürcsölte a levegőt. És ő hogyan kerengett a nőstény körül, szédülve, őrzöngő

ágyékkal, szemét szúrta a szikrázó hó a fennsíkon, és lekergette a völgybe, homályba, fülében dübögött a saját puha lépteinek zaja, majd véget ért az erdő, egy szekér állt az úton meg egy csacsi, és valaki ráüvöltött, hogy kínjában a tócsába rogyott, és inni próbált, de tűz volt a hólatyakban, és valaki megragadta, és a pofájához hajolt, perzselt a lehellete, szét köll harapni, vasvillát döftek a mellébe, és futott, de újra házak, az út, három gyerek rohant, és rikácsolt a fejibe, és midőn széttépte, olyan csönd volt, olyan nyugalom. De jöttek, rikácsoltak, egy asszony az éles hajával nyiszálta, meg vassal verték a fogait, lövés dörrent, lyuk puffant a hóba, és ő a lyukba zuhant, de hogy mi történt a *lyukban*, azt már a farkas se tudná elmondani. Pedig éppen ez teszi oly nyugtalanítóan hézagossá a hiteles krónikákat, hiszen a falvakban, a doronggal, vasvillával, handsárral kiszakított idő legfőljebb két vagy három óra – de hol vészett el a többi huszonnégy óra a *lyukban*, hol nincs megállás, se dorong, se pihenő, csak a zuhanás, hegyen föl és völgybe le, és mily álmok jönnek a zuhanásban? Könnyen kitalálhatjuk, ha tanulmányozzuk a veszettség deliráló szakának tüneteményeit. Mozgása egyre kaszálóbbá válik, gyakran fölhemperedik, de a levegőben tovább rohannak lábai, és ellenségnek nézi a földet, mivel hogy fékezi, fogát a sárba fúrja, hogy átharapja torkát a sárnak, majd lehet, hogy fogócskázó farkaskölykeknek véli a bundájáról csüngő kutyákat, és atyai büszkeséggel buzdítja, midőn vérükbe rogyva el-elmaradoznak, és lehet, hogy végső delíriumában doronggal űző vad férfiaknak képzei a doronggal űző vad férfiakat, és az út végén, a sziklakaptatón, lehet, hogy saját fuldoklásának hallja Hrbat Arif nehéz zihálását a háta mögött, Hrbat Arif, itt a sor végén, e hatalmas szál mohamedán legény, az egyetlen, ki sarkába maradt a rohanó vadnak, bár lehet, hogy Hrbat Arif már egy halott farkast üt a doronggal, kit bensejében épp most vert agyon miriádnyi Hrbat Arif, ezen

számtalan, láthatatlan lény, félig állat, félig szikla, történetünk igazi főszereplői, ők sem beszélhetik el, hogyan csöppentek a forró anyagba, hogy pusztultak ott miriádnyian, és a kevés maradék, a kevés Hrbat Arif hogyan vergődött följebb, egyre följebb, az idegrostokban araszolva, és hogyan érkezett meg abba az országba, mely lágy és gömbölyű, akár a sáros földgolyó.

Nem. Se a szépreményű hírlapíró, se én, a kórtani buvár a csámpás microscoppal, nem tudhattam szóra bírni a vírusokat, már csak azért se, mert akkoriban még hevesen vitatta a tudomány, vajjon a vírus csak méreg vagy eleven anyag, és gyermek volt még az a koponya, mely először merte elgondolni, hogy valami *egyszerre* él és nem él, *egyszerre* állat és szikla, és a mi életünkben él, a mi sejtjeink sokasítják, szülik, mint anya gyermekét, míg csak gyilkos idegenné nem változik saját vérünk, húsunk és agyvelőnk – és így lesz belőlünk a szikla.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek, Uraim!

Szíves bocsánatukért esedezem, hogy mindezek okából csak hézagosan áll módunkban propagálni e hiteles boszniai történetet.

Segítségünkre csak ez a tíz áldozat és szemtanú lesz, s a Kegyetek képzelőereje.

Segítségünkre csak szemük rebbenése lesz és tétova mozdulataik, hisz idegen szerb nyelvük a mi fülünkben csak sáros czuppogás, miként ők is valamely durva vartyogásnak hallják magyar anyanyelvünk legszebb gondolatait.

És még a segítségünkre lesz ez a viseltes gézcsomag, melynek tartalmát óvatosan kifejtem. E szokatlan természeti művet. A farkas lefűrészelt fejét, mely a bosnyák kormány szívessége folytán érkezett, szintén a zágrábi vasúttal.

És mostan kezdjük el, és viseljük el propagálni ezen huszonhét órás történetet, itt, e sötét és bizonytalan falakkal szerkesztett szobában, mely egy léleknek hatalmasan tágas, mindannyiunknak azonban szűk és szomorú, és csak olyan, mint egy öregember korhadó agya: csöndes, üres, túlsúfolt, krákogó, emlékes, szemetes. És ahol Kegyetek, a szoba frakkos és estélyi szoknyás szemtanúi és díszvendégei csak úgy sorakoznak, mint egy-egy szép gondolat a ránczos világkőponyában. Kérem, ha mostan fáradó képzelőerőnkkel ezt a tíz meztelen arcot, vérveres turbánokkal, valódi bosnyák ábrázatokká öltöztetjük föl, miként e csöndes és hideg farkasfőrt a fogát csattogtató eleven bestiává egészítjük, úgy a következő szegényes propagációval mégis valamely vázlatos képet nyerhetünk az ősemlék és a vadállatok küzdelmeiről. Azon ádáz harcról, mely azóta virul, mióta a kövek fölött megjelent – az ember, a vadállat s a vírus.

Meggyújtom a spiritus-lámpát.

Íme, itt látható a reszkető falakon projectált ősvadon.

És itt a szörnyeteg, minek jobb kezem mozdtítása kölcsönöz gonosz erőt, miáltal *van*, lélegzik és mozog ez a szokatlan természeti mű.

Hisz merőben szokatlan. Hisz mainapság már nem jár-őröznek a vadon szigorú őrmesterei a Szerajevót övező hegyekben. Lelőtték vagy megmérgezték őket. Vagy elűzték a dalmát hajógyarak famunkásai, kik visszhangzó csattogással borotválják a hegyeket.

Így hát nem csuda, hogy ez a kis Markó-gyerek először valami elbitangolt házörzőnek vélte az állatot, mely az erdőből sebesen feléje ügetett.

„Sicc, eridj haza, rossz kutya!”

Az állat futtában összerándult, és fején átbukva, így, miként lapda gyanánt gurul ez asztalon, a sárba hemperedett.

A kis Markó ezt játszi kutyálkodásnak vette, mert csak rakta tovább a szekeret. Még le köll vinni a szénát Novosevcsibe, az út sáros, ragadós, az erdőbe korán sötétedik, a csacsi meg izgatottan dobog a szekér előtt, „csacsi, csacsi, hová sietsz?”

Mármost nem igaz, hogy csak a kutyák tudnak ugatni. Talán akkor ugat a farkas, mikor a kutya fölvonít? Az állat fekiúdt a hólatyakban, a két mellső lábára támaszkodott, mit most kényszerűen a bal kezemmel pótolok, és rekedten ugattott – vagy köhögött, miként ha fuldokolna? Khe, khe!

A Markó megkerülte a szekeret, és odasétált, de könnyeden, és nem ily ólom lépteken, aminőkkel most ez asztalhoz vonható. Leszúrta a vasvillát a sárba, lehajolt, a kezébe vette az állat fejét. „Lenyeltél valamit? Na mutasd. Nyisd ki a szádát, hé! Vigyázz! Elharapod a nyelvedet, te buta!”

És ekkor sejtette meg, hogy ez a kezeiben hörgő, sipítózó lény talán nem is a szomszéd Marinkáék csavargó kutyája – ez a habos fogak közt reszkető nyelv, ez a szűkülve rámeredő idegenség. „Te dögl!” – kiáltotta inkább rémülten, és kirángatta a vasvillát a sárból.

Hogy a farkas mart elébb, vagy a villa szúrt először – ki tudja? Azonban itt kezdődött az a huszonhét órás lázálom, sikoly meg iszony. És bár e Markó-gyerek most oly megszeppenve keresi elő a szokatlan természeti művet, mely az asztal alá gurult, bizony annál vitézebbül helyt állott magáért, ott, a honi tölgyek alatt, és vakmerően védelmezte magát a vasvillával, annyira, hogy a farkas csak hosszabb küzdelem után tudta a kis hőst megsebezni a homlokán. A viadalt észbe vette a Markónak egy még kisebb öcscse, és fölkapva az atyja handsárját bátyja segedelmére rohant. De akkor már a Markó megfutamította a fenevadat, mely a másik gyermekre rá se nézve sebes ügetéssel megindult a lejtőn, Novosevcsi-falu irányába.

Novosevcsiben három játszó gyermekre bukkant, melyek egyikét ezen gyermek nagyságú báb segítségével propagálhatjuk. A báb kezéhez egy kis játszó lapát van hozzá erősítve, és úgy van szabva, hogy a lapát, illetőleg a báb végtagja egyetlen mozdulattal, könnyedén leszakítható. A gyermekbáb fejébe pedig vörös folyadékkal töltött kis ballont helyeztünk. Ha a báb fejét benyomjuk, a ballon szétreped, és a folyadék alácsurog.

Mármost Novosevcsi utcáján a három kis gyermek a játszóházba volt elmerülve, mikor az ordas melléjük sündörög, és csak akkor veszik észbe, mikor az a fogaival elkapja a kis játszó lapátot, és mindenképp le akarja nyelni a torkán. Ekkor már a gyermekek sikoltva menekülnek, de a farkas, egyet közülük megragadván, azt a szó teljes értelmében darabokra tépte, a fönt említett módozat szerint – így.

Köszönöm.

A két másik gyermek e Mumovics Stója nevű asszony udvarába menekült, és már javában mesélnék a szörnyű esetet, mikor íme, kilógó nyelvvel, vérben forgó szemekkel megérkezik a farkas is. Még mielőtt menekülésre lehetne gondolni, akkor már a farkas a szerencsétlen Stójára ugrik, és a földhöz teríti.

Kis türelmüket kérem, míg a törékeny mozgású bosnyák asszony hanyatt fekvő helyzetben elhelyezkedik.

Köszönöm.

Ki nyomban megpróbál fölállni, azonban a fenevad újra lerántja. Az asszony ismét föltápászkodik, de kibomlik hosszú haja, kibomlik, és a fenevad, az asszony hajába tekerőzve, nehéz súlyával ismét lerántja, mit e gyöngéd húzó mozgással propagálhatunk. A szerencsétlen Stója még mindig megpróbált fölkelni, de lehanyatlott, és halkán nyöszörögve és sepegve megadta magát a sorsának – így.

A fenevad csak erre várt. Nyomban ráugrott az asszonyra, és oly elmerülten kezdte majszolni, akár az édessüteményt vagy a szépasszonyokat.

A nagy sikoltozásra oda toppant Becsirovics Becsir, a falu muktárja, ez a természetes basa, ki vér szerint is török, bár víg bajszával akár magyarszámban is elmehetne, az ember szinte várja, mikor szólal meg magyarul.

Az emberséges muktár még magához sem jött az iszonyattól, látva egyfelől a vértől borított Stóját, másfelől az utcán ezt a széttépett gyermeket, midőn a farkas, hörgő lihegéssel, egyenesen neki ront.

A muktár elbúsult haraggal vont ki öve mellől czifra agyú, hosszú csövű pisztolyát, és rálőtt a veszett bestiára. Elcserszent az ócska mordály, haj, de golyója a farkastól fél ölnyire vágta a havat! Ott fészkelte a tűszőben a jó handsár, hosszú, széles, éles, mint a borotva, de nem volt már idő azt kihúzni, mert a farkas egy pillanat alatt a jó muktár vállára ágaskodott, és mindenképp a fejét igyekezett bekapni.

Becsir ütött-vágott a pisztoly csövével, és egy ízben csakugyan úgy találta szájon a farkast, hogy, miként e fagyott vigyorból előszámlálható, négy foga itt elől menten kitört. Ez, úgy látszik, a farkasnak is elég volt, mert hirtelen ott hagyta a muktárt, és nyargalva eliszkolt.

Most, engedelműkkel, a farkasfőt a kezemből elhagyom, és most ez asztalon heverő farkasfő mutatja, hogy gazdája eszeveszetten rohan a kopár erdőkben, csatakos hegyoldalon, hol csak a fakó hóbuczkák világítanak, és a fertezett agyvelő – mely a két üvegszem által tekint a világba – már nem azt látja, ami *van*, hanem az *van*, ami *látszik*, e gyűladt természeti látvány, hol az erdőt igen szabatosan propagálja a hosszú, végtelennek tetsző faasztal, a sáros földet pedig a fadeszka, a lángoló tölgyeket a spiritus-lámpa, és a meredélyt

a csámpás microscop. És az asztal peremén, itt, a völgyeken már éji nyugalomra készülnek a körbe pettyegetett, láthatatlan falvak, melyekről még nem tudhatni, hogy melyik fog útjába esni a dühödt fenevadnak. Bár látszólag már kegyetlen célzt jelölt a lábainak – innét visszanezve, és ismervén a jövőt.

Na, hát amíg a farkas az erdőbe tébolyog, addig, engedel-mükkel, történetünk egy másik szereplőjét lesz módomba propagálhatni, az *egyetlent*, aki dorongnál és vasvillánál hatalmasabb eszközzel állhatott ellen a dühödt fenevadnak, történetünk *hőséről* beszélek, ki mégse lett a történetünk hőse, mert mint a lehullott makkopáncs az avarban, később úgy veszett el hirtelen és céltalanul.

Novosevcsi fölött vagyunk, a kis erdei telepen. A Markógyerek ül az ágya szélén, és félmeztelen vaczog. Homlokán már megszáradtak a sebek. Bágyadtan figyeli a körorvost, aki egy kés pengéjét hevíti a tűzön. A körorvos háta mögött egy soványka asszonyka tipeg – hogy adhat-e a gyerekeknek tejet? Adhat. És jó, ha ad neki? Adjon. És foghagymát is adjon neki, úgy-e? Adjon. És kimehet a házból? Kimehet. És ha visszajön a farkas? Nem jön. De ha mégis visszajön?

Bámulják a tüzet. Miként most a Kegyetek szemében rezdül a spiritus-láng képe. És a tűz nyalja a pengét, és a szikrák pattannak, akár a gondolatok.

Elég csúnya sebecske, úgy-e? De úgy-e lehetne sokkal csúnyább is, úgy-e? És úgy-e jó, hogy hóval rögtön kimostuk? Nagyon jó. Azonnal kimostuk. És akkor igyon tejet, mennyi tejet? Amennyi belefér. És a foghagymát is meg köll enni, úgy-e?

A körorvos kiveszi a pengét a tűzből, int a gyermeknek, hogy feküdjön le, és int a két fegyveres parasztnak, hogy fogják le a gyermeket. Fogják erősen, a kezét, a lábát, a fejét – a füst meg a serczegés, a kiáltozó asszony, a kapálódzó

gyermek, kint üvölt a sebesült csacsi. Íme, propagáltuk, hogy a körorvos, ez ősi gyógymód szerint, miképpen pörkölte és ölte a mérget a seb mélyén amúgy találomra és ösztönszerűen kotorászva e tüzes késsel. Egyúttal propagáltuk a gyámtalan kis gyermek szenvedéseit, ki a szörnyű emléktől lenyűgözve mostan épp oly barbár erővel kapálódzik, és mit sem gondol azon csekélységgel, hogy ezúttal a tüzes penge csupán egy kis vizesbögében sercegett, mit észrevétlen elhelyeztünk a feje mögött.

Köszönöm.

Öt perczzel később a kis Markó már – eképpen – csöndesen nyöszörgött, a feje helyén fehér gézcsomó.

Fiam, a foghagyma, nesze. Hallottad, meg köll enni a foghagymát. Nesze, foghagyma! Hallod, megeszed, vagy a doctor leveszi a fejed!

De a körorvos már messze járt. A két állig fegyverzett paraszttal ügetett Novosevcsi fele. Az erdőben fáklyák reszketek, megkergült férfiak a farkast keresték. És a hegyen túl, az álmos Odzsákon már megfejte a hat kicsi tehenet itt ez Olovics Rade, és a kannákkal elcammogott. De csak egy résnyire nyitva felejtette az istállóajtót...

„Szó hallatszott Rámában: sírás-rívás és keserves jajgatás” – de Novosevcsiben csak egy gyermeket mészároltak le, mégis kint üvöltött az egész falu.

Ez a Becsirovics Becsir már századszor kiabálja el, hogyan futott a sikoltozásra, hogyan látta meg ezt a kis kezét a hóban, azt hitte, valami döglött kismadár, hogyan rohant a házba, hol a szerencsétlen Stója feküdt, és hosszú, véres haja, mint a szőnyeg terült szerteszét, és a muktár hogyan lőtte a szörnyeteget, és hogyan verte a pisztollyal a pofáját – egy kölyök négy farkasfogat szedett össze a hóban, és a muktár szörnyülködve hadonászott a farkasfogakkal, és egy árral

ütötte a leghosszabbat, hogy zsinórt fűzzön bele – de a körorvos, ahogy megérkezett, a tűzbe dobatta a farkasfogakat, és szublimáttal mosta a muktár kezeit. Azután kiégette tarkóján a sebet, „kis karczolás”, sziszegett a muktár, és nagyot legyintett, mint aki elhesseget egy döglegyet. Azután egy dadogó paraszt rángatta meg a körorvos kaftánját, a szerencsétlen Stója férje, és a tömeg utat nyitott előttük.

A körorvos nyugodtan lépett a házba, látott ő ennél czifrábbakat is, még ’78-ban, midőn az osztrák–magyarok rohanták le a körzetét. A szerencsétlen Stója a sarokban dünynyögött, és mintha a szél akarná leczibálni, két kézzel szorította a fejét.

A körorvos az asszony orra alá nyomott egy chlorophormos kendőt, Stója azt hitte, a maszatos arczát akarják a hűvös ronggyal letörülni, és így, miként ha egy asszonyi szörnyálmórból ébresztenék a szelíd világra, aláhanyatlott, és hálsán lehunyta a szemét.

Majd a körorvos a görbe tűvel, amellyel visszavarrta az asszony homlokát, átment a szomszéd házba, és szépen összevarrta a gyermeket is. Így – néhány biztos öltést eszközölve. Majd megvárta, hogy két suttogó vénasszony lemossa a gyermeket, miként e bábót a vödör vízben kiöblintjük, majd a tisztára mosott és összeférczelt gyermeket elhelyezzük a szárító kötélre, és a csipeszekkel megerősítjük. Megszáradván a vénasszonyok tiszta ruhába felöltöztették, a körorvos pedig ellovagolt a két fegyveres paraszttal.

És mialatt a három ló patája a vaksötétben szutyogott, a körorvos azon kapta magát, hogy a farkashoz beszél. Arról érvelt neki szelíden, hogy most már kerülje el az ő körzetét.

A legszívesebben leszállott volna a lóról, hogy a fák tövében körbe megjelölje: ez az én körzetem, az *enyém*.

De hiába, veszett farkas nem ért sem az érvek, sem a diplomácia nyelvén – ezért hát csak a lovat ösztökélte, bár azt is értelmetlenül: ő csak zötykölődött, de a ló vezette őt.

Éjfél körül értek Kosuticára, az orvos házához. Aludt az egész falu, csak egy kutya virrasztott. A három lovasra ügyet se vetve ült az út közepén, a farka sebesen kaszált, és ágaszkodva a szemerkélő esőbe szimatolt.

„Vajjon mit figyel a dög?”

De a körorvos nem hallhatta, hogy a hegy túloldalán hat tehén ordít, mintha égne az istálló – itt csönd volt, lágy esti csönd lengedezett Kosutica fölött, csak a kutya farka verdezett, és a fák közt suttogott az örök sirokkó.

De ekkor indult Odzsákból a szekér, két fölismerhetetlen arcú férfi nyögött a szalmán, és egy állig fegyverzett paraszt hajszolta a lovakat – az orvos háza, Kosutica felé.

Odzsákra, oda éjfél előtt érkezett a farkas. Az egész falu mély álomba volt merülve, midőn ez a kemény tekintetű bosnyák, az Olovics Jovó szörnyű bőgetésre riadt föl. A házból kirohánván az öcscsét, a Radét látta állani az istálló előtt, valamely kísérteties mozdulatlanságban, valamely sűrű árnyékot ölelve a teste körül. Jovó már egészen közel érkezett, mikor végre fölismerte a fenevadat, mely az öcscse torkát marczangolta, és nyilván meg is fojtja, ha már a Becsir pisztolya ki nem verte volna a leghegyesebb fogait. Rade a nyakába kapaszkodó farkast erősen körülölelte, hogy kiszorítsa a párát belőle, a Jovó pedig, fölkapva az eltört dorongot, azzal kezdte az öcscse nyakán csüngő ordast husángolni. Erre az kibontakozott a Rade lankadó karjai közül, a Jovóra ugrott, kegyetlenül összemarta, majd eltűnt, miként ha nem is volt.

De ha akkor éjjel egy eltévedt bárány inni tért volna a Zljebovi-patakhoz, bárányszürke szelíd szemekkel bámulta

volna, ahogy ősi ellensége lebukdácsol a meredek partoldalon, és mohón a vízre hajol. De a teste görcsbe rándul, csikorgó fogai közül a víz visszacsurog, élettelenül a patakba zuhan, és eltemeti a jeges víz. De azután fekete lábak kapálódznak, és kivergődik a túloldalon, és a sáros havat maga mögé szórva fölkapaszkodik, amerre alszik a gyanútlan Zljebovi-falu, és az egyik házban alszik ezen holdvilágképű bosnyák, a Péró, a Zaranovics, aki öt percz múlva bebizonyítja, hogy ez is, mint minden mese az esztelen vérengzésről, mellesleg hőstörténet is, hymnus az emberről, ha úgy tetszik.

Fölugrik az ágyról, a hálóingre kapkodja a mellényt, lerázza a zokogó asszonyt, mezétláb rohan a hóban a Péró, a Zaranovics, hogy a szó teljes értelmében fülön csípje a fenevadat, és hunyorogva nézze, ahogy ősi ellensége, ez a Zsivánovics Lázó a tüzesüszökkel a szörny pofáját üti.

De az föl se vette az ütéseket, és roppant erejével a Zaranovics markából is kitépte füleit, majd miután ezt is alaposan összerágta, sebesen tovább futott – azon czéltalansággal, amellyel a Péró, a Zaranovics mostan fölkeresi a régi szalmaágyat, és reszketőn keresi nyughelyét. De máris fölugrik, horkantva és elfúlón sikolytva, propagálván, hogy a farkas már Mileczi faluba ért, hol futtában ezen örök ittasan dülöngésző Soloja Tomával küzdött meg, és miután szorgalommal ezt is megtépte, a nem messze fekvő Madsari felé rohamozott. Itt a lakosok idejében észbe vették, és ellene nyomultak, de a farkas a túlerővel nem állott szembe, csak futott, megszakítás nélkül, míg este felé Pobraczi-faluba ért. Amint ez ősz Popovics Pavlé észbe vette a rohanó vadat, reáuszította kutyáit. A kutyák meg is támadták a farkast, de az egymás után földhöz verte valamennyit. Pavlé, hogy kutyáit mentse, handsárt ragadott, és maga is a küzdelembe vegyült. A farkast pofán szúrta mindjárt, de az reaugrott, s elébb a kezét, aztán a fejét

beharapta. Pavlé alig bírta még egyet döfni, ez a döfés azonban a farkas nyakát érte, mire az hirtelen visszavonulót fűjt. De ebben a faluban már sűrűbben voltak a házak, s a nagy zajra nagy tömeg ember összecsoportosult, és utána a farkasnak! Hanem a farkas oly sebesen nyargalt, hogy az üldözők egyenként el-elmaradoztak. Csupán *egy* nem maradt el, *egy* volt mindig sarkában a tajtékzó, fogát csattogtató bestiának, ezen hatalmas szál mohamedán legény! Már több, mint egy órája tartott az üldözés, még pedig hegynek fölfele, midőn a farkas, látva, hogy nem menekülhet, hirtelen visszafordult, és reáugrott Arifra, de Arif olyat vágott reá a doronggal, hogy a farkas elszédülve fölbukott, de egy pillanat múlva megint csak talpon volt, és mászott a sziklákon, majd újra szembe fordult az üldözőjével, ez pedig megint hatalmasat ütött reá – így ment ez, miként e Péro, a Zaranovics oly szabatosan propagálja ez örök harcot, midőn már vagy ötször-hatszor föl- és fölugrált a durva szalmazsákról, éppen így ugrott a farkas is, vagy ötször-hatszor, míg végre úgy fültövön találta a derék Arif, hogy nem volt érkezése többet fölkelni. Próbálta ugyan még most is, de Arif gyors volt, s neki állva végképpen agyonverte a veszett bestiát.

Hrbat Arif eldobja a dorongot. Lehajol, hogy hóval mossa ki arcán a sebeit. És vajjon mikor gondol arra először, hogy e hóstettért talán nagy árat fizet? Hogy a farkas tépett teste a hóban talán jövőendő magamagát rajzolja a lábai elé? És vajjon miért reméli most a hegyekben annyi sikoltozó asszony és kába sebesült, hogy a hó kimossa a vért? A friss hó a romlott vért. A hó, mely fehér, mint Boszniában a gyász színe, de ha a sebre szorítják, ujjai közt vörös lé csurog.

Hrbat Arif megkereste a dorongot. És a dögre vissza se nézve letapogatózott a sziklákon.

Sötét volt már, és az órákat oly egyhangúsággal koptatták a harangok, miként e Péro, a Zaranovics végzi a fölugrásait.

Másnap a körorvos a reggeli mellé kiterítette az occupált tartományok hadászati térképét. Apró kenyérgalacsinokkal jelölte meg a farkas által lerohant pontokat: Novosevcsi, Odzsák, Zljebovi, Mileczi, Madsari, Pobraczi. Hörpölte a tejeskávét, rágta a kenyérhajat, és bámulta a csaknem szabályos kört az ő állomáspontja, Kosutica körül.

A farkas a körzete szélét követte, mintha vele incselkedett volna. És az első galacsint csak *egy* árva hegy választotta el az utolsótól. És ide, a Glasinac sziklás fennsíkjára menekült az állat, midőn a Hrbat Arif a sarkába volt.

Itta a kávét, rágta a kenyérhajat, és az a sejtelve jött, hogy innét, a Glasinacról támadott az állat, innét ereszkedett alá Novosevcsibe, majd huszonzét óra múltán, itt, a Glasinacon bezárult a kör. Kiszámolta a kör kerületét: circiter 70. Érdekes. Hiszen úgy tudta, hogy már évek óta eltsiztultak a farkasok a Glasinac hírhedt karszttölcséreiből. Vagy mégis itt lapult meg egynehány, láthatatlanul? Nem. Ez inkább valamely magányos kóbor, Szerbiából vagy a távoli Kárpátokból, egyike azon fiatal himeknek, amelyek mérhetetlen távolságokat benyargalnak Európa titkos farkasösvényein, és gyakorta lopakodó csempészeknek vélnek a határrendőrök. De bottal üthetik a nyomukat, mert akkor már gazdátlan kutyák képében csatangolnak a szeméttelepeken s a külvárosokban, ők hágják meg a fajtiszta kutyalányokat, és saját portyázó helyüknek tekintik a lepedőnyi földet a Kaukázustól az Alpokig, és szorgos-szemtelenül körbehugyozzák.

De most január vége van, a párzási szak, ilyenkor a magányos himek falkába szegődnek, hogy halálra marják egymást egy-egy nyeszlett nőstényért. És ahol *egy* veszett állat van, ott...

A körorvos megborzongott. Kint egy szekér közeledett – de tovább nyekergett a hegyek felé.

Vesztett falkák üvöltenek a fennsíkon – valahol Szerbiában? A távoli, vad Kárpátokban? De nem a csendes Glasi-nacon! És ez csak egy magányos vándor, egy hírnök, egy fal-kától elűzött beteg lény – de akkor miért ragaszkodott úgy a glasinaci legénytanyához? Haldokolva miért mászott föl a meredek sziklakaptatón, hogy ott borítsa sáros hó és avar, akár a szemfödél? És Novosevcsiből miért fordult éppen észak-nyugatnak? Miért nem támadott a körzet belseje, Kosutica felé? És Odzsákból megint csak miért észak-keletnek fordult? Miért vállalta ezt a szívszakasztó hetven kilométeres utat, csak hogy apró kenyérgalacsinokkal jelölje meg a körzete peremét? Vesztett falkák üvöltenek a fennsíkon – a kör-orvos a térkép fölé görnyedt, megpróbálta kitalálni a farkas szándékait. De semmi nem jutott az eszébe, csak hogy a farkas véres munkájáért esetleg az erdészetet vagy a határrend-őrséget valami vétkes mulasztás terheli. És akkor, mint rendszeren, rajta fogják elverni a port. Hirtelen kíznó vágyat érzett, hogy a kályhába hajítsa a járási előljáróságnak gyöngybetükkel írott jelentést – de azután csak fölcsippen-tette a galacsinokat, és leöblítette a tejeskávéval.

És történetünk itt kis híján véget ér.

Bár ha itt véget érne, úgy elnyelték volna a távoli, boszniai hegyek, ahogy az orvos torka a galacsinokat. Ki ezen célta-lan mozdulattal *önmagát* is fölnyelte történetünkéből.

És a sebek lassan behegedtek volna, ahogy a farkas der-medt tetemét is nyomtalanul eltemette volna a friss hó a fennsíkon. És csak a testek mélyén lángol tovább az ádáz és totális háború, melyet vérük folytat az utolsó csöppig az ide-gen betolakodóval – titokban, észrevétlenül és érezhetetle-nül. Mintha béke volna. Bár a négy-öt éves gyermekek, pász-torinasok, még hosszú hetekig az apjuktól elcsent rozsdás

handsárt vonszolják a derekukra tekert széles gyapjúkendőben, és az Igmantól az Ozrenig valóságos rémtettekről sutognak a völgyek: módszeresen legyilkolt nyájokról, havas fennsíkon gőzölgő tetemeikről, faluszéli házakban vonító titokzatos falkákról, meg az emberarcú Vukodlacról, ki szörnyeteg vérszívó asszonyával, Krvopolicával, rimánkodva kér bebocsátást a csikorgó, vak téli éjszakán.

De azután langyos szél söpör az Adria felől, s a hólé lecsurog a hegyoldalakon, és miként a tavalyi levél helye a kopár tölgyek ágain, egyszerre úgy zsi bong meg szúr az az elfeledt régi heg, hőhullámok ragadják el, de nem a tavasz lehellete, torkuk görcsbe rándul, iszonyodva ugranak föl a vályútól vagy az ebédlő asztaltól, és a csepegő hólé az agyukban csörömpöl. És kiszenvedtek volna, ott, messze, és így velük pusztult volna történetük.

Mint annyi számtalan történet, melyről a hírlapok nem közöltek színes tudósítást, és amelyből Kegyetek se nyerhetek, ha még oly vázlatos képet az ősemler és a vadállatok küzdelmeiről.

De vajjon ki volt az a túlbuzgó hivatalnok a járési előljáróságon, ki, ahelyett, hogy az irattárba temette volna a körorvos által gyöngybetükkel írott jelentést, ahelyett föl küldte Szerajevóba, a kerületi tisztiorvosi hivatalhoz?

Egy hivatalnok, egy szürke arcz – láthatatlan, mint maga a vírus, mely szintén csak hatásában, tünetényeiben mutatkozik, még ha úgy dorongnál és vasvillánál brutálisabban.

Ha történetünk mélyére hasítunk, hogy fölfedezzük benső, titokzatos életerejét, miként a pusztítás művét boncoljuk a veszettségben elhalt lény belső szervein, hasonlóan nem találunk semmi saját szerű jelleget, csupán vérbőséget és apró vérkiömléseket, melyek más történeteket épp úgy jellemeznek, ahogy más betegségeket is.

A belső szervek vérrel telvék, a gyomorban és belekben hiányzik a rendes gyomor- és béltartalom, hanem helyettük ottan mindenféle emészthetetlen tárgyak – fadarabok, kövecek, forgács, papír, szőr – találhatók. Ez az egyetlen, bizonyos fokig jellemző bonczlelet, noha az emészthetetlen tárgyak meg a veszettség között semmi oktani kapcsolat nincsen, mégis egyetlen empirikus jelül szolgál a veszettségre.

Ahogy az egyetlen empirikus jele, hogy történetünk, rövid lappangás után, *megfogant*, hogy a körorvos által gyöngybetűkkel írott jelentés, mint valamely forgács vagy kövecs, megemészthetetlenül csúszott keresztül a tartományi bürokrácia bélcsatornáján, a járási előljáróságtól a kerületi tisztiorvosi hivatalon és a közigazgatási tárcza 5-ös ügyosztályán keresztül a következő kormányülésig.

Kérem szépen, egy hét se telt bele, és az a dorong, vasvilla, sikoly – valóságos kis diplomáciai bonyodalommá változott. Mert bár Bosznia a Monarchia része, nem tartozik se Ausztriához, se a Magyar Királysághoz, így a mi pesti Pasteur-intézetünk körzetéhez se tartozik. Az egész balkáni vidék a Bucarestbe költözött ronda fráternek, annak a Babes Viktornak a körzete – kivéve persze Bosznia-Hercegovinát, hiszen az a Monarchiához tartozik. Hát ez a tartomány a veszett kutyák senkiföldje? Nem. Egyáltalán. Bosznia a *párisi* Pasteur-intézetéhez tartozik, mert Pasteur Lajosnak tulajdonképpen az egész világ a körzete – azonban Páris, az Páris, idő meg vasútjegy, meg Párisban Pasteur Lajos haldoklik. Akkor hát mi legyen? E kérdések között hanyódott el egy újabb hosszú hét, mely évszázad a halálra várakozónak, de hol egy nemzet ébredéz, hol a szunnyadó colossus nyitogatja csipás szemeit, ott ez évszázados hosszú hét csak egy szívdobbanás fele. És a másik fele: midőn egy városi bricska állott meg

Novosevcsiben, és néhány gyászhuszár külsejű lény a farkasmarta egyének felől tudakolódott. Később faluszerte beszéltek, hogy deportálni óhajtották őket valamely birodalmi szintételepre, miáltal a dühödött falu doronggal meg vasvillával tessékelt a gyászhuszárokat, meg sem állottak Szerajevóig.

De még az nap elterjedt a hír, hogy Pobracziban két kutyát köllött agyonlőni. Az egyik pillanatban még lustán sütkéreztek, a másik pillanatban pedig fuldokolva köhögtek a tócsa fölött, és marták a tükörképüket.

Majd a csacsi következett.

Utána két malacz.

Utána... utána pedig történetünk megint csak kis híján véget ér.

De valamely titkos kór élteti, és hurczolja hegyen-völgyön által, a zágrábi vasúton – vagy talán már maga a történetünk az a titkos kór, és elkapjuk, mint a ragályt, hogy már a mi történetünk? Ahogy fertőzés minden történet, és szájon által terjed, bár néha a zágrábi vasúton, és nincs rá orvosság, csak egy: a felejtés.

A felejtés – mely habzó gyászfehér gylöcscsal gyógyította ki emlékezetemből a farkasmarta bosnyákok tépett arczeit. És ma már csak a sebeket idézik föl a hamuszürke kórrajzok följegyzései. A sebeket, miként ha az átszivárgó vér rajzolná ki a felejtés gézkötésein. Veres foltok és vonalak, miket a farkas agyara a festői ecset lendületével alkotott – a sebek, az örök sebek, hol a beljük csöppent méreg a művészi erő, mely az emlékezetünkbe égeti a vérveres képet, gyógyíthat- avagy felejthetetlenül.

Ezért hát ne az arczokat figyeljék, tisztelt Tagtársak, Hölgyek és Uraim, e tíz kísérleti kórtani lénynek ábrázatait, miket az igazság kedvéért, bár valamely véletlenszerűséggel

válogattunk össze a propagatióhoz, mellyel fölidéztük az elfeledett tíz valódi bosnyákot és e farkasfő támadásait. Ezért hát ne az ábrázatok kerek tájképeit figyeljük, hanem azon láthatatlan árkokat és gödröket, miket a hamuszürke kórrajzok szaggatnak a zöldellő arcmezőn.

És most következzen végre az *én* történetem, tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim! Fertőzzön tovább az *én* történetem, a *mi* történetünk, amely harmincz évvel ezelőtt vette kezdetét az egykori orvosi facultás ódon klastromának egy sötét czellaszerű helyiségében, minek egész berendezése ez a hosszú faasztal volt és ez a csámpás microscop meg egy kürtő, hol a mérges gázok jártak a szabad levegőre. Azonban, mint fiatal tanársegéd, itt vetettem a kéménybe korommal azon Természet elleni hadüzenetet egy új tudomány, a *kísérleti kórtani buvárkodás* megteremtéséről – harmincz éve! – mely már húsz évvel később az itt propagált győzelmi jele-nethöz vezetett, hol e propagált bosnyákjaink, ahelyett, hogy a Természet törvénye és évmilliók szokása szerint mostan förtelmes kínok közepette bukfenczelnének, ahelyett szál-egyenesen álldigálnak Kegyetekkel szemközt, jókedvű bizalommal, bár kissé gyámol- és céltalanul.

Mármost a következőkben hűen propagálom Kegyeteknek azon régi, fiatal tanársegéd phantasmagóriáit, tanulságul arra nézve, hogy egy jól kigondolt culturális rögeszme, kellő kitartással és találékonysággal, előbb-utóbb megvalósítható.

A segítségünkre lesz ez a tíz kísérleti kórtani lény, mely mindjárt practikus bizonyosságát mutatja azon fölfedezésnek, amellyel a modern, empirikus tudomány dicsekedhetik, jelesül a spanyolviasz fölfedezésének.

Mert sokezer éves tudományi haladásnak köllött végbemennie, valamint szellemi culturánknak micsoda

finomodása szükségeltetett, míg fölismertük, amit az a bosnyák virus már az ősidőktől fogva tudott és ízelt, midőn egyképp vette lakhelyül és ízletes táplálékul a farkast, a kutyát, a csacsit, a malacot – s az embert.

Ugyane fölismerést köllött az emberi elmének kiköltenie, hogy végre már ne pusztá képzelgések és bonczítani sejtelmek útján keressük az emberi életműszer titkait, hanem szabatos állat-kísérletek segítségével.

Mihez a legelőször is az állat kényelmes lakhelyét köllött megalkotnunk a Tudomány csarnokának propagált sötét czella-helyiségben.

Hosszas tűnődés meg próbálkozások után alkottuk meg ezeket a practikus fémketreczeket, amelyek teljes egészében fémsodronyokból lettek összeállítva, így az állatok a rostélyon állanak, azonban a rostély bő szénaréteggel van befödve, s a rostély alá egy pléhedényt teszünk.

A széna nyughelyül, egyszersmind búvóhelyül szolgál, ráadásul átereszti a nedvességet, és a széklet is könnyen alápotyog a pléhedénybe. Azonban óvakodnunk köll, nehogy túlságosan sok állatot tömörítsünk, mert ílymódon verekszik, harczol és gyöngül, és rontja a kísérleti eredményeket. Hasonló gondokat okoz a magánosan elhelyezett állat, mely unalmában elhízik, és folyton kapargál.

Czélszerűnek találtatott, ha mindenik ketreczbe egy-egy állat kerül, azonban ez át-látható ketreczeket szorosan összetoljuk, mely fölkelte a köz-társaság csalóka érzéseit.

Ez elhelyezés ideális voltát propagálhatjuk a ketrecz-ajtók fölnyitásával, amikor is az a különös tünemény áll elő, hogy mintegy ösztönszerűleg mászik a rostélyok menedékébe ez a tíz kísérleti kórtani lény, melyet – azon tudományi fölismerés szerint – nem pusztá bosnyákoknak, de *négy lábúaknak* is propagálhatunk, és csak arra köll ügyelnünk, hogy egy-egy

állat jusson mindenik ketreczbe, majd rögzítjük az ajtókat a zár-kallantyú segítségével.

Megoldottuk tehát az ideális lakhelyet, azonban, a kísérletek megkezdése előtt, az állatok folytonos pótlásáról is gondoskodni kell.

Piaczainkon s a gyepmesteri telepen a kellő számban pótolható, s a kellő minőségben. Azonban sokkalta egyszerűbb és olcsóbb, ha az új állatokat, a laboratóriumban, mi magunk készítjük el.

A készítésük azon igen egyszerű móddal történik, amelylyel mindig egy himet és egy nőtényt eresztünk együvé ebbe a külön ketreczbe. Ez a módszer mindig meghozza a maga gyümölcseit, az állat sajátságos kulturális állapota szerint – bár ha meggondolják, tisztelt Tagtársak, hogy a mellettük ülő hölgygel volnának azon véletlenszerűséggel egybezárva az illatos szénán vagy a házasság szociális ketreczében, hamarosan szintén mintegy ösztönszerűleg előmutatkoznának azon tünetmények, mint aminők a szapora légzés meg a nyelési reflexek, a mozgási izgatottság, mely lassankint valamely forcírozott kergetőzésbe vezetne, és azon sajátos mozgásokkal venné végkifejletét, miket az utca közepén bagzó kutyák jeleneteiből már fölismerni vélnek Kegyetek.

Ezt a szokatlan természeti tünetényt úgy propagálhatjuk, hogy bezárom e nőtényt a tenyészketreczbe, illetőleg hozzáadom a hét magános ketreczből mintegy találomra kiszorult himet.

Íly módon hét plus kettő, azaz kilenczet már elhelyeztünk, és még ez a kölyök szolgál a rendelkezésünkre. Ezt, amíg megnő és kifejlődik, addig célszerűen alkalmazhatjuk, mivel hogy, a költségek okán, külön laboránsunk nincsen. Ez fogja hát a vályúkat megtölteni, és idővel kiöblíteni a pléhedényeket.

Megoldottuk tehát az elhelyezést, a készítést meg a labor-ségédletet. A következő, sokkal bonyolodottabb probléma, hogy az állatot, a ketrecből kivéve, miképpen használhassuk föl a kísérletekhez. Ugyanis a legtöbbször már a kísérlet meg-kezdése előtt, pusztán a *praeparatio* folytán, romlik az állat életműszere.

Ilyen csúnya romlás, példának okáért, melyet az állati hő-mérsékben tapasztalhatunk.

Na, de várjunk még, tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim! Még a *praeparatio* előtt a kicsiny laboránsunk föltálal e hosszú vályú-edénybe, miképpen – azon tudományi fölismerés sze-rint – mostan Kegyetek is jóízűen elfogyaszthatják ez egy-szerű és mégis ünnepi és laktató eledelt – ott künn, a szünet-ben.

Szünet!

2. PRAEPARATIO

Föl van jegyezve, hogy már Legallois-nak föltűnt: az állat, ha fölfeszíti, lehül. Brodie pedig már kísérletileg tanulmányozta, és ő észlelte először, hogy az állatok, ily lehülés folytán, el is pusztulhatnak. Kussmant és Tenner szintén úgy találták, hogy a tengeri nyúl, hátára kifeszítve, lehül, még pedig annál inkább, mennél inkább ki van feszítve. Másfelől azonban könnyen meggyőződhetünk arról is, hogy a hőmérsék újra emelkedni kezd, mihelyt az állat nyugtalankodik, avagy menekülni próbál. S minthogy az állat nyugtalankodása ke­l­lőleg nem szabályozható, hogy evvel kiegyenlítsük a fölfeszítéssel járó lehülést, ez megint egy oly körülmény, amely föl­jogosíthatott egyes buvárokat olynemű nyilatkozatokra, hogy az állati meleg, különösen a tengeri nyúl hőmérsékének adatai teljességgel megbízhatatlanok. Bár e kétkedésnek jo­gosult az alapja, mégsem mondhatunk le a reményről, hogy találékony eszközökkel és mesterfogásokkal reducálva a hi­baforrásokat valamely ideális hőmérészeti módszer divatba jöhessen. Az állat nyugtalankodásának csillapítására, illetőleg kikerülésére célszerűnek találtatott a következő eljárás.

Válasszunk egy nyugtalan állatot.

Kinyitom a ketreczet a zár-kallantyú fölnyitásával, a ketrecben egy him és a nőtény. A nőtény a sarokban hét kis állatot babusgat – az állatkák körbe járnak, majd lejárnak, azonban a rugó-szerkezettel ismét mozgásba hozhatók –, és láthatólag a tökéletes anyai nyugalom árad el mozdulatain. A him azonban föl- és fölgrál, s egy iratból olvas félhangosan, dadogva, németül, megpróbálja újból, dadogás nélkül, reszketve visszadől, fölugrik, tarkóját vakarja, szakállát tépkedi – mármost itt van ezen találékony eszköz, ez a fekete viaszos vászon sapka, mely úgy van szabva, hogy fejrehúzás után a

szemek elzárva vannak, és a fülek mögött gyorsan összekapcsolható.

Így.

Az állat rögtön eme sajátságos állapotba jut, melyet Czermak hypnotismusnak nevezett, Preyer pedig ijedés folytán beálló catalepsyának. Helyéből meg se moccan, végtagjai a kívánt helyzetbe hajlíthatók. Tessék, ki lehet jönni, ki lehet próbálgatni. E tetsznyúgalom által megakadályoztuk, hogy az állat hőmérséke, kapálódzás folytán, emelkedjék, azonban így se vagyunk képesek kikerülni a fölfeszítéssel járó lehülést.

A buvárok eddigelé kétféleképpen próbálkoztak: vagy rossz hővezető anyagokkal burkolták be az állatot, vagy a fölfeszítés módját igyekeztek javítani.

A rosszvezető anyagokkal, példának okáért, pamutközmönnel való beburkolás kétségkívül megóvjá az állatot a lehüléstől, azonban, sajátságos módon, a lehülés folytán beálló haláltól nem óvjá meg.

Ami pedig a fölfeszítés módját illeti: korábban a legáltalánosabban használtatott az a készülék, melyet Czermak tanár hozott alkalmazásba. A lehülés itten tetemes, sőt ha az állat, rögzített fejjel, a hátára feszítettik, néhány óra alatt tökéletesen kihül.

Ezért különböző buvárok próbálkoztak más, kényelmesebb és korszerűbb fölfeszítési módok föltalálásával.

Falck hanyatt fekvő helyzetben székek közé kötüzi, Tiegel sűrű dróthálóba varrja, míg Manassin egy hosszú vászoncsíkkal mintegy élve bebalzsamozza, egyben melegíti az állatot.

Harmincz évvel ezelőtt, kísérleti kórtani buvárkodásom kezdetén, gyakran éreztem hiányát egy ideális fölfeszítésnek. Végül, nehéz próbálkozások után létrejött ezen egészen új készülék, amellyel az állat felkötése a következőképpen történik:

Az alsó és felső keresztléczek a deszka közepére húzatnak, a szorító sodronyok kinyittatnak, majd a kísérleti sapkával nyugalomba hozott állat, természetes ülő helyzetben, a deszkalapra tétetik. A végtagok ekkor többnyire maguktól a deszkán végighúzódnak két árokba igazodnak, vagy könnyedén abba igazíthatók. Most az alsó keresztlécz a két talp felé húztatik, és a szorító sodrony a sarokcsont fölött bezáratik, a felső szorító által a mellső végtag is fix állásba helyeztetik. Most következik a medencze fixírozása, a vasív hirtelen föltétele, a kapcsok bezárása, a csavarszorító becsavarása – így.

Köszönöm.

És máris levehetjük a szemsapkát.

Kérem, tekintsék meg ezt a szerkezetet, amely az összes faanyaggal, csavarokkal és egyéb vas-tartozékokkal alig tíz forintba kerül, és amely általam, mint a szerkezet tervezője által, önállóan lett megalkotva, természetesen tekintetbe véve az összes internationális eszmét és technikai haladásokat. Csaknem harmincz évvel ezelőtt készítettem, első és nélkülözhetetlen kelléke volt a kísérleti kórtani buvárkodás hazai haladásának, mely harmincz évvel később betetőzést nyert ezen szép és új intézet fölállításával. Kérem, tekintsék meg a minden pompával ellátott épületet, szemben-, kereszt- és alulnézetben. Hasonlóan kérem megtekinteni a pathomorphológiai és egyetemes laboratóriumokat, azok berendezését, a költséges és modern műszereket, a minden kényelemmel ellátott fémketreczeket, a hozzávaló gazdag könyvtári polczozattal.

Bemutatom kiegészítésül alma materünk azon tekintélyes tanárait, kik koruk felfogásához mérten előkészítették, illetőleg segítették a kísérleti kórtani buvárkodás térfoglalását az emberi tudás paradicsomában.

Látják, azok a propagált fejek, korán megránczosult arcok, azok a repedt, homályos szemek és korhadtt kezek –

ahogy olvasnak vagy másznak a rácson, vitatkoznak és vakaróznak.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Megoldottuk tehát az állati meleg problémáját evvel az ideális készülékkel, melyben, ha nyugton hagyjuk az állatot, már a második napon a normálisra emelkedik a hőmérsék. Egy ízben hosszabb ideig a rögzítőben hagytam, hamar megszokta a helyzetet, evett, ivott, csöndben szemlélgetett, mintha a laboratóriumi buvárlatok célját és értelmét igyekeznék együgyű agyába venni, majd néhány hónappal később, midőn felszabadítottam, az állaton a legkisebb zaklatottság sem mutatkozott.

Azonban ha a fejét is kifeszítjük, már ez ideális rögzítési móddal sem akadályozható meg a halálig való lehülés. Az állat fejének kifeszítése ezen Ranvier-féle fejtartó oszloppal történik, melyet úgy állítottam össze, hogy a vasrúd itt meg van törve és dióízületbe hozva, miáltal a nyakat és a fejet a tetszőleges irányban rögzíthetjük, példának okáért – így.

A következő, sokkal bonyolodottabb probléma volt azon találekony műszerek megalkotása, melyek segítségével az állat bensejében létrehozott kórfolyamatokat projectálni tudjuk, azaz napvilágra hozzuk az állat bensejének titkos vegyészeti laboratóriumából.

Ilyen találekony eszköz, példának okáért, az állat légzését mutató készülék, mely szintén teljesen önállóan lett megalkotva, tekintetbe véve az internacionális eszmét és technikai haladásokat.

A kísérleti berendezés a következő:

Az állat légcsővébe egy rézcsövet illesztünk, mely itt, kívül villa alakban elágazik. A villacső egyik ága nyitva van, melyen közlekedik a szabad levegő. A villa másik ága azonban e Marey-féle emeltyűs dobbal van összeköttetésben. Az

emelyűs dob íróemelyűje ezen Foucault-féle óragép hengeren nyugszik, mely egy percz alatt fordul körbe.

Mármost ha a villacső szabad ágát evvel a kis csappal elzárjuk, úgy az állat mellkasának tágulási és szűkülési viszonyai, az íróemelyű által szabatosan föl lesznek jegyezve a forgó hengerre vont kormozott papíron – az első légvételtől az utolsóig.

Tetszik látni, már az első percz elején mélyednek a hullámok, jeléül, hogy a rögtön fellépő nehézlégzés főképpen belégzési jellemű. Később a hullámok teteje is emelkedik, jeléül, hogy az erőlködő belégzéshez immár kilégzési erőlködés is szegődött. Ezen túlságos kilégzési erőlködésben később sajtószerű változást tapasztalhatunk.

Kis türelmüket kérem...

Most!

Tessék nézni: a mély kilégzést mutató hullámtető nem süllyed rögtön mély belégzésbe, hanem az íróemelyű fönt a magasban csak mintegy reszketni méltóztatik. Később lezuhan. Majd ismét emelkedik, és megint csak reszketve megül a hullámtetőn.

Az ily jellemű görbék mindig egy-egy hatalmas görcsrohamot rajzolnak le, melyek – az állat szabatos rögzítése folytán – külső szemmel alig láthatók. Az állat látszólag nyugodtan ül a készülékben, az első percz után vagyunk... Ez időpont, hol a füladási izgalom a tetőfokát éri. Ekkor a legnagyobb az izommerevedősség, a kitágult szem mintegy csodálkozva kimered, és megszűnik érzékenynek lenni. Tessék, ismét ki lehet jönni, egy percz huszonhét, még egy utolsó, hatalmas görcsroham, mellyel a kilégző izmok végképp kimerülnek. Mély belégzés. Kilégzés többé nem mutatkozik. Ezen végső, mély légvételek eleinte igen ritkák... Harmadik percz... A harmadik percz elején megint szaporább

légvételek... és csak az utolsó három-négy légzés lesz megint kisebb és kisebb...

Negyedik percz.

Még egy kevés türelmüket kérem.

A negyedik percz közepén vagy második harmadában, egy fölületes belégzésnek is megfelelő passiv kilégzéssel be lesz fejezve a jelenet. A légző mozgások ezen tünetényei mindig szabályszerűleg, ugyanazon egymásutánban következnek be. És csak apróbb eltérésekkel mutatkozik meg az íróemelyűn az állat egyéniségének, fúlado világának sajátos kézjegye.

Tetszik látni, az íróemelyű már meg is állt a forgó hengeren.

Három percz negyvenkettő.

Köszönöm.

Kinyitjuk a légzőcsapot, melyen rövid fújásokat forcírozhatunk.

Na, még egy kis fújás...

Az önlégzés az első életjel.

A többi már magától működésbe jön. Az állat látszólag megdögölve fekszik, de a szembogara lassan szűkülni kezd... De amily gyorsan kialszik az élet, oly igen hosszú, amíg a gyöngö parázs ismét csak lobogva lángolni fog – addig emlékezem. Régmúlt időkre! Azon időkre, midőn orvosi culturánk sivár mezején sokat, majdnem mindent kezdeni, majdnem mindent a semmiből teremteni köllött! A negyvennyolcz-negyvenkilenczes fölemelő s leverő napok letűntek, pangásnak indult az egyetem, elnémult az Akademia – de akadtak bátor egyesek, kik, tartván a végsemmisüléstől, boldogult Ballassa Jánosunk szeretetre méltó egyénisége körül egy kis titkos körben gyülekeztek. „Faculté à cheval” – nevezte egyikük – *ügető egyetem* –, mert a hadjáratból csak imént hazatérve lovas emberek voltak legtöbben. Így folytattak, a magas lovon, tudományos eszmebeszédeket a budai hegyek

közt ügetve, vidám lovas társaságnak tűnven a mindenlátó, szigorú szemekben. És így ültettek el egy gyöngye ágat a gyökerestül kitépott magyar tudomány sírmezején, egy gyöngye palántát, mely idővel életerős kis fácskává serdült, hogy mára, ötven évvel később, valamely ősi magyar tölgygyé terebélyesedjen!

Ha e fának vaskos törzse Balassa, a világhírű sebész, úgy alsóbb ágai mind egy-egy tudományi ágnak hazai ültetője: Lumniczer! Bókai! Semmelweis! Hirschler Ignác! Korányi! Than Károly! És mind a többiek! kiknek nevét és művét idézi e nyugtalan sepegés a ketreczekben. És Markusovszky Lajos volt a kertész, aki öntözte a gyöngye palántát, ojtotta az újabb ágakat, és a fa termését nemzeti culturánk kosarába szedte.

Egy pillanat, megnézem a szemeit.

Még semmi sem.

Az a Markusovszky, aki ápolta az ácsi csatában súlyosan sebesült Görgeyt, majd elkísérte Világosra, és a deportálásba is követte! Az a Markusovszky, midőn visszatért, hamar belátta, hogy a hazai zord viszonyok között vágyát el nem érheti, hogy a sebészet tanára lehessen. Így lett a sebészből – rész conspirateur, majdan publicista, így lett az orvostól – orvosi ügyeink orvosa! És bár ez a lemondás lelkébe fájó sebet ütött, annál nagyobb szerencse volt hazai közéletünkre! So- káig még ez lesz a sorsa egyeseknek.

Látája szűkül, szemkidülldés visszafejlődőben.

Ahogy száz évvel ezelőtt Kazinczy Ferencz, valamely romantikus ihlettől vezetve, megalkotta a szép *magyart*; avagy Széchenyi, mint valamely őrült phantasmagóriát, megalkotta a Lánchidat; azonképpen indította el Markusovszky az Orvosi Hetilapot: a még nem létező magyar tudomány közlönyét – a nem létező magyar tudományos nyelven.

Egy évtizeddel később ama kóbor lovasok már elegáns különszobát kaptak a Mihalek-étteremben, hol tanári,

akadémiai és egyéb cothurnusok nélkül jelentek meg a vacsorázók, kényelmes szellemi pongyolában – de amit a szombati asztal mellett helyes teendőként leszűrtek, annak megvalósítására hétfőn a Markusovszky – immár ministeriumi osztálytanácsos – megkezdte az első lépéseket!

Valamely furcsa hang a rézcsövön. Nézzük csak. A felső részbe lassan visszatér az élet. Markusovszky phisikai és morális bátorsága tökéletes volt. Éppen olyan nyugodt szívveréssel ült ki a strassburgi torony legmagasabb korlátjára, mint amilyen tartózkodás nélkül fejezte ki ellenvéleményét bárki előtt, a mézeskedés nem volt természete. Ha megcsiklandozzuk, két mellső lába menekülni próbál, de az öntudat még bódult, a hátsó lábak bénán csüngenek. Ifjúkorában jeles vívó, lovagló és tánczos volt, Kantot épp úgy ismerte, mint a sebészeti műszereket. Szíve csordultig volt emberszeretettel, csak egy emberfajtától undorodott, a nagyhangú, tevéketlen „honimádóktól”, ő maga éjjel-nappal dolgozott a ministerium egy sötét czellájában, örök álmatlanság és fejfájás gyötörte. Egy hajnalban felköltötték Korányi tanárt egy névjegygyel: „jőjj hamar, túl nagy adag morphint vettem be”. Korányi nyomban a lakására sietett. Markusovszky a nyitott ablak mellett járkált föl-alá, hálóköntösben, dörzsölte kezét, fejét, amint megállott, szemei lecsukódtak, tagjai remegtek, majd ismét erőfeszítéssel járkálni kezdett. A gyomorcső rögtön be lett vezetve, atropin fecskendés alkalmazva, majd Markusovszky felöltözött, és a ministeriumba sietett.

Végül kényszerpihenőre Visegrádra köllött mennie. A sziklára épült villa kapujában ott várta a szomszéd, ifjúkora kimagasló csillaga, Görgey Arthur, az agg tábornok, aki soha el nem érhetette hő vágyát, hogy a chemia tanára lehessen! A hát bőrében folytonos remegés. Az ébredő öntudat jele. Simogatásra hypnotikus jelenségek, mellyekkel szűnik a remegés. Naphosszat ott üldögélt a visegrádi sziklán a két

búcsúzkodó, előttük a Duna árja, fejük fölött ősidők regéje, a Salamon torony, a part mentében kúszik a vaspálya és a távíró vonalai – vajjon mennyit látott ez új világrend benyomásaiból az agg tábornok és az orvos, megtört szemeivel?

Nem sokkal később Abbáziából találta meg Korányi tanárt a Markusovszky sürgőnye. De képzelhetjük Korányi ijedségét, midőn ezt olvasta: „es geht schon nur wünsche ich wie Goethe mehr Licht FRICZI NEM LÁTOK”.

Korányi rögtön Abbáziába sietett.

Kérem, ha látták már Kegyetek, midőn a napkorong, pályája végén, egyenletes lassúsággal hanyatlik a tenger fölé, tündöklő sugárnyalábokat lövelve, míg elmosódik a tenger fölött lebegő vékony ködben – így hanyatlott alá a Markusovszky Lajos szelleme, eszméletének ritka perceiben. Valahányszor légzése és szívverése ismét folyamatba jöttek, és eltűnt arczáról a gyötrelmes görcsrohamok nyoma, azonnal folytatta a roham előtt kezdett gondolatmenetet. Korányin és nején kívül éjjel-nappal mellette volt a Balassa János özvegye. „A világ szép – suttogta mosolyogva –, csak túl kell nézni a napi sürgés által fölvert porfellegen”, majd néhány percznyi csönd után fölsóhajtott, „csak nem látok”, és mélán nézett elhamvadt tekintetével az ablak felé, amerre morajlott a tenger.

– Mehr Licht – suttogja egy hófehér állat az egyik ketrecben. – Mehr Licht – makogják, visszhangozzák a többiek, és rázzák a rácsot. – Mehr Licht – köhög a kísérleti kórbuvár, és törli halálverejtékes homlokát. – Mehr Licht – nyögi az állat is a gépben, szavak nélkül, a légcsővébe illesztett rézcsövön által, mint valami ócska harsonán.

Tizenhat és fél percz. A reszketés még folyton tart, de az öntudat már hazatalált.

Lehúzom a hengerről a kormozott papírt.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Ezen kormozott papíron a legapróbb részletekig följegyezve vannak az utókornak egy közönséges fúladás tüneteinek. A görbe kétségkívül legérdekesebb része, itt, középtájon, ezek a reszketőn kitartott, vulkanikus hegyeket idéző vonalak: mind egy-egy hatalmas görcsrohamnak képe. Azonban e néma vallomásból nem tudhatjuk, hogy e rajzolt vulkánok vajjon honnét gyűrődtek föl: netán a magasabb idegközpontokból? netán az öntudat lázadását mutatják, melynek oka a kellemetlen fúladási érzés avagy a halálsejtelem? Avagy ellenkezőleg: csupán a bomlásterményeibe fúlado vér ingerli mechanikusan a légzőreflexeket?

E kérdés megválaszolása ma már egyszerű – de nem volt az harmincz évvel ezelőtt, midőn első kísérleteinket végeztük az egykori orvosi facultás sötét, czellaszzerű helyiségében, minek berendezése volt e nyolcz ketrecz, a hosszú faasztal a csámpás microscoppal meg egy nagy *buvár*, a Balogh Kálmán, egykori mesterem!

Mármost a kísérlet tárgya a következő: vajjon fönn maradnak-e a görcsrohamok, ha az állatot megszabadítjuk az öntudat káros behatásaitól. A fejtartó állványon erősen előre hajtva a fejét, a szokott módon fölnyitjuk a koponyaboltozatot, ezzel a kis kézifűrésszel. Mert Markusovszky és ügybarátai már kezdettől tudták, hogy mit sem ér az Orvosi Hetilap, mit sem érnek a nagyralátó egyetemi építkezések, ha nincs oly buvárkodó szellem, amely a holt vázat valódi magyar tudománnyal cziczomázza föl. E kérdéssel ültek annyszor a Mihalek-étteremben, már vagy tucatszor böngészve át a szigorló hallgatók listáját, míg végül aláhúzták azt a nevet, a Balogh Kálmánét. Ki egy külpesti hónapos szobában, a szigorlati anyag fölött görnyedezve, mit se tudott arról, hogy az elméleti orvostan hazai ültetése, a *buvárkodás* leszen a végzete – hogy immár eldöntötték ott, a Mihalekben.

Most leemeljük a fejsisakot, majd egy finom késsel, jobbra-balra, föl- és lefelé tett óvatos metszésekkel fölszabadítjuk az agyvelőt. Balogh Kálmán nagy hévvel fogott a föl-adathoz. Lelkében dogmává ért a meggyőződés, hogy amit a német, francia vagy angol agyvelő megbír, avval megbírkózik a magyar agyvelő is! Éjjel-nappal dolgozott, s ha meggondoljuk, milyen körülmények között! Tetem alig volt! Beteg is alig! Tanársegédi fizetéséből legtöbbször napi hat-hat zsömlye tellett, és csak ünnepnapokon süthetett egy-egy rostélyost a spiritus-lámpa kormos lángjain.

De néhány év alatt energicus agyveleje többet producált, mint akárhány tanár, egész életében! „Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak.” Óvatosan kiemeljük az agyvelőt, és itt, ez asztalon lesz jó helyen. Majd a kínos ürességi érzés csillapítására ezt a kerek szivacsot helyezük a koponyaűrbe. Majd visszacsíptetjük a fejsisakot a nyílás fölött. Az állat légzése zavartalan, bár kissé mély és horkoló. Csiklandozásra menekülni próbál, de ez már nem a félelem kifejezése. Elzárjuk a légcsapot. Az első perczben láthatólag semmi különös tüne-mény. A szokott erőlködő belézés...

Nyugodtan hullámszik az emeltyű.

Közeledünk az érdekes szakaszhoz. Az első percz végén...

Emlékezünk, itt kezdődtek a görcsös légrohamok...

Az emeltyűn még mindig semmi különös, szabatosan sűlyed és emelkedik... Most megremeg, alig észbe vehetőn, de máris visszahull... Megint emelkedik, most határozottabb, tánczó remegés... Megvizsgáljuk az állatot. Az általános izommerevedősség elmarad, csak néhány szelíd rebbenés. A szemkidüledés helyett csak valamely töprengő révedezés. Kinyitjuk a légzőcsapot. Megállapítottuk: nem az öntudat lázadása, csupán a mechanikai reflexek okozzák a görcsös rohamokat. Bár azoknak csak valamely elmosódott emlékét foghattuk e finom műszerek segítségével. Leemelem a

fejsisakot, a szivacsot kiveszem. Manassin írja egy helyütt, hogy egy kutyája, mely laboratóriumában született, és melyet maga a tudós nevelt, még az agyféltekék teljes kiirtása után is azon ismerős kutyahűséggel nyalogatta gazdája kezét. Az agycsonkok hideg vízzeli öblítésére az állat újból lélegezni kezd. Folytatjuk a kísérletet. Kimetszem a jobb láttelepet, az izmok megfeszülnek, rövid légzésszünet, majd néhány szakgatott, fölületes légzés, egy sóhajtás, a bal láttelepet is kiveszem, a légzőreflex még mindig működik, bár ritkán és szabálytalanul.

Visszagyömöszöljük a szivacsot, föltesszük a fejsisakot, elzárjuk a légcsapot.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Kérem, figyeljék meg, hogy ezen harmadik fúladás immár görcsrohamok nélkül, abszolút, rezzenetlen nyugalomban fejlődik végkifejletéhez. Bár azonos időhossz alatt. Négy percz áll a rendelkezésünkre. Négy percz – éppen elegendő, hogy Balogh Kálmán példáján bemutassam Kegyeteknek, hogy orvosi culturánk nagy ültetőit miképpen fojtogatta és miképpen falta föl és emésztette a tudomány, mit agyvelejük mély tárnájából kifejtettek, és aminek kincseire ma oly büszkék lehetünk.

Balogh Kálmán pályája úgy indult, mint egy internationális tudósnek. Cikkeit neves külföldi szaklapokban, németül közölte, hamar kiváltva a széles, várakozó figyelmet. Később azonban belátta, hogy hazájának nagyobb szolgálatot tesz, ha buvárlatait inkább a mi sovány kis Orvosi Hetilapunkban közli, és inkább magyar nyelven. Később azt is belátta, hogy nagyképűség egy ilynemű országban erejét elmélyült buvárlatokra fecsérelnie – helyette így születtek hát az első magyar nyelvű orvosi tankönyvek: az Élettan, a Kórtan, a Gyógy-szertan. Még mindig lélegzik. És egy Orvosi Múszótár,

amelyben csapongó költői phantasiával megalkotta a magyar tudományos nyelvet. Nem várt elismerést. Csupán egy kevés nyúgodalmat várt, hogy szeretett laborjába egy röpke időre visszatérhessen. Ehelyett kinevezték tanszéki vezetőnek. És ott, a tanszéki czellában, a hosszú faasztal s a csámpás microscopnál elrévült önnön jövője felett. És ettől fogva tudományi gondolatmenetét csakis egy vezérelte: hogy bizonyítsa létjogosultságát egy új tanszéki épületnek. De vágya nem válhatott valóra, hisz a kérelmezők között már oly sok neves collegája sorakozott előtte. Talán kárpótlásból, kinevezték kari jegyzőnek, majd dékánnak, mely tisztségét haláláig viselte. Valóban *elviselni* köllött, hisz ettől fogva élete csupa administratio meg jegyzőkönyvek meg díjszabás meg kérelmezés, követelés, kilincselés – és csak álmatlan éjszakáin kereste elő a fiókból saját intézetének sárguló terveit, és bön-gészte a spiritus-lámpa fényénél, órák hosszát, szemben-, kereszt- és alulnézetben. De reggel a *dékán* már nem engedhetette, hogy a kérelmezők garmadája előtt *Balogh Kálmán* jöjjön kedvezésbe. Ezidőtől fogva már nem olvashatunk tőle közleményeket. De a tudományi erő, mely így kárba vészett, százszor megtérült az orvosi ügyeinkre nézve! Végül álmatlan álmát váratlanul mégis elérhette – élete végén, halálos betegen. Emlékszem, hányszor sóhajtozott gazdag könyvtára polczai között félvakon tapogatózva! Hányszor óhajtozott, a halálos ágyról, újonnan fölépült, gyönyörű intézetébe! Kérdezem: vajjon mivé lehetett volna *Balogh Kálmán*, ha csupán egyetlen irányban, csupán szeretett laboratóriumában koncentrálhatta volna energicus agyvelejének hatalmas erejét?!

A gondolatok eleven laboratóriumát, mely még így, ez asztalon, elhagyott nyugalmaiban is szépnek mondható – ha elég szabatos ezen kifejezés. Mert *szép*, oly értelemben, hogy daczára tekervényei szövődékenységeinek, mégis bizonyos schematikus rendszerességgel tündököll!

Kivéve ezen harmadik, Broca-féle tekervényt, melynek középső része megduplázódott, sőt a Sylvius-árok mellső részén három barázdát számolunk, a rendes kettő helyett.

A Broca-féle tekervény a beszéd központja. Vajjon mivel magyarázható, hogy mesterem agya épp azon részén dicsekedhetik szokatlan kifejlődésével, amelyben gazdája a legtökéletlenebb? Netán a dadogás éppen a túlzóan fejlett beszélő képesség kifejezése? Avagy ellenkezőleg: ez a különös tekervény az egyetlen kézzelfogható emléke azon ifjúkori, boldog éjszakáknak, midőn a külföldi szaklapokba írott cikkeit olvasta félhangon, németül, dadogva, hogy egyszer, majdan, internacionális tudósként a dadogást elhagyva léphessen a congressusok díszemelőnyére?

Ha tenyerünkre vesszük ez agyvelőt, egy másik sajátosság is a legnagyobb mértékben fölkelte figyelmünket: az agyvelő súlya jóval kevesebb, mint egy kifejlett férfiagy középértéke. Ezen feltűnő tény értelmezésére azt hozhatjuk föl, hogy Balogh Kálmán férfikorának fő tevékenysége, a dékáni adminisztráció bizony nem okozhatott oly szellemi terhelést, mint aminőre ez agy rendeltetett. Újból kérdezem: vajjon mivé lehetett volna Balogh Kálmán, ha zavartalan munkálkodással agyvelejét az átlagos mértékre, vagy uram bocsá' 1600-1800 gramm súlyúra fejlesztheti fel?

Csak ötvenhárom évet élt!

Eszünkbe jut Fodor József tagtársunk statisztikai tanulmánya, *A hosszú életről*, melyben kimutatta, hogy a magyar tudós élete a legrövidebb az európai nagy nemzetek tudósai közül: az osztrákokénál átlag 11,7 évvel rövidebb, 16-tal az angolokénál, míg a francziákénál 19,3-del rövidebb! Semmelweis! Balassa! Balogh Kálmán! Antal Géza! Schwimmer Ernő! Csönd a ketreczekben! Mihalkovics! Laufenauer! Kézmárszky Tivadar! et cetera! mind-mind igen-igen rontották a magyar statisztikai eredményeket! De hát kérdezik Kegyetek, de hát ki

volt ez a Fodor, ki oly halk szavú flegmával adta elő a szörnyű számokat, hogy bizony sokunknak torkába szorult az Akademián szervírozott díszebéd? Egyike volt azon *alsóbb ágaknak*, kinek a magyar közegészségtan lett élete eszméje, majdan halálos betegsége. Mit rajongó képzelete kiforralt, mind megcsinálták azt – kint, Németországban! Habár internacionális rangja óriási volt – idehaza soha nem kaphatott saját intézetet! Midőn híre jött, hogy mestere, az agg Pettenkofer, a közegészségtan apostola, ki milliók meg milliók életét mentette meg, önkezeléssel oltotta ki életét, Fodorra furcsa melancolia borult. Ki hitte volna, hogy három héttel később maga rontja tovább a magyar statisztikai eredményeket?

Csak ötvenhét évet élt!

A ketreczekbe morognak, nyögnek, rikoltoznak, na, nem baj, túlkiabáljuk, tisztelt Tagtársak! Hölgyek! Uraim! Most engedjék meg, hogy végezetül azon férfiúról szóljak és kiabáljak, kinek nevét új intézetünk viseli, és kinek neve már életében symboluma lett a kísérleti kórtani buvárkodásnak, és az marad, az idők végezetéig! Ha szavam tökéletlenre sikerül, bocsánatért esedezem. Szolgáljon mentségemül, hogy néhány percz aligha elégséges egy oly hatalmas szellem előtüntetéséhez, mint aminő Akademiánk kültagja: Pasteur Lajos! Élete csudálatosan egységes volt. Egy ugyanazon gondolat fejlődött ki benne logikailag és harmonikusan – igaz, hogy midőn első kristály-chemiai kísérleteit kezdette, még nem tudta, hogy a veszettségnél fog kikötni. De hát Columbus Kristóf se tudta, midőn behajózott, hogy hol fog kikötni – csak benső divinatiójában sejtette, akár csak Pasteur Lajos! Férfikora delén, a selyemhernyó bajának tanulmányozása közben, gutaütést kapott. Fölépült, és még huszonhét évet élt! És ezidőben tette világraszóló fölfedezéseit! De féloldalára béna maradt örökre – Lajos e bénult féloldalával volt sorunk osztályosa, magyar tudósé, kinek akkoron már

necrologiát mondják, és tetemét eresztik a gödör fenekére, és jó, zsíros magyar földdel ledöngölik! Majd e kicsiny laboránsunk egy vödör vizet czipel a ketreczekhez, és a vályúba önti. És az árnyak oda gyűlnek, és csöndben szürcsölik. Na, de mit csinál az állatunk a gépben? Elfeledkeztünk, Hölgyek és Uraim! Kérem, tekintsek meg utóljára ezt az álmodó, agyagszerű állatot, míg én a rézcsövet a szájából kifejtem, és megállítom a forgó hengert, és lehúzom a kormozott papírt, melyen följegyeztük az utókornak azon tökéletes fúladást, mi a rezzenetlen nyugalomban fejlődik.

Kivonom a ketreczből a nőstény állatot, de még mielőtt kísérlésbe vennénk, előkészítjük, nyaka egy érzékeny pontjának megnyomásával, majd szabadon eresztjük. Nem köll félni, nem szökik. Látják, ez asztalmély oltalmába kuczorog. És majd később megfigyelhetik, ahogy ottan bukfenczeket hány, illetőleg a tótágassal is megpróbálkozik, majd visszadűl, és ábrázatán phantastikus sebességgel fognak váltakozni az öröm, a félelem, az epedés meg az undor kifejezései, utána két mancsa közé szorítva fejét csak dülöngélni fog csöndesen, bár néha alig hallhatóan felnyüszít. Mármost Newton mondta egyszer egy hölgynek, aki az ő genialitását magasztalta, hogy ha tett is valamit az életben, azt inkább hangyaszorgalmának és birkatürelmének köszönheti. Másfelől azonban kéntelenek vagyunk beismerni, hogy a nagy fölfelezések zöme mégis inkább a véletlenek szerencsés összejatszásának köszönheti világra jöttét.

Csak szem köll hozzá, amely észbe veszi.

Egy ilyen szerencsés véletlen folytán került elém egy máig megmagyarázatlan jelenség, midőn a mérgezés jelenetei már lefolytak, és egy nőstény állat már teljesen meghalva, érzéketlenül feküdt. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy élénk mozgások keletkeztek a hasa körül. Nyomban

hasmetszést tettem, és az a nevezetes tény mutatkozott, hogy hosszú percekkel az anya halála után még életben voltak a magzatok! Midőn burkaikból kifejtettem, azonnal lélegezni kezdtek, mihelyt megcsapta őket a friss levegő. Míg ilyenképpen a hetedik ébrényt is a világra hoztam, addig egy jó félóra letelt, de még ez utolsó is halk sivítással kuczorodott az immár tökéletesen kihült és fölbonczolt anyához.

Kérem szépen, egy másik, hasonlóan szerencsés véletlennek köszönhetem azon tüneményt is, amellyel – ha szabad így képletesen fogalmaznom – örök életemre rabul ejtettek egy állat szemei.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Láttak már Kegyetek vásári bódében tánczó marionett babát? A bábu, fából eszkábált tagjaival nem roskad a földre, mert fönn tartja a paraván mögött rejtező játékos keze, láthatatlan czérnaszálakon.

Csak így mozoghatunk magunk is, a levegőbe kelve, a kétoldalú füllabyrinthusunkra függesztett idegszálakon. De hol van a játékos keze? Hol az a piczinyke váltó, a *transformator*, mely az örök ingereket mozgásokra váltja, izmainkat örök egyensúlyi feszültségben tartva, a homlok paravánja mögött rángatott idegszálakon?

Egy ízben, tán csak unalmamban, arra voltam kíváncsi, hogy vajjon mit tesz az állati hőmérsékkel, ha a ventillatorra kötözve centrifugálom az állatot. A forgatások bevégezése után azonban nagyot lök a szívem, mikor véletlenül az állat szemébe pillantok.

Rögtön megértettem: ezek a szemek, mint Ariadné fonala fognak a füllabyrinthusban elvezetni engem a célhoz, a picziny transformatorhoz, melyet oly régóta kerestem hiábavalón.

Legelőször is ezt az ügyes kis forgató készüléket köllött megszerkeszteni, amellyel a tetszőleges irányba forgathatom, jobbra-balra, előre-hátra, illetőleg a hossz tengelye szerint, ahogyan gyermekkorunkban gurultunk le a hullámozó domboldalon.

A szemmozgások graphikus fölvétele végett pedig ezt az érzékeny műszert sikerült összeállítani, melynek lényege a következő:

A Marey-féle emeltyűs dobót a forgató gépre erősítem, az állat pofája előtt. A dobót egy hosszú aczeltűvel meghosszabbítom, és a tű laposra vert hegyét a porczhártya közepébe szúrom, úgy, hogy az biztosan álljon a szemtekében. Valahányszor mozdul a szem, vele mozdul az emeltyű, és ezen bonyolodott áttéteken a kormozott papírra veti az összes szemmozdulatot, legyen az bármely lehelletfinom.

Majd szörnyű türelemmel és egy finom késsel befelé haladok az agyvelőn, minden apró metszés után alaposan megforgatva az állatot. Kérem szépen, tíz év munkája és tapasztalata összegződött e forgatásokban és metszésekben, melyekkel a kísérleti kórtani buvárkodás hazai ültetése a célpontjához ért, a negyedik agygyomrocs fenekén!

Megkaptam a Marczibányi-nagydíjat, levelező tagnak vettek az Akademián, és ami a fő: a királytól megkaptam ez új tudomány székét – amúgy sebtibe szerelték föl a padláson, egy sötét szobában, hol a legtöbbször még folyóvíz se volt. De volt már egy vezéreszme az érző-mozgó életműszer tanulmányozásával, és volt ezen tökéletes készülék, mellyel – az állat ideális rögzítése mellett – a legkülönbélebb kísérleteket végezhattuk, akár egyidőben, példának okáért, fertőző vagy mérgező anyagokkal való befecskendéseket, külső sértéseket és csonkításokat, fúlasztást, éralákötést, a hasfal fölnyitását, az agy kimetszését – és mindezek hatását szabatosan lerajzolhattuk e számos forgó hengerre vont kormozott papíron,

miközben végezhattünk hőmérészeti megfigyeléseket, és a tetszőleges irányban és sebességgel centrifugálhattuk az állatot, ezen óra-szerkezet segélyével akár napokon keresztül, a legkisebb fáradság nélkül.

Az állat fölszabadítása pedig még egyszerűbben történik, ezen csavarokkal, és miként láthatják Kegyetek, az állaton a legkisebb zaklatottság sem mutatkozik: magától visszamegy a ketreczbe, s a puha szénára dől, de máris fölugrik, akár csak egy rugó-szerkezet segítségével.

Mármost a következő sokkal bonyolodottabb probléma volt, hogy miképpen folytathassuk e kísérleteket az érzőmozgó *emberi* mechanizmuson. A kísérlések elé itt egy csaknem áthatolhatatlan akadály gördült, melyet egy példával próbálok megvilágítani.

Megrúgom a ketreczet, látják, az állatoknak mindkét füle azonnal megrándul. Mulatságos tünetem ez, midőn egy csapat füle orchesterszerű pontossággal egyszerre rezdül, mintha ez állatocskák hosszas zenekari összejátszás után szerezték volna meg a legpontosabb tactus-érzékét.

Az acustikus reflex-pályák kétségkívül hasonlóan vannak berendezve az embernél is. Ez magyarázza, hogy a legtöbb ember miért követi oly szabatos tempóban az utcán elvonuló katonamenetet. Bár itt az ütemes dobszó s a lábak dobbanása mellett ingerlően hat a katonák rhythmikus tovamozgásának látványa is, így a jelenségbe látóideg-reflexek is belevegyülnek.

Hasonképpen működik a színpadi hatás physiológiája. Kisebbségen mosolyt avagy sírást gerjeszteni könnyű, mert a mosoly látása, illetőleg a sírás hallása már önmagába véve is ragadós. Azonban a színésznek már minden művészi tudásával, magával ragadón köll ingerelnie a halló- és látószerveket, ha nagyobb indulatok fölkelésére törekszik, mint

amilyen, példának okáért, a légzőizmok megakadásában nyilvánuló hökkenés, vagy mint a körkörös szemizmok me-revedésében álló reﬂextünet: a dőbberet.

Azonban gyűjtsuk meg a nézőtéri csillár gyertyáit! Nincs az a kitűnő színész, amely képes volna eredménnyel ingerelni, ha a nézők a fényben megláthatnák egymás arczeit. Épp ilyen hatástalannak bizonyul a kísérleti ember ingerlése a laboratóriumban, ha tudja és érzi, hogy a buvárló figyelem gyűpontjába került.

A buvárok eddigelé többféleképpen próbálkoztak az öntu-dat behatásaiból eredő kísérleti hibákat kikerülni.

Voltak, akik gyöngeszűeken, agyalágyultakon, illetőleg tébolyodottakon kísérlették meg az észlelést. Az ily emberek ingerlése folytán valóban előmutatkoznak azok a reﬂexek, amelyeket a tengeri nyulakon tapasztalhattunk. Azonban az örültekkel és hülyékkel való bánás sokkal több nehézséget je-lent, mintsem hogy általános kísérleti módszer gyanánt di-vatba jöhessen.

Más buvárok egészséges, ámde primitív személyeket vet-tek, illetőleg olyanokat, kik valamely erős behatás folytán ve-szítették el az öntudat biztos menedékét. Ily behatás lehet, példának okáért, a sötét gyász vagy a hosszú éhezés.

Kérem szépen, buvárlataim során gyakran éreztem egy ideális kísérleti ember hiányát. Végül, hosszas próbálkozások után, megtaláltam azt a hysterio-epileptikus cselédleányok-ban, melyek egyesítik magukban a tébolyodottak, a primitív személyek, illetőleg a súlyos behatástól megverték minden előnyeit, ráadásul – Moravcsik Ernő Emil szívessége folytán – mindig a kellő mennyiségben állottak rendelkezésemre a Rókus-kórház nőbeteg osztályán.

Már mostan hysteriás stigmának nevezzük azon érzékeny fölületet az arczon, a nyakon vagy hason, melynek

megnyomásával a hysteriás nagyrohamok minden bizonnyal kiválthatók.

Ilyenkor a beteg bukfenczeket hány, illetőleg tótágast áll, mintha utánozni akarná a circusi bohócok mutatványait. Majd visszadúl, s arczán phantastikus sebességgel váltakoznak az öröm, a félelem, az epedés, az undor kifejezései, majd következnek a delíriumok, midőn szörnyeket lát vagy szereteteit, ragadozó állatokat, kízó kamrákat, az egyik, példának okáért, folyton azt hitte, hogy orvosai erőszakot akarnak elkövetni rajta, egy másik meg arról beszélt, hogy körülötte minden ember „téli álmát” alussza, ő maga Sylvia, és földöntúli, hideg szemekkel könnyezik. Egy harmadik leány pedig arról panaszkodott, hogy agyveleje beteg, mivel gondolkodik, és koponyáját két kezébe szorítva dülöngélt, és fájdalmasan föl-fölkiáltott, valahányszor fölszakadt benne egy gondolat.

Mármost e nagyrohamok végeztével fejlődik ki azon ideális állapot, mikor a beteg mereven áll vagy ül egy helyén, szemeit kimereszti, tehát semmi csillapítás vagy fölfeszítés nem szükségeltetik, és a szégyenérzet vagy önakarat sem rontja a kísérletek eredményeit.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Sok hosszú küszködés és meddő, reménytelennek tűnő keresés után ez asztalmély oltalmában végre föltaláltam az első leányt, az M. Marit, kivel már a maga tökéletességében tanulmányozhattam az érző és mozgó szervek sejtelmes kapcsolatait.

Mari, jöjjön elő.

Látják, hogy máris előjön.

Mari, álljon két lábra, húzza ki magát.

Tetszik látni, máris kihúzza.

Mindezek után várni lehetett, hogy az állatokon tett forgatásokat már emberen is sikerrel alkalmazhatom.

Itten azonban semmi bonyolodott forgató szer nem szükséges, elég csupán ez egyszerű kötélhinta, mellyel, az előleges fölcsavaráshoz képest a tetszőleges számban és gyorsasággal megforgathatom.

A szemmozgások sajnos a forgás alatt olvashatatlanok.

Azonban tessenek megfigyelni, hogy a nyak meredten mozdul a forgás irányától visszamaradólag, míg a kéz és a láb is mozogni kezdenek, sőt, fokozott figyelem mellett, kivehető még a kezujjak reszketése is.

Hirtelen megfogom a hintát, és erős kézzel fönn tartom a leányt, nehogy a földre essen, majd állát a vállamon támasztva, két görcsösen lecsukott szemét a homloka felől óvatosan fölnyitom – és íme, *Kegyetek is megláthatják azon különös tünetényt, a szemtekerezgés avagy nystagmus tünetényeit*, melyekkel örök életemre rabul ejtettek egy állat szemei.

Tetszenek látni, hogy a szembogara folyton oldalra fordul, de vissza-visszazökken, egyre gyorsabban, már olvashatatlanul, végül *Kegyeten* megállapodik.

Mármost ha a buvár maga is a hintába száll, és két ülő végtagján magával szemben elhelyezi a kísérleti személyt, erősen átfogva derekát, hogy ki ne röppenjen a centrifugálástól, úgy a buvár már a forgás folyamata alatt is kényelmesen tanulmányozhat minden szemmozdulatot – egész azon végső határig, amíg saját keletkező szemtekerezgése meg nem hiúsítja az észlelést. Bár ezzel mintegy önmagát is a kísérletnek teszi alapul. És elszédülve, s a földre zuhanva, és négykézlábon mászva a földön, billegve és szédelegve, és karjával húzkodva a leány törékeny tetemét, és a kicsiny fülkagylója felé suttozva, majd egyre hangosabban szólítva és

kiáltva és fölocsúdva, a buvár azon különös tüneménnyel találkozhatik, hogy –

Mari

– tetszenek látni? Szembogara rebben a suttogó hang felé.

–

Mari!

Mari!!

Mari!!!

– míg végül az ellenkező szemzugba menekül.

MARI!!!

– és görcsösen lehunyja szemét, melyet fölfejtve ugyanazon rabulejtő szemmozgásokkal találkozhatunk, csupán *hang-inger* által, minden forgatás nélkül.

Fényhatásra ugyanezt fogjuk tapasztalhatni, az elkövetkezőkben, mikor majd a gyertya lángját húzkodom és tánczoltatom a tágra nyílt szemei előtt, és előbb a szem, majd a végtagok is mozgásba lendülnek, evvel mintegy a hold fényénél való alva tánczolásnak adva természeti magyarázatait.

Ezek után pedig mindezt meg fogjuk kísértetni *szaq*-, illetőleg *ízbehatásra* is. Összesodorunk egy kölnivizes pamutot, és azt fogjuk a leány orrnyílásába helyezni. Míg ha egy czukorkát teszünk a nyelve hegyére, szintén először a szem, utána a kéz, majd a láb mozdul, a czukorka szerint. Mikor pedig az arczába fújunk, e tünemények egycsapásra megszűnnek, s a leány a czukorkát jókedvűen elszopogatja.

Végül pedig minden eszköz nélkül fogjuk ugyane tüneményeket propagálhatni, mikor egyszerűen csak az ujjbegyünk gyöngéd nyomásával ingereljük a bőrfelületét. Legelőször ismét a szemek fognak mozgásba jönni, majd lehunyja, és mozgások keletkeznek az alsó és mellső végtagon. Még erősebb ingerlésre azonban a szemét tágra nyitja, és a leánynak saját-szerű önkívületes arczkifejezése keletkezik, mely alatt hívásra tekintetét akarattal mozdíthatja, de csak lomhán,

bizonytalanul. Még erősebb ingerlésre pedig már az egész test mozdulni fog, s a nyak, a váll, a kebel, a csípő valósággal elkezd hullámozni.

Na, hát kezdjük el, és propagáljuk e kísérleteket, mikhez nem köllenek szavak, csak ez a gyertya, a pamut, a kölnivíz, a cukor meg ez a leány, az M. Mari. És közben adjuk át a szót a röpdülő ifjúságnak, e kicsiny laboránsnak a könnyű hintaszerkezeten, kinek hintálva hintáló kicsiny alakját megketőzve, árnyék gyanánt is projectálom e sötét falakon – mihelyt a gyufa meggyúlad, s a lángja megfertőzi a gyertyakanócsot – így!

Kérem szépen, a tanár úr minden tanévben... ahogy minden tanévben, úgy akkor is... miután részletesen elmagyarázta a bujakór terjedésének sajátos mechanizmusát - e kis mondattal kezdett az új anyagba: „hasonló elterjedése van az ebveszméregnek is”.

A másodéves orvosok (meg a nőhallgató, a Schorr Mathild) egy pillanatig elgondolkoztak: hasonló? Vajjon mibe hasonló a bujakór terjedése meg ez a harapás, nyalás, karmolás útján terjedő halálos baj? De már hangzott is a válasz: mindkettő csak „közvetlen érintkezéssel” átvihető, ellentétben a legtöbb fertőzéssel. Úgy van, nem lehet átköhögni, nem hordja a szél s a víz, úgy van. Mégis talán megdöbbenettette őkelméket a tanár úr egy odavetett megjegyzése – „az orvos is átviheti” –, amelyről nem derült ki, hogy a veszettségre vagy a bujakórra vonatkozik, esetleg mindkettőre?

– Az orvos is ember – intézhetik el Önök egy kézlegyintéssel. Azonban az orvos nem kutya és nem farkas, még ha a kísérleti kórtan buvára is, akinek nyulak, egerek, kutyák,

békák, malaczkok ezreinek szürke sóhaja fűszerezi töprengő gondolatait.

„Az orvos is átviheti” – egy árulkodó félmondat? félvallo-
más, mely, mint valami kulcslyuk, láttatja sejtelmesen és tö-
redékesen egy bezárt élet titkait?

Átviheti – mit, hová és hogyan? És ha átviszi? Vagy talán
át is vitte már? Mikor? Valamikor régesrégen? Vagy napra
nap, újra és újra átviszi? És minden orvos átviheti? Vagy
csak ez a robusztus, félkopasz figura, férfi, ki most a gyertyá-
val s a leánnyal propagálja az alva tánczolás tüneményeit.

Vajjon átláthatunk-e a kulcslyukon? Megfejtethjük-e az
elharapott félmondat folytatását? Van-e folytatás egyálta-
lán, s ha igen, szavakkal megfogalmazható?

Ahogy a tanár úr egy másik odavetett megjegyzése oly
pofonegyszerűen, a fertőzések kórtanával magyarázta meg
az emberi faj sajátos betegségeit? Azt mondta: „kérem
szépen, ilyen fertőzések vannak vírus nélkül is. Vitustáncz.
Táncz epidemia. Tünetési járvány. Háborús epidemia. Szel-
lemi ragály.”

(Az orvos is átviheti?)

Emlékszem. És nem fogom elfelejteni. Ugyan, hát elfelejt-
hetném, ahogyan arczomat és nevemet elhagytam, elvesztet-
tem, avagy kihalótták az emlékezetemből? Én vagyok a
névtelen gyerek. Ez, itt. A kopottas, de tiszta kórházi daróc-
zingben. Én vagyok a névtelen kölyök, és a mamával állunk
a Rókus-téboldyában, fön, az emeleten, a megfigyelő osztá-
lyon, egy kicsiny szobában, hol egy félkopasz bácsi meg egy
álmos leány hintázik. És forognak a hintán, és egymás szemit
nézik, néma csöndben, őrült figyelemben, míg kívül csoszog-
nak és bögnnek a kórházfolyosón.

A bácsi megkérdezte: „mit tetszik keresni”.

„A Moravcsikot – mondta a mama –, a portás küldött, hogy itt várjuk az orvost, a Moravcsik Ernő Emilt.”

„És mi a panasz?” – kérdezte a bácsi.

„Mi a panasz! – dohogott a mama –, folyton fölugrál, nem tud megülni, a fogát csikorítja, tátog, folyton inni kér, aztán eldobja a bögrét, az ördög bújt belé!”

Mama, szomjas vagyok.

Az álmos leány ment, és hozott egy bögrét, a mama üvöltött – igyál! igyál! –, és elröpi a bögre, és a bácsi azt mondta: katonadolog. És megsimogatta a fejemet – megkaparta a tűzfejemet –, és azt mondta: „nyugalom, kislegény, rögtön jön a doctor, és megvizsgál, a Moravcsik Ernő Emil.”

Aztán föltekerte a hintakötelet, és a hintába ült, és az álmos leány a bácsi ölébe ült, hogy hintálja magát, mert csak egy hinta volt, és a fejembe fúrta a forgó hinta, és begyött a Moravcsik, a Moravcsik Ernő Emil, és kiküldte a mamát, a mama sikolytott, de a doctor rácsapta az ajtót, és csikorgott, és tépte belül a fejembe, és lenyomott a székbe, és reám fújt vagy süvöltött, én fölugrottam, ő megkérdezte, minek vakaródzom folyton.

Megkarmolt a cicza.

„A cicza” – morgott a Moravcsik, és... és nem vizsgált meg, csak reám nézett és mosolygott, de így... hogy mögém nézett, és elébem mosolygott. Aztán megkérdezte a félkopasz bácsit, hogy mi a véleménye az ötven kutyáról. Az Immun-gyerekről meg az ötven kutyáról.

Nos, Kegyeteknek mi a véleményük? Nincs véleményük? Vagy már elfelejtették?

Pedig még húsz éve sincs, hogy Akademiánk kültagja ötven immun-kutyát mutatott be a párisi Akademián, meg az Immun-gyereket, a veszett kutya harapása után immunissá tett elszászi kisfiút.

És mert a szenzációk nem csupán „közvetlen érintkezés-sel” terjednek, hanem a levegőn át, a drótnélküli távírón keresztül, már egy nap múlva az egész mívelt világ – mintha darázs csípte volna – izgett-mozgott, suttogott, kiabált, mintha ez a darázs nem csak egy addig absolute halálosnak hitt betegség legyőzéséről zümmögött volna, hanem valamely homályos ígéretről, hogy hamarosan eljő az idő, mikor nem lopott aprópénzként köll összekuporgatnunk az élet napjait, hanem az egy és oszthatatlan életet mint jogos bérleményünket vehetjük birtokba, emelt fővel, a bérleti szerződés teljes lejártáig. És ezen általános víg enthusiasmust az se hűtötte le, hogy maga Pasteur Lajos nem szégyellte beval-lani, miszerint bizonyos coquetteriát helyez abba, hogy a természet ösmeretlen erőin játszikálva éri el az emberiségre nézve oly csudálatos eredményeit.

Meister Jóska volt az Immun-gyerek, ő volt az első ember, akinek Pasteur Lajos a hasába fecskendezte a húslevesben el-dörzsölt, szárított nyúlvelőt. Jóska nem tudhatta, hogy míg az öreg tudós megmenti őt a veszett haláltól, közbe örök életére megfertőzi avval, mit jobb híján Pasteur-láznak mon-dok: életét visszakapta, de csak hogy mint élő kegytárgy mor-zsolja le a Pasteur-intézet portásfülkéjében, és majdan, ötvenöt évvel később önkezevel adja vissza a drága ajándé-kot, mikor egy másik vírus nélküli epidemia kórokozói, a náczi tankok dübörögnek a párisi utczákon, és megremegte-tik a portásfülke ablakait.

Kérem szépen, egy szobor áll a párisi Pasteur-intézet előtt: egy fiú bírkozik a veszett fenevaddal. Egy francia elcz-lap meg is jegyezte, hogy ez az egyetlen intézmény a világon, melynek bejáratát a portás szobra díszíti.

Pedig nem a Jóska-t ábrázolja a szobor. Hanem Jupille-t, a hős pásztorfiút, a Pasteur Lajos második betegét, aki az inté-zet másik bejáratát őrizte évtizedekig.

E hőskorszakból még egy harmadik gyermek nevét is őrzi a krónika – a krónika, hacsak a reménnyel s a víg enthusias-mussal együtt a felejtés nagy gödrébe nem elegyült. Mondom, egy harmadik gyermek nevét is őrízné a krónika, a kis Pelletier-lány nevét. Az ő testét hiába fecskendezte a Lajos bácsi a kórlevessel, ő nem lehetett majdan az intézet szakács-nője a Pasteur-láz harmadik áldozataként. Bár nem a kis Pelletier-lány volt az első, kinek érverése fonalassá vált, és görcsök tünetei közt megszűnt élni a gyógyítás templomában – nyulak végtelen sora előzte meg, és követte őt. Mert az emeleti várószobákba seregestől érkező összemarott rémült reménykedők helyett nyulak végtelen sora veszett az alagsorban, nyulak váltották meg az emberek halálát, kereszt helyett egy kicsiny kampó, melyen a méregtől duzzadó velő gyógyító anyaggá száradt/lényegült. A szalmával bélelt fémketreczek közt nap nap után így idézve föl az ősi képet, isteni coquetteriát, mely Ábrahám kését átviszi – Izsák helyett a kosra. A gyermek gyöngye nyakáról egy bozontos nyakra. Így vitte át Pasteur Lajos a veszett halált – az emeletről az alagsorba.

(Az orvos is átviheti?)

Kérem, ha volt a párisi Pasteur-intézetnek egy harmadik, egy szellemi kapuja, oda nem sokkal később ez a félkopasz tanár költözött, és ott őrködött a szellemi portásfülkében, húsz éven át, egész e pillanatig. Ki mostan ujjbegye gyöngéd nyomásával utólszor és örökké propagálja e leányon a nyak, a váll, a kebel s a csípő hullámsárait.

Na, de ne ülünk még a végzet szekereire, maradjunk ott, a hinta mellett, hol a Moravcsik elébb mögém bámult, majd elébem mosolygott, majd az ötven kutyról meg az Immungyerekről faggatta a félkopasz bácsit.

„Mi a véleményem? – rándított a félkopasz. – A véleményem! Nincs véleményem.”

A Moravcsik meg nagyokat bólogat: „tehát a tanár úr kétkedik”.

„Természetesen kételkedem. És bátorkodom remélni, hogy Kegyedet, a szépreményű elmebuvárt és gondoló agyvelőt se fogja megfertőzni ezen általános víg enthusiasmus, melyet egy olyan fölfedezés szabadított a világra, melynek értékéről még nem győződhetett meg, minden kétséget kizáróan, a tudomány s a tapasztalat.”

(Azonban ősrégi tapasztalat, Hölgyek, Uraim, hogy soha nem azok veszélyesek igazán, a látványos, nagy sebek, amelyekből patakzik a vér, hanem a mély, nem vérző sebek, a befelé vérző sebek, avagy tán apró cziczakarmolások, melyek már nyomtalanul elmúltak, mint az álom, mikor földre ver a veszett halál, az ebdüh, a víziszony vagy rabies, ahogyan e félkopasz mondaná a tőle szokott preczizitással, mely az ő szájából akár egy gyötrelmes vallomásnak is beillenék, noha egy laikus fül számára a rabies csak pusztá gúnyneve a legszörnyűbb halálnak.)

Az a Moravcsik meg csak köti az ebet, hogy „azért valamely véleménye csak van a tanár úrnak – mondja –, hisz épp a tanár úr közölte a minap, az Orvosi Hetilapban, a Pasteur Lajos szenzációs akadémiai előadását.”

„Marhaság – legyint a félkopasz. – Ép ésszel ugyan ki gondolja, hogy egy akadémiai fecsegésből kitudható, hogy egy ily mérvű kísérleti kórtani buvárkodás eredményeiből – mi és mennyi az igazság.”

„De akkor, kérem, hol az igazság?” – czukkol a Moravcsik, és a félkopasz flegmán: „a kísérletben, a kísérletben, fiam!”

„Kegyed papolhat, papolhat – üvölt a Moravcsik –, de nékem hetenként egy ilyet a nyakamba hoznak!” És reám bámult.

Én fölugrottam.

Nem tudtam, hogy mivel bosszantottam föl, dehát nem is azért ugrottam föl, csak... csak mert akkoriban mindig fölugrottam. A félkopasz bácsi is reám nézett, és azt mondta, hogy a doctor bácsi most már biztosan megvizsgál, azzal fölvette a földről az álmos leányt, mint egy malaczt, és kivitte. És rossz volt, hogy elment a bácsi, és itt maradt ez a mérges doctor, a Moravcsik Ernő Emil, aki most már tényleg megfogta a pulsusomat, és perzselt a lehellete, fölugrottam, és arra gondoltam, nehogy engemet is oda vigyenek, mint az Immunt, és mutogassanak a párisi Akademián, és a félkopasz bácsira gondoltam, hogy vajjon találkozunk-e még. Találkozunk-e vagy soha?

És két nap múlva találkoztunk, amikor átküldtek a bácsi laboratóriumába, és a hosszú faasztalra pakkoltak öt kicsi fémdobozt. Közbe a bácsi egy húslevest főzött a könyvtárban. Megvártuk, amíg a leves kihűl, és akkor a félkopasz bácsi, akiről már tudtam, hogy ő a híres buvár, akkor a buvár bácsi egy üvegkanállal kimert a húslevesből, és öt lombikba töltötte, mindbe egyformán. Aztán kinyitotta az első fémdobozt, és a lépemből egy körömnnyit az első lombikba pottyantott, és eldörzsölte a húslevesben, óvatosan, hogy ki ne csorranjon. Aztán kinyitotta a második fémdobozt, és sorba mind az ötöt, a második lombikba került az agyvelőm, a harmadikba a nyúltvelőm, majd a vesém következett, végül a májam az ötödik lombikba került.

És csak ekkor vettem észbe, hogy még sokan vannak körülöttünk, és csöndben figyelnek a rácsok mögül, csak az orrczimpájuk reszket, ha megszimatolták a finom húslevest. Aztán a buvár bácsi kivett egy malaczt, és egy fekete sapkával öltöztette föl. És sapkát kapott még két másik malacz meg két kutya, végül három nyuszi is sapkát kapott. És ottan állottak mozdulatlanul, mintha nem is nyuszik volnának,

hanem katonák vagy virágok. Mégis mindegyiket megkülönböztettem, mindegyik máshogy volt olyan, bár nem látszott az arcuk a sapkától. Dehát az én arcom se látszott, és mindegyiket elneveztem volna, dehát nekem, magamnak se volt már nagy nevem, legföljebb csak az, hogy húsleves.

És akkor a húslevest fölszívta egy fecskendővel, és mindegyik kutya, nyuszi és malacz kapott a hasa alá vagy a füle mögé egy kis húslevest, aztán a buvár bácsi fölemelt, majd lerakott, majd levette a fekete sapkát, és mi benn voltunk a ketrecben.

Aztán csöndes napok következtek, csak rágtuk a szénát, vagy faltuk a csirkedarálékot, de tizenegy nap múlva újra föl-fölugráltam egy nyuszival, míg a buvár bácsi bizakodó nagy barna szeme hintált a ketrecz fölött.

Aztán óvatosan egy dobozba rakott, és elhajóztunk a sötét fadobozban, és valahol csak horgonyt vetettünk, de még sokáig ugráltunk meg henteregtünk meg visítóztunk a dobozban, és a réseken át hallgattuk a visszhangzó csöndet, a csöndes zsibajt, meg a bujakór terjedésének sajátyszerű mechanizmusát, meg hogy hasonló elterjedése van az eb-vérméregnek is, mert csak közvetlen érintkezéssel átvihető, ellentétben a legtöbb fertőzéssel, és nem lehet átköhögni, nem hordja a szél s a víz, meg hogy az orvos is átviheti.

Majd a hirtelen csöndben fölnyílt a fadoboz, a buvár bácsi óvatosan az asztalra borított, és a bágyadt őszi napfényben, mely az agyunkat fűrészelte, ott, a másodéves medikusok (meg a nőhallgató, a Schorr Mathild) előtt, mi oly szabatosan propagáltuk a nyuszival az ebdüh tüneteit, mintha summa cum laude végeznénk.

És evvel bizonyítást nyert a Pasteur Lajos hatalmas mérvű kísérleti buvárkodásának kiinduló pontja, első tétele: „az orvos is átviheti”.

Átviheti – a veszett halált húslevesben eldörzsölve, egy steril fecskendő üvegkelyhében. Átviheti – egy finom szűrőssal pótolva az őrző fenevadak harapásait.

Lám, ez volt, csak ennyi volt a kulcslyuk mögött. Bár néha éppen a végigmondani sem érdemes félmondatcskákkal hallgatjuk el – mit? Egy élet szomorú közhelyét. Hiszen az élet is csak egy kísérlet, és a szerelem is csak egy fertőzés, hol gyakorta egy picziny szűrőssal pótoljuk a fenevadak őrzőgeit.

(Az orvos is átviheti?)

Köszönöm.

Kérem szépen, idáig jutottam kísérleteimmel, midőn... midőn egy oly ragály támadta meg agyvelőmet, mely vírus nélkül terjed, mégis minden gyilkos kórnál hatalmasabban, az Élet reményével fertőzi az érzékeny agyvelőt. És vége lett a forgatásoknak meg a hullámzásoknak, vége lett a Rókus-kórház nőbeteg osztályán tett szelíd emlékü látogatásoknak – harmincznyolcz éves voltam, egyetemi tanár, levelező akadémikus, tanszéki igazgató –, midőn e hatalmas mérvű kísérleti művet félben köllött hagynom, váratlanul, szörnyen és mégis boldogítón!

Igen, csak egy valaki idézhette elő ezen változást, igen, csak Ő, kinek minden sejtelve, minden kis töprengő sóhaja többet nyomott a latban, mint az én egész kísérleti kórtani buvárkodásom! Bizonyára kitalálták már Kegyetek, hogy ki volt azon szép, új ragály kútfeje. Igen. Mert ugyan ki más, mint Akademiánk kültagja – a PASTEUR LAJOS! – És csönd. Oly néma csönd, mint egy néma sikoly. Mely fölrepezti ezt az üres szobát, mialatt odakünn, a *szünetben*, elfogyasztunk egy pohár hűsítőt.

3. GYÓGYÍTÁS

Föl van jegyezve, hogy az ebdühöt már a régi buvárok is megkísértették. Voltak, akik a ketreczbe zárt kutyát ingerelték a végső határig, más buvárok a tűző napra kötözték, vagy jégodúba zárták, illetőleg rossz víz itatása vagy rothadt tárgyak étetése folytán igyekeztek előmozdítani. Gruner a nyálat a szembe fröcskölte, Galtier elhullott róka agyvelejéből készített pástétommal kente a pofa belfölületét, míg Decroix a veszett állat húásával étkezett, s a habos nyállal sörözött mellé. Azonban egy Pasteur Lajosnak köllött eljönnie, hogy vegykonyháján föltalálja azon módozatot, amellyel az ebdüh immár tökéletes biztonsággal elkészíthető, akár egy kis cselédleány segítségével is.

Először is a rögzítő készülékben természetes ülő helyzetben elhelyezkedünk. Majd a szorító sodronyt bezárjuk a sarokcsont fölött, majd a mellső végtag is fix állásba helyeztetik. Most következik a medencze fixírozása, a vasív hirtelen föltétele, a kapsok bezárása – így.

Ilyenkor egy kis tenyérynyi helyen le szoktuk nyírni a fejszört, mely elé most az én tar koponyám áthatolhatatlan akadályként gördül a Ranvier-féle fejtartó oszlopon, melyet úgy állítunk, hogy kényelmesen a kezéhez essék a cselédleánynak, majd e fúróval, nagy gyorsasággal, egy fél centimeter átmérőjű nyílást készítettünk.

Amíg a nyílás elkészül, talán nem lesz érdektelen azon újításom, hogy intézetünkben a koponyabontás ezen White-féle fogfúróval történik, melyet időkímélés, tisztaság, az operatio könnyűsége és eleganciája folytán eléggé nem ajánlhatok. Pasteur a nyílást kis koronájú trepannal készíti, mely csikorog és piszkol – de máris előtűnt a kemény agyburok! Most a cselédleány kézbe veszi a Pravaz-fecskendőt, melynek

görbített hegyű tűjét könnyen alá lehet szúrni, és a negyedik agygyomrocs fenekére néhány csöpp ebvénymérget befecskendezni, majd visszahúzzuk a tűt, és a bőrt a nyílás fölött összeakasztjuk evvel a kis csipesszel, majd egy-promilles corrosiv-oldatban gondosan kezelt mosunk. Majd a rögzítőből felszabadítván, rajtunk a legcsekélyebb zaklatottság sem mutatkozik.

Így. Köszönöm.

Megoldottuk tehát a fertőzés menetét. A következő, sokkal bonyolodottabb probléma, hogy az ebvényméreg igen rhapsodikusan, néha már igen hamar, máskor hosszabb, harmonikus időhossz alatt, némelykor azonban csak egy önmérsztő költő ihlethosszával fejti ki a roncsolás művészetét.

A legrövidebb hét nap alatt, egyszer azonban húsz év múlt el gyötrelmes várakozással, míg a dühösség előmutatkozott.

Pasteur Lajos vette észbe azt is, hogy majomról majomra ojtva rendre hosszúl a lappangó idő, ellenben nyúlra nyúlra ojtva rendre csak rövidül. Ennek népszerű magyarázata, hogy míg a vírus a majmot csak mintegy megeszi – annál jobban szereti a nyulat. És nyúlra nyulat falva egyre csak erősödik, hatalmában kiteljesedik, és e hosszú láncolat végén a legerősebb vírus már mindig hét nap alatt pusztítja a nyulat. Ezt a legerősebb virust a Pasteur Lajos el is keresztelte, ezt hívják *fix* vírusnak. Mert az már *fix*, hogy hét nap alatt végez, mint lapzártáig a hetilap tárczaírója.

Mármost hogy lehessen a *fix* virust nálunk is fölnevelni, hogy éppen olyan jó legyen, mint a francia? Nálunk, hol már a nyulaink is eltérők a francia lapinektől, általában kisebbek – de az jó, mivel a piczinyke nyulak hamarabb dühödnek, mint a kinőtt nyulak, ahogy a sovány nyulak, mint a kövér nyulak. Ezért a tovább ojtogatásokhoz mindig fiatal és kiéhezett kis magyar nyulakat használtam.

Továbbá segítségemre volt a nyúlak azon védekező fegyvere, mi oly szép számmal megőrizte a kegyetlen vadállatok életharczában. Ez a fegyver nem a fogazatban nyilvánul vagy a kemény patákban, a hatalmas méretben vagy a bőrpánczélban, hanem azon rendkívüli szaporaságban, amellyel az anyatermészet oly bőkezűen megajándékozta a nyulat. E fegyvertény által a tovább ojtásokhoz egyszerre mindig számos kiéhezett magyar kölyöknyulat használhattam, és mindig a leggyorsabban elhaltat vettem a tovább ojtásokra, mely módszer szintén önállóan lett megalkotva, tekintetbe véve az internacionális eszméket és technikai haladásokat.

Így már az első hat ojtási nemzedékben a lappangó idő a felére szállott alá. De a hetedik nemzedékben megint csak fölugrott, majd megint csökkent, majd újra fölugrott, és így kezdett hullámozni. Midőn látszott, hogy e hullámmal sehogyan se boldogulok, a nyulak számát megkétszereztem majd háromszoroztam. Meg is hozta áldásos hatását, mert már a tizenhatodik nemzedékben csaknem hét nap alatt eldöglött a győztes nyulam, mellyel már a fix vírus integetett felém, azonban elrejtőzött a követő nemzedékben, hol megint csak kilencz nap alatt méltóztatott eldöglenni, és ettől kezdve megint az a kellemetlen hullámmás mutatkozott, mely attól kellemetlenebb volt, hogy valamely különös tünetmenny folytán a tenyésznyulak egyre kisebb számban hozták az után-pótlásomat. Mely így csökkent-csökkent, míg a lappangó idő alig csökkent. Mármint írják, hogy a lappangó időt megrövidíthetik az oly behatások, mint aminők a nemi élvezetekben, ivásban és egyebekben való kicsapongás, éjjelezés, kedélyizgalom, félelem, rettegetés. Megpróbáltuk tehát e különböző káros behatásokat alkalmazni, anélkül, hogy sikerült volna gyorsítani, és már csak nyolcz nyulam szolgált egy-egy nemzedékhez! Majd csak hét nyulam! Majd csak öt árva nyúl! S a harmincznyolczadik nemzedékben a lappangó idő megint

csak tíz napra ugrott! Midőn magam is, így módon, veszett dühvel fölugrottam, és azon mély szomorúsággal, mely alap vonását adja a beteg kedélyállapotának, mely váratlanul az ellenkezőjébe csap, midőn a beteg csapongó vidámsággal repdes, és ellenállhatatlan menésvágy lepi, miként magam is vég nélkül csatangoltam a Lipót-városban, mindig visszavisszamenvén, azon hiú reménységgel, hogy már megdöglöttek a nyulak, de a nyulak csak rágták a szénát valamely lapangó gúnyorossággal, én újra a Lipót-városba rohantam, hogy a házmestereknél kérdezősködvén nyerjek egy kis tűnékeny nyúgalmat, majd vissza a laborba, rágtak a nyulak, és éjszakánként, a rögzítőbe nyugoszáván, a visszhangzó csámcsogásban vártam azon első sikolyt, az ebdüh nyitósavát, és daczára a szabatos rögzítésnek, álomba zuhantam, szabatos rémlátományokkal, hogy a cselédlépcsőn, a ketreczekbe menvén, észbe vettem, hogy a tenyésznnyulak, hatalmasan elnyúlva a nyirkos hálóingben, kicsiny *majmokat* vajúdnak! Egyszeribe minden megvilágosodott, és egy sikolyra ébredek, de csak rágtak a nyulak, talán én sikolyoztam? Avagy tán M. Mari, ott mélyen, alant, a Lipót-városban? Hol a circusi bohócok mutatványait utánozva, tótágast a lábán forgatja, mint a pörgőhintát, a cselédágyat? Harminczkilenczedik nemzedék meg a negyvenedik! Meg a negyvenegyedik! S a hatvannegyedikbe már csak *egy* nyulam van! És reszketve fúrom a White-féle fogfúróval, mely ha félrecsoszsan, kilyukad az egész lánczolat! És e hatvannegyedik győztes nyúlmaim preczízen a hatodik nap reggelén sikolytott, és lapzártáig eldöglött, melyet közöltem az Orvosi Hetilap vegyes-rovatban. Hogy a fix vírus megvan, meg hogy a fix vírus egyesegyedül csak *nekem* sikerült a kerek világon – na, meg a Pasteur Lajosnak.

És akkor az a ronda fráter, a Babes azt írja a következő számban, hogy ő már csaknem a századik nemzedékre ojtja a múlt év novemberében elhalt kisfiút.

Erre czáfolatom: kérem szépen, a Rókus-kórház meg a Moravcsik Ernő Emil szívessége folytán, egyedül csak én kaptam a múlt év novemberében elhalt gyermekből.

Erre a Babes hosszan leírja, miként vitt a Rókusból öt kicsi fémdobozt meg a többi, és hogy vajjon ki merészeli egy kérdőjel kampójára tűzni a szavának igazát.

Én vagyok a merész – így a válasz –, ki azt kérdezem, hogy vajjon mely eredeti módszerrel végezte itt, *Pesten* a továbbjótásokat, miközben az új-pesti ebmarottak bőrére *Párisban* mulatott, és küldözgette a képes lapokat.

Hogy nem mulatott.

Mire én: de különben is, ugyan mért nincs neki Pasteur-féle fix, ha egyszer *Párisban* mulatott.

Hogy nem mulatott. Meg hogy a Pasteur ígérte, hogy ad neki, de még nem adott, de majd küldi, ezért nincsen néki Pasteur-féle fix – de van a sajátja.

Mire én: talán mégis csak van néki Pasteur-féle fix.

Mire ő: hogy nincs, már írtam.

Mire én: talán *mégis* csak van, talán véletlenül *mégis* hozott egy nyulat *Párisból*, a malaczlopójában. Nem szégyen, hisz nem akármiféle nyúlpecsenyének, hanem a magyar tudomány sivár asztalára.

A következő héten hiába lapoztam az Orvosi Hetilap correcturáját. Babes hallgatott. Azonban egy olvasói levél bukott elő az elegyes-rovatban, azt írja: már egész Pest-Budán beszélnek, hogy a kísérleti kórtani intézetben költséges kísérletek folynak, melyekkel már a közel jövőben kimutatják, hogy a francia P. Lajos az ebdühöt el fogja terjeszteni a világban. Aláírás: Nyúlffy.

A következő számban pedig Babes czáfolata: miszerint, hogy tévedés vagy ráfogás, meg hogy a mi nagybecsű pesti kórbuvárunk pusztán azért utánozza a francia P. Lajos kísérleteit, mivel saját szerény buvárlataival nem nyerhette el a magas költséggel fölállítandó új kórtani intézetét – hát most majd kikényszeríti azt a cultus- kormányzattól, mint a legkitűnőbb P.-utánzó és majmoló.

És kérem, így lett a boldogult Markusovszky Lajos hetilapjából – mocskos pletykalap.

Majd egy reggel nyílik az ajtó – ritka vendég Rácországban, kezébe postadobozzal, a doboz födelén a francia pecsét. „Salzburgba még sikolytott – mondja Babes –, de Bécsig eldöglött, és az este érkezett az Orient-vasúttal.” Azzal leteszi a dobozt, és veszi a kalapját, habár le se vette a kalapját, az ajtóból visszaszól: „egyébként fogadja szíves gratulatiómat”.

„Mihez, barátom?”

„Hát a cikkhez a lapban.”

„Cikk? – és már czukkolok – miféle cikk!”

„Na, hát *A szemmozgások a hystero-epileptikáknál.*” És viszszalép, és rángatja a kezem, „én mondom – mondja –, én mondom, édes barátom, hogy e munka, ha végre folytatni kegyeskedik, nevét örök időkbe fénylő csillaggá csiszolja e ropant homlok gyanánt fölénk magasuló tudományi égboltozaton! Az Isten áldja, édes barátom! Az Isten áldja!” Azzal kimegy, s az ajtót reám csukja.

Érdekes. Nem is vettem észbe, hogy a cikk megjelent. Oly mohón kerestem a Babes mocskolásait. Majd átfutom, nincse sajtóhiba.

Mármost kivontam a hetvenedik nemzedékem közül a győztes halottat, és kivettem a francia martyrt a postadobozból, utána kikotortam a tenyésznyúl alól két szundikáló kis gyermeknyulat. És hét nappal később rohanok a Babeshöz, a labor tárva-nyitva, s a Pollack meg a társa hurczolja ki a

bútorokat. Rögtön gondoltam: főbe lőtte magát? A hetedik nap! Gondoltam. Avagy kilökte magát az ablakon, egy néma sikolytással? Az ablakon löködték ki a számlálhatatlan üres ketreczet, és eregették alá, az udvarba.

Az a Babes pedig már *valóban* messze járt: zötyögött Bucarest fele, hogy a pesti orvosi facultás mocskos emlékét kirázva magából az ócska viczinálison, ott, Bucarestben megalapítsa majdan világhíres bacteriolog-intézetét.

De az már az ő baja, tisztelt Tagtársak, Hölgyek és Uraim! Mert avval a két szundikáló kis gyermeknyúllal bebizonyosodott – hogy a magyar virus kerek hatvan perczczel erősebb, mint a franczia!

Mármost a következő, sokkal bonyolodottabb probléma volt utánozni a Pasteur Lajos mozdulatait, melyekkel, kísérettől kísérlethez tapogatózva fölhalálta annak fortélyát, hogy miképp lehessen fölfegyverezni a gyámoltalan agyvelőt.

Maga a szenzációs végeredmény, a védojtás igen egyszerű, akár egy nagyobbacska kölyök is elsajátíthatja. Valóban, nem bonyolodottabb, mint a zálogosdi, melyet oly kedvvel játszadoztunk gyermekkorunkban.

Először is kiútaunk a dögtérre, hol a veszett kutyákat, keresztmetszésekkel ellátva, két méter mélységben a földbe helyezik. Ott egy ásóval leásunk, majd e kis kézifűrésszel eltávolítjuk a kutya fejrészét.

A fejet practikusan most e farkasfővel propagálhatni, melyet a dögtérről behozunk, és leteszünk az asztalra. Majd a kézifűrésszel kibontjuk annak bensejét, mit ezen farkasfő mellett nyugvó szép agyvelővel propagálhatunk. És ebben található, amiért fáradoztunk, a kóbor kutyát megölő virus, mit elkeresztelünk *kóbor* virusnak. E kóbor virus oly kicsinyke, hogy láthatatlan, hogy még a microscoppal is csak

láthatatlan, mégis oly módon tehetjük láthatóvá Kegyeteknek, ha propagáljuk ezen csámpás microscoppal.

Mármost veszünk egy egészséges állatot, elhelyezzük az állatrögzítőben, és a kóbor virust az állat bensejébe rakjuk a már ismert fogfúros módozattal.

Az egészséges állat bensejét e vödörrel propagálhatni. Majd a microscopot a vödörbe rakjuk, vagyis a kóbor kutya-ból nyert kóbor virust. Mely természetszerűleg gyöngébb, mint a laborunkban fölnevelt magyar virus, mit, engedel-mükkel, mint annak tervezője és alkotója, a magam szemé-lyével propagálhatok.

Szükséges továbbá a magasból lecsüngő tíz vaskampó, mit a szárító kötélén elhelyezett tíz csipesszel propagálhatunk, miután a Novosevcsiben széttépett, majd összefércelt és ki-mosott és már tökéletesen megszáradt gyermeket kiszaba-dítjuk a tíz csipesz gyöngéd harapásából, és – mintegy a gyó-gyítás művét propagálva – elhelyezzük a farkasfő, a szép agyvelő és a vödör társaságában.

Továbbá szükséges tíz darab egészséges nyúl, mit jobb hí-ján avagy engedelmükkel, mostan Kegyetek közül propagál-hatunk.

Mármost úgy kezdjük, hogy, mondjuk vasárnap, a magyar virussal beojtunk egy nyulat. A beojtást ez erős kézfogással propagálhatjuk – Uram! Kegyed a vasárnapi nyúl.

A napok múlását pedig azon örökké fölugráló, nyugtalan lénnel propagálhatni: fölugrik – egy nap –, majd reszketőn lenyugszik a széna alkonyába, majd ismét szökellve pirkad – és máris kedden vagyunk, és újra fertőzünk egy nyulat, kéz-fogás, Uram! Kegyed a keddi nyúl.

És így tovább, kétnaponként, csütörtökön e kézfogással pecsételjük meg, hogy Kegyed a csütörtöki nyúl.

Majd a szombati nyúl következik, ez úr személyével. Azonban e szombati nap reggelén fölsikolt az első, a

vasárnapi nyúl, és másnap kiszenved, engedelmével. És itt egy kis magyarázattal tartozunk. Bizonyára észbe vették, hogy éppen vasárnapon döglött el a vasárnapi nyúl. E különös tünemény abban leli magyarázatát, hogy – mint korábban mondtunk – a magyar vírus éppen hét nap alatt öli az állatot, akár a francia.

Most a vasárnapi nyúl agyát kivesszük, amit úgy propagálhatunk, hogy Méltóságos uram ad egy kis zálogot. Egy zsebkendőt, egy manzsettát, akármit...

Köszönöm. E zálogot az első csipeszre csipesztjük, vagyis a nyúlvelőt a szárító kampóra.

És hétfőn beoltatik a hétfői nyúl, s már sikolt a múlt keddi, majd kedden bevégzi, kérem a zálogot.

Kérem szépen, hogy a lappangás alatt mindenki keressen zálogot, hogy haladhassunk. Valamint e kölyök s a szuka fog-nak segédkezni a zálogbegyűjtésnél mint laboráns és praepa-ratorom.

És a keddi velő e második kampóra lesz akasztva, és szerdán, midőn ez úr beoltatik, e szerdai nyúl, már fölsikolt a múlt csütörtöki. Csütörtökön kérem a zálogot. Pénteken oltatik a pénteki, sikolt a múlt szombati, a szombati úr keressen zálogot. És már ismét egy vasárnap! Hét urat ojtottunk, és már négy zálogunk szárad a kampókon, és már sikolt a hétfői úr. De most e szép vasárnapon udvaroljunk a hölgyeknek! Kegyed, kit a magyar vírus e kézcsókkal eljegyez, Kegyed a vasárnap-kisasszony! Hétfőn a hétfői nyúl adja zálogát! Kedd! ne bújjon el, keddi kisasszony! Sikolt a szerdai, már szerda! A szerdai úrtól a nyúlvelő, csütörtök! Sikolt a pénteki! Kiszti-hánd, csütörtöki nagyságos asszony! És máris végeztem a hölgyekkel, több csókot nem adok. Péntek! A pénteki velő! A pénteki velő! Szombat! sikolt a vasárnap-kisasszony! Hölgy-zálog! Egy hajcsat? Egy brass? Egy legyező? Köszönöm. Az első hölgycsipesz!

De maradjunk még e vasárnapon! Most leveszem az első zálogot az első csipeszről – e propagált nyúlvelőt a propagált kampóról. És az állat bensejébe ojtom azon közönséges propagatióval, hogy a vödörbe dobom e becses zálogot, a vasárnapi úr zálogát, mely immár nem fogja előlni a vödört, mert a kampón töltött tizennégy nap alatt, a friss levegő vegykonyhájában, a benne lévő méreg – gyógyító anyaggá száradt/szelídült.

Másnap pedig leakasztom a második velőt, a keddi úr zálogát, és a vödörbe ojtom. E tizenhárom napig száradt velő kis eshetőséggel legyűrhetné az állatot, azonban e támadás ellenében a tizennégy napos velővel már fölfegyvereztük.

Hétfő van. Sikolt a keddi kisasszony, és kedden, míg előkeríti zálogát, addig e tizenkét napig száradt velővel ojtom a már tizenhárom naposra védett állatot.

Szerdán sikolt a csütörtöki nagyságos asszony, és mielőtt a laboráns ez utolsó zálogot e tizedik kampóra csüggeszti, azelőtt jómagam e tizenegy napig száradt velővel ojtom az állatot.

Csütörtökön jön a tíz napos. Pénteken már csak kilencz napos. Majd a nyolcz napos, a hét napos, a hat napos, majd a legutolsó, ez öt napos szép hölgyzálogunk, melynek gyilkoló ereje már sokkalta hatalmasabb, mint a microscop, vagyis a kóbor virus ereje, de már minden veszély nélkül a vödörbe dobhatom.

És miképp e szép zálogok elfödik a kóbor microscopot, azonképpen fogtuk védőrizetbe ez ojtásokkal a gyámoltalan állati agyvelőt. És már hiába fenekedik a microscop a vödör alján, már nem tud föllappangani e díszes velőhalmokon.

A védojtás tehát befejezve és propagálva. Pontosan eképp vittük véghez, tizennyolcz évvel ezelőtt, midőn először védojtottunk egy állatot. Mely után tizenkét nappal, vasárnapon sikolytott az állat, és hétfőre eldöglött.

E halált tudományilag nem propagálhatjuk, legföljebb scholastikusan, midőn e kicsiny laboráns most a hosszú fa-asztalhoz megy, és fölemeli a vödört a fülénél, és kiviszi a clo-zettra, hol e vödörben szokjuk tartani a mosórongyot avagy a szarkefét.

De még előtte visszaadjuk Kegyeteknek a becses zálogokat, és a csámpás microscopot is az asztalra tesszük, jeléül, hogy e kezdeti kudarcz nem szegte kedvünket ahhoz, hogy ismét csak próbálgassuk a védojtásokat, avagy propagálhas-suk.

Először is tizenkét nyulat fertőztünk, gyöngébb kóbor vi-russal. Ebből kettő minden kezelés nélkül maradt, tíz nyulat pedig tíz napon által védojtottunk, tíz másik nyúl alkalmazá-sával.

A gyógykezelés nélkül maradt két nyúl elpusztult a ti-zenöt és tizenhatodik napon. A gyógykezelt nyulak közül pe-dig az utolsó a harminczötödik napon pusztult el – ez már *késés, Hölgyek és Uraim!*

Azután hat új nyulat fertőztünk, még sokkalta gyöngébb kóbor virussal, utána védojtottuk. Eredmény: hat veszett nyúl.

Azután tizenkét kutya kapott egy veszett asszonyból. Majd pedig a Pasteur-féle *intensive* móddal gyógyítottuk. Va-lamennyi kutya megveszett. Mármost volt újabb négy ku-tyánk. Kettő kapott védojtást, kettő nem kapott. A két védoj-tott kutyának nem lett semmi baja, tehát immunis maradt! Ugyanígy életbe maradtak a védojthatlanok. Ekkor mind a négy kutyát immunitásra vizsgáltuk, melyre mind a négy a veszetségbe dőglött el, ekkor vettünk kilencz birkát, és a szemcsarnokba fertőztük egy nyolcz éves kóbor fiúból. E ki-lencz birkából nyolczon kitört a baj, a tizenharmadiktól ti-zenhetedik napon. Egy birkánk azonban már a hatodik napon

megveszett, de hat napig bírta, és alig pusztult el a tizenkettedik napon.

Ekkor azon gondolatra jöttünk, hogy talán előbb kéne gyógykezelnünk az állatot, és csak azután fertőznünk. Fogtunk nyolcz nyulat, és mind a nyolczat, tíz napon által, szabatosan védojtottuk, majd utána fertőztük, majd vártuk az eredményt, mely az volt, hogy eldöglött mind a nyolcz. Ekkor egy kutyával próbálkoztunk. Majd elővettünk még egy új kutyát, mely életbe maradt, és nem lett semmi baja! De a százkilenczedik napon csöndes veszettségbe esett – tehát majdnem életbe maradt, de végül eldöglött.

Ekkor azt kérdeztük magunktól: nem-e azért döglenek, mert a ragályzás természeti módját ezen Pasteur-féle tűszúrással helyettesítjük?

Védojtottunk két kutyát, majd erős marásokat kaptak egy veszett kutyától. Mind a két kutya veszettségbe halt el – de még előtte velük nyolcz új kutyát összemarattunk.

A maratás előbb csak úgy történt, hogy egész egyszerűen a dühös kutya ketreczébe bocsájtottuk az állatot. Mely sokszor igen ügyesen védekezett, ezért később a kutyákat mindig összekötöztük lábbal, bekötött szájjal és leborotvált fejjel bocsájtottuk a dühös kutya ketreczébe, mely módozat szintén önállóan lett megalkotva, tekintetbe véve az internatiónális eszméket és technikai haladásokat, és igen jól összemarott kutyákat nyertünk. Melyeken a védojtások daczára igen hamar előmutatkoztak a dühös, részint pedig a csöndes veszettség tünetényei. De az egyik közülük megjavult! Majd a hatvanadik nap körül újabb néhány bénulási roham – de ismét megjavult! Itten tehát volt egy védojtott kutyánk, mely bár megbetegedett, kiállotta a fertőzést. És csak a második maratásba döglött bele. Azonban föltehető, hogy egy harmadik vagy negyedek maratás már meg se kottyant volna e kutyának – a továbbiakban tehát ezirányba tettünk kísérletet.

Neveltünk ötven darab kölyök kutyát, majd a legerősebb *intensive* móddal gyógyítottuk. Utána a laborunkban tartózkodó veszett fenevaddal jó alaposan összemartuk mind az ötvenet – ebből kilencz kiállotta. Melyekből a második maratás után még mindig maradt egy darab kölyök! Evvel kísérlettük meg a kérdéses harmadik fertőzést, melyet, a súlyos sebek daczára, szintén kiállott, és nem lett semmi baja. Ezután még tizenegyszer marattuk és fertőztük eredménytelenül, végül következett az utolsó próba, a tizenkettedik, midőn agyvelejébe a legerősebb mérget, a magyar virust fecskendeztük, ám ezt is vígan kiállotta, miután e kis kutyát el is kereszteltük, a nagy buvár utáni kegyelettel – és ez a Lali kutya még ma is él és dolgozik, bár tizenhat ifjúi éve arczát ránczba húzta, így egyszerre ifjú és agg, alig tapasztalt, mégis feledékeny, de kisebb munkákat még ma is rábízhatunk, mint aminő, példának okáért, a kövezet fölmosása. Tessenek nézni, miként a ronggyal fényesíti a kőkoczkákat – e laborban múlt az élete, e labor néki a színes, világi forgatag, hol pislákoló életvilága, mint a gyertyaláng, veti e sötét és bizonytalan falakra az ifjúság álmodó emlékeit.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Tehát volt már egy tengeri nyulam, vagyis malaczom, vagyis tengeri eb, más szóval egy élő lény, mely propagálta a védőoltások gyógyhatásait, és amelynek hatására engemet rendes tagnak választottak az Akademián.

Azonban el köllött gondolkozni, hogy a laborunkban elmult nyulak, kutyák, birkák, malaczok és többi tengeri állatok vajjon miért nem élvezhették e gyógyhatások előnyeit? Miközben már emberek ezrein alkalmazzák ugyanez ojtásokat Párisban, meg már Ogyesszában, Pétervárott, Moskwában, Bucarestben, Milánóban és másutt, meg a tengeren túl. Azok a *buvárnak* nem mondható urak, melyek egész

egyszerűen kimentek Párisba, és a Pasteur Lajostól majom-mód eltanulták a védőoltásokat, majd vettek egy kis francia virust meg néhány francia nyulat, és hazavitték, hol nem bajlódtak az állati gyógyhatás tanulmányozásával, hanem rögtön embereket ojtottak – sikerrel, százával, egy-két százalékos elhalálózással!

Itt meg, ahol Pasteur után elsőnek fogtunk a dologba, nálunk meg – ahogy Kohn bácsi mondja népszerűen –, nálunk meg döglének a nyulak.

Mármost volt három teoriám.

Az első: elővettük a Babes vírusát, a francziát, melyet azóta is fönntartottunk, és egy nyúl agyába vett ki mansard-szobát, habár hetenként költözött haláleset miatt.

Ekkor három kutyát a francia virussal védőoltottunk, hármat pedig a magyar virussal, majd összemarattuk, miután egyként eldöglöttek, úgy a magyarok, mint a francziák – bizonyítván, hogy az én magyar vírusomba nem lehet a hiba.

Akkor a második teoriám: hogy netán az ojtási móddal hibázunk? De hisz az oly egyszerű, miként azt Kegyetek is propagálhatták, oly könnyű, mint a gyermekek játszadozása!

Akkor tehát marad a harmadik: engedelmsükkel, hogy Kegyetekbe volt a hiba. Nem Kegyedbe avagy Kegyedbe, nagyságos asszonyom, hanem az egész magyar fajtába, melynek agyveleje vékonyabb és egyenetlen, és szárításkor sokkal rosszabbul szárad, mint a francia.

Tehát a magyar velőt szárítással nem tudjuk szabatosan gyöngíteni, akkor hát nincs más föladatunk, mint hogy föltaaljuk a magyar agyvelőnek való, sajátos eljárását.

Melyet hosszú próbálkozások és meddő, reménytelennek tűnő kísérletek után megtaláltam – *a hígításban*.

És kisvártatva bejelentettem a Magy. Tud. Akademián, hogy a védőoltások módja fölfedezve van!

E fölfedezés tudományi értékét csak növelte, hogy egy oly buvár, mint Pasteur Lajos volt, ki azt már föltaálta!

Kérem szépen, százötvenkilencz kutya, három és fél év, ezerötszáz nyúl és kilencz birka előzte meg a higításos módszer kidolgozását, melyről kiderült, hogy a francia velőn épp úgy alkalmazható, és a szárításnál egyszerűbb és biztonságosabb. Nem csuda, hogy később el is terjedt a higítási mód – Spanyolországban, na, meg Indiában!

Mármost a következő, sokkal bonyolodottabb probléma volt, hogy végre emberen is alkalmazzuk a védojtásokat. E probléma elé egy csaknem áthatolhatatlan akadály gördült a nagyméltóságú Csáky Albin cultus-ministerrel, mit már nem hatolhattunk át oly egykönnyen, se szárítással, se higítással.

Próbálkoztunk fölterjesztéssel, majd kérvénnyel, majd nyílt levéllel, majd sértődött hallgatással, de minden próbálkozásunk eldőglött, akár a honi ebmarottak.

Kerestük, vajjon hol lehet a hiba.

Végül, másfél évi keresés meg lázas és tétova kísérletezés után föltaáltuk azt a pesti Pasteur-intézet fölállításában. És tényleg, midőn utolsó kérvényünkben, valamely honi pat-hos-szal, teljességgel lemondunk arról, hogy érdekünkben egy bármely szerény kis intézet létesíttessék, postafordultával kaptuk a ministeri engedélyt, hogy immár szabadon és lelkünkre menekíthetjük a honi ebmarottakat.

Már az első évben 423 egyén érkezett, 0,9%-os halálozással. Ezen internationális mértékkel is igen előkelő halálozás a második évben 0,58%-ra szállott alá, és alig romlott a harmadik és negyedik évben, mikor pedig már tömegével érkeztek az ebmarottak ezen *ideiglenes pesti Pasteur-intézetnek* csúfolt sötét és bizonytalan falakkal szerkesztett szobába.

Ekkor újabb nagymérvű kísérletbe fogtunk. Ez már az erősebb *intensive* eljárás szerint való zsarolások, illetőleg a

culturális sárban kukaczmód való csúszó mászások voltak. Az a nagyméltóságú agyvelő azonban tökéletesen immunis maradt.

Miközben hírlapjaink és a külföldi szaklapok már úgy írtak e hosszú faasztalon propagált intézetünkről, mint amelyik a *legelső* a honi emberbaráti intézmények között, és külföldön is a legismertebb és legimponátabb! De én már tudtam, hogy minden eresztékével rogyadozik ez a nem-lévő díszes épület – hol az utolsó évben az *ötszöröse* ugrott a halálok aránya! „Jóhírünk lesz a vesztünk” – gondolhattam kaján elégedettséggel, hisz az ijesztő romlás oka, hogy nyúljunk, bármely szaporák, nem győzhetik az iramot a hozzánk seregelő áradataival, itt, e kicsiny ketreczek mélyén, kicsiny agyvelejünkkel, melynek növesztésén, a liba májának schemájára, hiába munkálkodtam. Miként ha e dagadt Monarchia veszett sebektől szakadoznék, és már a határon túlról, Szerbiából is vagonszám gördülnek felénk az összemarott rémült reménykedők, s mindannyian e szobába igyekeznek, mely itten dűledezik, sorsuk válaszútján! És közbe én *tudom*, hogy még jótékonyan csálnak azok a szörnyű statistikák, hisz az ötszörös halál-arány mögött nem *ötször* annyian, hanem, a megnőtt betegszámhoz képest, hullák tucatzai fekszenek! Kiket e százalékok mögé köllött elföldelnünk a *szabatos* statistikákban. Mert bár e haláltömeg volna a legsúlyosabb érv a pesti Pasteur-intézet fölállítására, azonban ismerjük a ministeriumok hunczút észjárását, mely sokkalta szívesebben áldoz valamely sikerekkel diadalmaskodó vállalkozásra, mint egy olyanra, hol hullák tömege okfejtí a segítség halaszthatatlanságát.

Kérem szépen, ilyen háborgó, setét gondokkal igyekeztem az nap is az orvosi facultásra, miként az éhenvesző egér rogyadozik a penészes sajttal díszített egércsapdába, ugyane pszichikai rhytmusban léptem a főlépcsőn, fordultam balfelé,

midőn a folyosón megnyílt előttem a medikusok meg a szerbül bíró tűzfűjő bámész gyűrűje, és én megláttam azokat a tépett arczokat, miként ha e handsárokka és vérveres turbánokkal kísértének a jövő évi halálozási statistikák.

Mármost kérem a Bosznia a Monarchia része, igaz, de nem tartozik se Ausztriához, se a Magyar Királysághoz, na, hát az én körzetemhez se tartozik. A Balkán annak a Bucarestbe költözött ronda fráternek a körzete – kivéve persze Boszniát. A Pasteur Lajosnak viszont az egész világ a körzete! De Páris, az Páris, és Párisban Pasteur Lajos haldoklik. Mármost e tíz bosnyáknak egyikét vagy másikat minden bizonynyal megmenekíthetem – és a többi? A többinek tetemével együtt pedig elföldelhetem a pesti Pasteur-intézet reménylő álmait. Itt, e honi dögtéren, hol a reménylő álmokat, keresztmetszésekkel ellátva, két méter mélyen a földbe helyezik, és a jó zsíros magyar földdel ledöngölik.

Öt percz múlva már tuszkoltam is őket egy ponyvás szekérbe. Legelőször a kövér muktár basa, a Becsirovics Becsir tűnt el a ponyva mögött, habár víg bajuszával akár magyar-számban is elmehetne, az ember szinte várta, mikor szólal meg magyarul. Mögötte lépett a két Olovics, a Jovó, gyámolítva öcscsét, a Radét, kinek átharapott torkában a pesti szél mindegyre csípősen sziszegett. Majd követte őket a két zljebovi kakas, a Zsivánovics Lázó, na, meg a Péro, a Zaranovics, ki összemarott karja erejével bebizonyította, hogy ez is, mint minden mese az esztelen vérengzésről, melleleg hőstörténet is, hymnus az emberről, ha úgy tetszik. Majd e hymnus pálinkától döcögő strófája következett, a Soloja Toma, ki négykéz-lábbal vonult a szekérre, majd a Popovics Pavlé, kinek hófehér pópaszakállával incselkedett a szél, majd a hatalmas szál mohamedán legény, a Hrbat Arif, ki oly konok haraggal űzte a bestiát, de mostan megszeppent kölyökként bújt a ponyva rejtekébe, és legvégül következett a

törékeny mozgású bosnyák asszony s a kisfiú, ki még utóljára kibukkant a ponyván, s egy fütttyentéssel búcsúzott az Üllői-úti akácztól, de a kocsis összerántotta a ponyva likas szárnyait, és egy madzaggal jóerősen összekötötte.

Öt forintot adtam a kocsisnak, hogy el ne hagyja embereit, csak mikor velük a zágrábi gyors a vaspályán csiszogva ki-kecmeredett. Majd elkacsázott a szekér – én megfordultam, és egy pillantásom erejével a megfelelő nyílást támasztottam a medikusok meg a tűzfűjő bámész gyűrűjén. Majd egyenes mozgással behatoltam az orvosi facultás kemény burkaiba, s a szűk folyosón, az egyes, kettes és hármas előtt elhaladva, egy félfordulattal, akár egy kilincs-mozdítással, nyikorgó hang mellett a célpontra értem a negyedik agygyomrocs fenekén. Hol én vagyok az a kicsiny váltó, a félkopasz transzformátor, mely finom mozdulatokra váltja az érző ingereket, mint aminők a remény s a részvét, példának okáért, és azon humanistikus gyógyító érzés, amellyel kivonom a nyulat a dögszekrénykéből, mert már sietni köllött. Mert a városi kórház felől már gomolyogtak az összemarott rémült reménykedők, kik a daróczingre sebtibe vonták a rongyos kabátot, hogy lesiessenek az Üllői-úton, és a napi gyógymisére ott legyenek, itt, e hosszú és kemény oltárasztal előtt, e sötét falak menedékében, hol olyan practikusan propagáltuk a gyógyítás templomát, az Alexander csár s a világ közadományozásával fölépült, s a felhők spongyájával mosott párisi Pasteur-intézetet – mindent oly szerényen és arányos kicsinyítéssel: a kemény faoltáron propagált egyetemes és pathomorphológiai laboratóriumokat, és ott, hátul a minden kényelemmel ellátott fémketreczeket, bal oldalt az első, legnagyobb, a tenyészketreczczel, hol a nőtény oly tökéletes anyai nyugalommal dédelgeti és táplálja a hét fölhúzható állatkával propagált újszülötteket, majd, mikor azok felnövekednek, anyai gondoskodása végeztével a nőtény fölkínálja selymes farát

a nyugtalan himnek ingerkörébe, majd a széna illatos világába hozza a hét fölhúzhatós állatkával propagált újszülötteket, és azok felnövekedvén, egymás után költöznek abba a hét egyéni ketreczbe, amelyek – a scholastikus hasonlatot folytatva – a tudományi teremtés hat napját hívatottak propagálni, ez utolsó, hetedikkel, melyben a humanistikus teremtmő mű végre elpihen.

Íme, az első ketrecz, Hölgyek és Uraim! És benne a kövér nyúl, mely víg bajszával akár magyarszámban is elmehetne. Ez első nyúl propagálja a hunyorgó csöndet, amellyel sötétségtől válik világosság – midőn egy mozdulattal a szemsapkát levesszük, és ő benn látja magát a ketreczben. Mintha mi se történt volna. Bár a zsönge sajgás a tarkóján sejdíti, hogy e dolog, akár azon ősi fertőzés a világkoponyán, immáron elrendeltetett. „Kis karczolás”, sziszegett a muktár, és nagyot legyintett, miként ha a setét vizek fölött lebegő Igét, elhesseget egy döglegyet.

És jön este és reggel, és a második, majd a harmadik nap képe, mit e két igen hasonló testvér nyúlal propagálhatunk a második és harmadik ketreczben. Hol még a jövőendőbe burkolózik a tudományi teremtés mozgalmas műve, habár megtalálta már a maga minden pompával berendezett kórtani intézetét, a koponyaboltozattal szegélyezve és elkülönítve. A csontboltozat égi mennyezetként borul e két testvéri kórintézet csöndesen készülő világaira, azon csontkeménységgel, amellyel a fölöttünk fekvő kőmennyezet propagálja e nyulaknak, immár születésüktől, a természeti ég halványkék messzeségeit. És az agylabor munkálni kezd. Ahogy a vizek együvé ömlenek, és fölemelkednek a szárazok, és a földi térkép mintázatai lassankint előködlenek, azonképpen találja meg az ebvészmeleg is munkálkodó birodalmának termékeny tekervényeit, melyek határain kívül elpusztul, de amely határokon belül – akár a teremtetési harmadik napon a földnek

füvei – tenyészni és zsendülni kezd. Egyelőre még láthatat- és propagálhatatlanul.

De ahogy a negyedik napon alkotott világító testek, a Nap, a Hold és a csillagok figyelik a teremtés lappangó mozgalmait, azonképpen tűnnek föl a zsendülő pezsgés tüneményei itt, a negyedik ketreczben, hol e zsványképű nyúl lélegzése fölszaporodik, pulsusa gyorsul, hőmérséke felszökken, étvágya immár elmúlt, és valamely nyugalomnak látszó nyugtalansággal pislog a lámpa fénykörébe, mely mocskos burájával a hold sápadt fényét vetíti, s csak e nyúl agyában izzik föl, akár a napkorong. Miként ha az égő fahasáb, mellyel a Zsivánovics nyúl a fenevad üstökét verte, azon égő fahasábról patogó szikrák égették volna a tüzes korongot e rács mögött esdeklő szemekbe.

Majd jön este és reggel, és az ötödik nap s az ötödik ketrecz, hol ezen állativá részegedett lény négykéz-lábon dülöngészései mutatják azt a nagymérvű művet, mi e nyárfalevelként reszkető lény agykocsányában immár végbe ment. Szédelgő dülöngészés meg iszonyodás, hogy még a puha szénára puffan – miként ha egy szakadék peremén imbolyognék, hol fönt és lent, az eget és a háborgó vizet már megtöltötték a vírus szörnyei, a repdeső gyíkok meg a sejtek óczeánja mélyén csuszamló árnyékszörnyetegek. Még távol, még csak felül meg alatt, de már e magasság és mélység közt hintálló pusztá hely, az öntudat felé mászva és görbe, karmos lábokat növesztve.

És a vírus látja, hogy ez jó. És jön a hatodik nap s a hatodik ketrecz. Hol a teremtés műve immár elfertőzteti az agyvelő kerek világát, hogy sokasodjanak és szaporodjanak, és ahol itt van ez a hófehér lény, hogy azon szabatosséggal és változékonysággal propagálja nekünk a teremtet világ szenvedéseit, mit az alkotó, az isteni buvár, agyveleje mély tárnájából kifejtett. Mehr Licht! E sikolytással éri célpontját a

tudományi teremtés, midőn a hatodik nap alkonyán a magyar virus a maga képére megformálja e tökéletes kórtani lényt – Mehr Licht!

Majd elpihen a hetedik ketrecz rostélyain, és hosszan elnyúló, hatalmas szál termetével propagálja, mi szintén a teremtmény mint a halál teremtménye által önállóan lett megalkotva, tekintetbe véve az internacionális eszméket és technikai haladásokat.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Amíg a laboráns e hetedik ketrecz tartalmát kiüríti a dögszekrénykébe, mit e szobán túli szobák világával propagálhatunk, egyszerre amíg kigurítja a ketrecz aljához erősített kicsiny görgő kerekeken, addig elmondok Kegyeteknek egy mulattató történetet a nyuszifülekről meg egy összemarott kis kölyökről, akit úgy hívtak: Biró Jenőke.

Ez a kis gyermek szívbéli állatbarát és nyúlbolond. E hét fehér nyuszi volt a kedvence. Valahányszor védojtásra jött, nagy rongyos káposzta leveleket gyűrött a zsebébe. Én figyelmeztettem, hogy ne merészkedjen a nyulakhoz – kárán tanul a magyar – a dühödt eb marása néki nem volt elég lecke? hát nem volt. Azt mondta: már ismerik a nyulak, és szelídek, és mindeniket el is nevezte.

Az első volt a Hunyori.

A második az Álmos.

A harmadik az Árpád.

A negyedik a Pisla-nyúl.

Az ötödik az Imbolygó.

A hatodik a Bohóc – mert bukfenczelt és énekelt.

A hetedik meg a hétaalvó Jánoska.

Egyik nap újságolja nekem, hogy a Hunyori fülén lett egy fót, egy anya-jegy. A Hunyorinak, az első ketreczben. Másnap azt mondja, eltűnt a fót, majd visszajön: az Álmos fülén van a fót, a második ketreczben, úgy látszik, ferdén emlékezett.

Jön harmadnap, lelkendezve mondja, hogy a fót átment az Árpád fülére.

A negyedik napon meg a negyedik ketreczbe ugrott a fót, a Písla-nyúl fülére.

Ötödik nap jön, hogy már tudja, hogyan ragad a betegség, hogy tessék nézni, a fót átragadt az Imbolygó fülére.

A hatodik napon már nagy garral jön mint fülfótbuvár, ki a fótragadásról fog értekezni a Tud. Akademián, hogy már csukott szemmel tudja: a fót átragadt a Bohóc fülére.

A hetedik napon pedig fülfótos lett a hétalvó Jánoska.

És a nyolczadikon lelkendezve jön, hogy eltűnt a fót! El-tűnt a fót! A nyulak meggyógyultak!

Most a laboráns a ketrecz-sort egy kevéssel az ajtó felé tolja, és e kiürített ketreczet gördíti az elsőnek helyére. Tet-szik látni, így van nekünk, minden napon, első-másod-har-mad-negyed-ötöd-hatod és heted napos fertőzeti nyúl. Mi-ként a hét napjaival is, hétfőtől vasárnapig, immár évezredek óta propagáljuk a világi fót-fertőzés fokozatait.

És most ez új napunkat propagálva, a laboráns ezen újabb hétalvó Jánoskát gördíti a dögszekrénykébe – de Hölgyek és Uraim! Ne kaczagjunk a kis Biró Jenő rovására! Hiszen hát ki tudná az egy tenyészetből vett nyulakat megkülönböztetni? Tán még az Isten se tudná az egy tenyészetből vett nyulait megkülönböztetni, még ha nyúlbolond se, legföljebb anya-je-gyet vet minden századikra, emlékeztetőül.

A laboráns visszajön, odább nyomja a ketrecz-sort, majd visszahozza az üres ketreczet, és az első gyanánt helyezi. Majd egy újabb napunk gyanánt kigördíti az újabb Jánoskát, és – kérem szépen – így múltak a napjaink, így egyhangú gyó-gyítással, bár e két üresen tátogó ketrecz sejdíti, hogy e hu-manistikus fonál immár selymes gombolyaggá tekeredett, és hamarosan kitellik, mint az asztalon e szép, még elhagyott nyugalomban is tekergő s tán gondoló gubanczos gömbölyeg.

Na, hát itten közel búzlik már az a rücskös vég, és még nem is propagáltam Kegyeteknek, mi e díszelőadásunk célköre: hogy hogyan volt a bosnyákok gyógyítása, meg a szenzációs gyógyításképpen fölemelt és minden pompával ciccomázott pesti Pasteur-intézet! És közbe bosnyákjaink csak döcögnek a déli-vasút fele, és távolodnak a sors kereke gyanánti szekér-döcögéssel, melyet laboránsunk a kis görgő kerekkel propagál, mikor ez újabb ketreczet is lassan kigördíti, hogy tartalmát bedobja a világgal propagált dögszekrénykébe. Majdan a sor elejéhez illeszti az immár harmadik üres ketreczet. És közbe én még mindig a halott nyúl fejével pepecselek, mit e gyermekbábbal propagálhatunk ízlésesen. Leveszem a nyúl fejét, és kinyítom e zipp-zár készülékkel, de még a velőt, mit e barna cukorral propagálhatunk, e tizennégy lombikban szabatosan hígítanom köll, az első, a leggyöngébbtől, tizennégy fokozaton által a legerősebbig, hol ez utolsó lombikban már oly erős a méreg, hogy egyetlen csöppjével a veszett halálba űzhetném a medikusokat, a tűzfújóval egyetemben. De annak bizony meg se kotytyan, ki már az utolsó ojtásra igyekszik, mert már itt vannak, és csöndbe váraкоznak az összemarott rémült reménykedők! Hiszen a hű és arányos kicsinyítéssel a laborként propagált faasztalt, a nőstény selymes farával propagált tenyésztő telepet meg a hét ketreczczel s a dögszekrénykével propagált világi nyúlintézetet e csámpás szoba túlsó felén egészítjük e széksorok közt propagált világi váró-termekkel, hol mostan Kegyetek propagálják az összemarott rémült reménykedőket, bár azok számszerűleg Kegyeteknél sokkalta számosabban vártak és reménykedtek, ennek okából Kegyeteknek mostan egyszerre több, akár egy tuczat reménykedőt kell propagálniuk, hű és arányos kicsinyítéssel. Kegyetek most egyenkint mindennemű korú és nemzetiségű reménykedő személyiségek: alföldi magyar, sváb, szász, bozontos hegyi

oláh, somolygó tót, hirtelen mozgású szerb, kajla bajuszú horvát, széles képű morva, szőke stájer, és ki tudja, hogy még mifélek és hányfélek egyszerre, erőteljes férfi, roskatag vén, asszony és gyermek, és mindannyian egyként várják a szabadulást, ahogyan Kegyetek is csak ülnek csöndben, és fúladozva sepegnek, és várják a szabadulást fertezett szavaim barna zuhatagjából, melyet új szavak követnek, hogy kőrisbogár étetésével vagy más agymérgekkel igyekezzenek az állatvá torzult szavak kínjait csillapítani, azonban csatlakozni kéntelenek a szófalkához, mely a számban üvöltve bukfenczel – ánde Kegyetek még mindig csak ülnek és fúladozva sepegnek, és mindig várnak reménykedően, hogy tán érkezik egy szó, egy szép tudományi szó, egy tökéletes szó, amely egy-promilles corrosiv-oldattal mossa és fertőtleníti a szavakkal gennyes gondoló agyvelőt –

ÁZÁÁÁ

– vonított az ott feledett farkasfő az asztalon, a lámpa mocskos holdképébe –

ÁZÁÁÁ

– de mint a beteg nyúl, oly élesen, miákolón.

Na, de hát honnét tud ez a farkasfő azon réges régi, tíz évbe süllyedt esetről? Tíz éve! Hisz akkor tán meg sem alkotta még a Természet, vagy ha megalkotta, úgy – selymes gubancz – miákolva simult az anyja hasához.

Vagy tán Gogóly Miklós súgta e farkasfőnek álmatlan éje pokoli kacajját?

Avagy tán a vírus emlékezett néki a fejibe? Hogyan küldte neki a pópának a böjti fenevadat, azon hamvazószerda hajnalán?

Avagy tán Pasteur Lajos elhullott Párisban? A test hullott, de a szellem üzent ez agytávíron? Tán Akademiánk kültagja küldötte a szót, e vonító à propos-t? ÁZÁÁÁ – *hasard*. Hogy

tán soha bűdös életbe föl nem épült volna a felhők spongyájával mosott épület, ha nem *hazardírozik* a Pasteur Lajos?

Még befejeztem a tizennegyedik lombikot, még elhelyeztem fönn, a polczon a lombiktárolót. De már a nyúl ott maradt az asztalon, hol úgy pihentek együtt, mint a világ rendje: a farkasfő és a fejetlen nyúl.

Ahogy fejvesztve húztam a tűzfűjót az Üllői-úton, melyről mintha kipusztult volna minden bérkocsi. De már az Egyetem-utca 4-számban voltunk, a Vasárnapi Újság szobáiban, hol az éjjeli rablásnál kifúladt Sz-s. aludt egy asztalon, a szépreményű hírlapíró, aki tíz éve oly szívbe mardosóan foglalta egybe a szmolenszki oroszok szenvedéseit. De már a Goszleth, aki rajzolta a Kakansky meg a többiek ábrázatait, az már meghalt mint rajzoló, és újra éledt mint photographus, így Sz-s., a tűzfűjő meg én, útba vettük a Goszleth fényüzletét, honnan már négyen futottunk a nehéz masinával a bosnyák consulhoz, mert hiszen a Kakansky falkáját is báró Mohrenheim orosz nagykövet várta a Gare de l'Est pályaudvaron. De a consulatus zárva, a spaletták berakva, ezért a ministeriumba rohantunk, azonban a minister Csáky Albinnak más, bokrosabb teendője volt, így jutottunk a belügyre, majd a diplomáciaiához, míg végül a kereskedelmi múzeum egy osztálytanácsosa kötélnek állott – éppen idejében, hogy a vaspályán a Zágráb felé keczmeredő gyorsot még leállíthassuk, és leszedegessük a tíz farkasmarta embert, és mintha csak az imént érkeztek volna, egybe rendezgessük őket a díszes fogadtatáshoz.

És innét már semmi ponyvás szekérrel, hanem a kereskedelmi múzeum díszes kocsiáján hajtattunk át a városon, és így történhetett, hogy alig megérkezve, Sz-s., a szépreményű hírlapíró a veszett farkast megszegyenítő vehemenciával faggatta ki a orvosok bábész gyűrűjében álló vörös turbános

idegeneket, kik elébb sután, akadozva, majd kiabálva, hadonászva, egymás szavába vágva igyekeztek *mindent* elmondani és *mindent* megmutatni, félig behegedt, szörnyű sebeiket és a rémületes képeket – míg a botcsinálta tolmács, a tűzfűjő csak fújta elveszetten és perzselődve –, miket fölidéztek a szavak, a sebek s a kapkodó mozdulatok.

Majd a türelmét vesztett Goszleth fényképész pattogó vezényszavakkal a csoportképhez igazítja a tíz figurát meg a tűzfűjőt, mint valami egzotikus foot-ballista truppot, mihez lapda gyanánt szolgálhatna e farkasfő – és így készült ez a photographia, mit hűen propagálunk Kegyeteknek, fölnyitva a Vasárnapi Újságnak sárgapapíros lapjait. Tessék körbe adni, kézről kézre adni, majd visszakérem, számár a végállomás.

E kép láthatatlan szereplője Sz.-s. ki, mint a trupp-kapitány, a lapszegélyen túl a falnak támaszkodik, és a lapzártára gondolva, meg a vörös turbánoktól megihletve, már ki is egészíti a kusza jegyzeteit egy-egy hatásos képpel, szívbe maradosó jelenettel, és jól teszi.

E kép másik láthatatlan szereplője, én pedig a foot-ball bíró tekintetével fogom egybe a képet, és miként az esendő goal-löveteket latolgatva, oly latolgatva vizslatom ez esendő

arczokat, hogy vajjon *lesz-e* közöttük, és ki lesz az, kinek vonásait nem kuszálja össze az örült képíró, hogy munkája végén eltapossa a borzasztó műremeket – s e gondolatra ráprüsszent a gép, rápislog a lencse, majd én egyenkint a szobámba viszem a tíz farkasmarta embert, és ezen fölvételi füzetben, az arcz- és toroksebek, valamint egyéb hámsérülések keletkezésének lejegyzésével mintegy *kórelőzményt* foglalom össze a csapongó lázálmokat.

És még az nap föl is olvasom az Orvos-egyletben, na, meg a Magy. Tud. Akademián, és bejelentem, hogy ímé, előállt az idő, midőn humanistikus meg diplomáciai okból elkerülhetetlen a legerősebb *intensive* védojtások emberi behatását megkísérteni e kórtani halálra ítéltéken. Kiket *farkas* marott, iszonyú farkas-marással, és kik ráadásul *túl későn* érkeztek. Hogy nincs már idő hosszan védfertőzgetni, hanem kétóránkénti ojtásokkal növelve, már az *első nap* végén beléjük adjuk a halálos mérget. Azt, minek egyetlen csöppje a medikusok, a tűzfújó, az Orvos-egylet meg a Magy. Tud. Akademia kiirtásához elegendő lenne, minister Csáky Albinnal egyetemben.

Kinek asztalára egy kelepczét tettem, egy kérvényt, amelyben rögtöni engedélyt kérek a kísérlet megkezdéséhez. Mármost ha engedélyezi, és bukunk, a Csáky is bukik. Ellenben ha nem engedélyezi, és a bosnyákok elhalnak, úgy *mi* nem bukunk, de bukik a Csáky. Azonban ha mégis csak engedélyezi, és vállalkozásunk beüt, és a magyar virus meg a magyar virtus nevét lángbetűkkel írják a tudományi ég hajnalába, úgy a Csákynek már többet aligha lesz módja elfektetni a pesti Pasteur-intézet fölállítását.

Múlnak a pillanatok, nézem a szürke, rezzenetlen pofáját, ahogy kókadva hajlik a penészes sajtnak propagált kérvénylevélre.

„Nagyméltóságod kegyeskedjék az ablakon kitekinteni.”

„Az minek?”

„Hogy láthassa: nem egy sajtupapíron rágódunk...”

Ott, lenn álldigáltak, a nyolcz turbános, az asszony meg a gyerek, meg a tűzfújó, csupa feketébe vonva, fején fekete fezzel. Gondoltam is, kár, hogy a hatás kedvéért nem fújattam vele egy kis tüzet – propagálni, hogy e dolgot bizony meg köll fontolni *tűzetesen*.

Na, hát aláírta.

És már egy óra múlva az a sokkal bonyolodottabb probléma keletkezett, hogy e bosnyák hősök iszonyodva menekültek a fecskendő elől, s a görbe handsárokka legénykedtek. A medikusok és a hírlapírók pedig még czukkolták is őket. Végre a Markó-gyerek elé merészkedett, lerakta fegyverét, de már inába szállott a merészsége, midőn a derekáról leoldoztuk a széles gyapjúkendőt, és fölgyűrtük az ingét, és már sikolyra tátogatva várta... Ennyi. Bolhacsípés. S a gyerek csalódottan iszkolt a helyére. Majd az asszony jött, ki se félelmet, se kíváncsiságot, se mást, semmit se ismert. Ha hívták, jött, ha küldték, akkor elment, és megült a sarokban, egy hokedlin, a légbe meredve.

Majd a nyolcz férfi, egyenként, mindenik lerakta a fegyvert, és legvégül már egész mulatságot láttak a védfertőztetésben. De azért a handsárokat elzártuk a dékáni szoba egyik szekrényébe.

Sorba letekerték a széles gyapjúkendőt, levették az anteoriját, végül a turbánokat dobták egy peccsés nagy zsákba, majd fölvettk a daróczinget, amely minden ebmarottnak kijár, azonban a kétóránkénti ojtások miatt nem költözhettek a városi kórház épületébe. Így e kétórás siestákon be-benézegettek a laborokba meg az előadókba, lerándultak a boncz-tani pinczébe, majd sepregették a folyosókat, lemosták a dékáni szoba ablakait, hisz én voltam a dékán, a Zsivánovics csinált néhány polczot, az Olovicsok pedig kimeszeltek, végül

az asszony is lejött a hokedliről, és a konyhában hámozta a krumplit, délidőben pedig a diákkonyhán megétkeztek, délután átrusszantak a szomszédba, a tébolyultak szobáiba, és durákoztak a dühöngőkkel. Csak egy tekintetbe nem lehetett bírni velük, miszerint egész nap rágták a foghagymát, hogy már a másodnapon foghagymától illatozott az egész egyetem. Meg lett hát szigorúan tiltva a nemzeti csemege. Mindhiába. Dehát ember nincs hiba nélkül! A védojtásokra azonban minden kétórában, pontosan visszajöttek. Estére pedig tíz szalmazsákot hurczoltunk e szoba szögleteibe, én meg a rögzítőn szunyadoztam, félórát, néhol csak perczeket, mivel az újabb higításokat köllött előkészítenem, és rémülettel riadoztam azon agyreszelő hangra, amellyel még álmukban is foghagymáztak, ahogy a nyulak a szénával foghagymáztak – mindegy. Elég az hozzá, hogy egy napon megint előállott a ponyvás szekér. De akkor már arczaikon begyógyultak a sebek, és arczuk a jó diákkoszttól kikerekedett, míg én magam, csontra soványodva, szemem mély gödrökben, reszkető kézzel-lábbal intéztem, hogy végre lehulljon mögöttük a ponyva függőnye. De ők nem siettek, magyarul gagyogva kiabáltak az ablakokban csüngő medikusoknak, és kalapjukat lengették, mit a turbánokért cseréltek emlékebe, és ki öltönybe, ki posztó kabátba vagy hentesköpenybe, már aszerint, hogy az anteriját meg az öreg handsárt, mit miért cseréltek. Még egy ováció, majd lehullott a ponyva, eldöcögött a szekér, s már csak a foghagymabűz szállongott emlékebe.

Habár a Soloja Toma már az alagútnál lebillent a szekérről, és még ma is elcsípi a szél, ahogy a tabáni Rézkakasban szerbül kornyikál. Az ősz Popovics Pavlé meg csak ide, a szomszéd szobáig tipegett – tán az agylágyulás, tán a durák végett. Azonban a többi annak rendje-módja szerint

fölszállott a zágrábi vasútra, majd Zágrábban annak rendje-módja szerint várakoztak a szerajevói csatlakozásra – míg csak egy newyorki munkás-ügynök föl nem rakta a férfiakat Fiume felé, hol az Ultonia gőzös már napok óta vesztegelt, mivel a fedélközön még mindig árválkodott néhány száz üres deszkahely.

Az asszony s a kisfiú azonban minden bizonnal hazáig értek, Novosevcsibe, és a kis Markó, azóta legénnyé serdülvén, tán a leányoknak meséli az álombéli görbe kirusszanást azon a birodalmi sintértelepen.

E tíz bosnyák közül tehát kilencz épen és kövéren megmenekedett. És csak egy volt közülük, mely sikolytott a nyolczadik éjjelen, és fölugrott, majd reszketőn kereste nyughelyét, míg a többiek, ez ősi vonításra ébredésvén, a széklábbal, miként a handsárral, ütötték meg a csámpás microscoppal, melyet vasvillának propagált nékik a reszkető emlékezet. Úgy hogy végül e Zaranovicsot kéntelen bezártam ebbe a legnagyobb, tenyésztő ketreczbe, hol azon különös tünemény állott elő, hogy bár a kitört veszettség, másfél napos középértékkel, az élet lángját mindig eloltja, e Zaranovics még hosszú napok, majd hetek, majd évek múltán is azonképp föl- és föl-ugrált, és még ma is reszketőn keresi nyughelyét, és czupogó szerb nyelvén dadog és üvöltöz, és gyászfehér látomásait meszeli e sötét és bizonytalan falakra.

E különös tünemény vélhetőleg abban találja tudományi magyarázatát, hogy bár én a szmolenszki oroszoknál kíválóbb eredménnyel, szenzációs, tíz százalékos halálozással hoztam világra a bosnyákjaimat, evvel már a kutya se törődött, nem – miként azt bíztam és reméltem – hogy előpostája lesz a minden pompával cziczomázott pesti Pasteur-intézetnek.

Ugyan ki gondolt már akkor Pasteur Lajossal! Velem! A veszettekkel! Akkor mindenki csak arról fecsegett, hogy a

Strümpell meg az Alzheimer kitalálták, hogy azon híres agybajnak a bujakórba van a gyökere. Jó mélyen van e gyökér: tíz-húsz év a lappangó idő, míg e halálos elmebaj minden pompájával előmutatkozik. Mondja Alzheimer s a Strümpell. És mind őket ünneplik. Holnapig. – Nagy dolog! Én már tíz év előtte föltaláltam, hogy van, hogy a hysteriának is a bujakórba van a gyökere! Na, és hasonló elterjedése van az ebvészmelegnek is!

Két évvel később egy újabb kérvényt freckeltem a falakra, majd két évvel később, meggyőződve arról, hogy minden kísérletem tökéletesen hiábavaló, egyszerre oly könnyűség szállott reám, mint amivel e Zaranovics végzi a szökelléseit. És előszedtem a practikus kötélhintát a dögszekrényke mögül, és nyakamba vettem a Lipót-várost, és a zsírszagú tetőkhöz kacagtam, hogy hát tizennégy éve már! Tizennégy! Hogy félben hagytam azon érző-mozgó buvárlatokat, mik nevemet egykoron tán örök időkbe csiszolják e roppant homlok gyanánt horgadó égboltozaton! Hogy tizennégy év! Hogy kilenczezer nyúl múlt el azóta, mióta utoljára láttam e halványkék tudományi ég csillagbogarat, az M. Mari szemeit! Hehe! Hehehehehehehehehe! Immáron kilenczezer, hogy utóljára jártam e szemsugár mécsesével a negyedik agygyomrocs labirintusát, olyan vakbizonyossággal, mint amely vakon tapogatózom a cselédlépcsők korlátja iránt, és hallgatódzom a konyhákba, majd visszaroohanok a napi agyfertőzés- meg védojtásokra, majd vissza, hisz már úton vagyok, hisz már a konyhai csivogásból többször is *majdnem* kihallottam! Midőn egy szép napon így ütött halántékon a ministeri leirat, hogy postafordultával szíveskedjek propagálni a pesti Pasteur-intézet tervrajzait, az egyetemes és pathomorphologiai laboratóriumokkal, meg a modern

műszerek költség-vetéseit, a minden kényelemmel ellátott fémketreczeket, a hozzávaló gazdag könyvtári polczozattal.

Majd másnap azon nagymérvű kísérleti munka is elkövetkezett, amellyel hazánk kórtani álmait – egy kutyamarta mérnök segítségével – alul-, kereszt- meg fölrajzoltam, majd az épület helyét köllött megtalálnunk itt, e gyúladt kupacznak propagált nagyvárosban, majd a költség-vetéseket köllött hígítani meg hígítani, míg végre már nem ölte el az államkincstárat, majd az alapokat kiásni, majd a pallérokkal sörbe parolázni, meg éjszaka leskelődni, hogy a gégészeti klinika építse el ne hordassa onnét a deszkáinkat, majd az állványokon szökellni a Zoll-stockkal, hogy el ne falazzák a napfényes ablakainkat, és közbe vissza-visszaereszkedni e sötét és bizonytalan falakra, fertőzni meg védojtani, majd egy napon, midőn már évezredek óta, sőt tán harmincz éve kórtanilag egyazonképpen fejtettem ki az építés művészetét, e mai napon, midőn gyanútlan e szoba szorításába igyekeztem – azon pszichikai rhytmusban, amellyel a döglő egér siet a laborba –, megérkezvén, azon különös tünemény állott elő, hogy a minden pompával fölépült pesti Pasteur-intézet a maga minden pompájával fölépült, megnyugodott és kirajzolódtott e sötét és bizonytalan falakra. Tisztán és fényesen, amit úgy propagálhatunk Kegyeteknek, hogy a laboráns e hét ketrecz tartalmát közbe már kidobta, és gondosan kiganézta – éppen idejében, hiszen az Orvos-egylet meg a Magy. Tud. Akademia egy valóságos kis ünnepélyt rendezett, hol Kegyetek a szerény díszközönség, és a díszbeszélő házigazda én, ki, minthogy nem akarok visszaélni szerény türelmükkel, e rövid bevezető szavak után máris propagálom Kegyeteknek az immár harmincz éve kotlott díszelőadásomat, mihez legelőször is, a kotlósok ismert módozata szerint, guggolva

elhelyezkedem, és türelemmel kiköltöm e szép agyvelőt, itt alant, ez asztalmély szelíd trónusán.

E költői propagatióhoz a Péro, a Zaranovics szolgáltat ünnepi muzsikát, midőn még egyforma könnyedséggel föl- és fölugrál, és szerbül czuppogja felénk az ember himnuszát, s a strófák szüneteiben hallani fogják azon ősi, súrlódó hangot, amellyel ingerkörébe vonja a tenyészeti nyúltnak selymes farát, és azon másik, ősi, súrlódó hangot, amellyel a laboráns a kiüresedett teremtségi ketreczek vasrostélyait a szarkefével hótisztára mossa meg síkálja.

Tisztelt Tagtársak! Hölgyek és Uraim!

Mostan itt van már letéve a Pasteur Lajos, hű és arányos kicsinyítéssel, hová egy földalatti folyosó viszen, majd kilencz márványlépcső viszen, a lépcsőkkel lejtősen esik a mennyezet, és egy cupolába megyen által. A crypta falai fekete erezetű fehér márványból vannak, hátul egy kis oltár, és itt, kellő közepén nyugszik a porphyr-sarcophag.

A Szajna ugyane bal partján van egy másik hatalmas crypta, hű és arányos kicsinyítéssel a Kegyetek székei alatt, benn a cryptában I. Napoleon sarcophagja.

E két szellemóriás sírja itt, e sötét vérkígyóval propagált Szajna partján még sokáig symboluma fog maradni a két nagy kísérleti kórtani buvárkodásnak.

Egyiknek padozatán kirakva a vívott nagy csaták: Rivoli, Pyramides, Marengo, Austerlitz, Iéna, Wagram, Moskwa – mind egy-egy vérömleny a roppant koponyán. A másik crypta falain kirakva a gyógyászati segédeszközök: a Hit, a Remény, a Szeretet és a Tudomány.

Az egyik crypta körülvéve az idegen nemzetektől elrabolt zászlók számlálhatatlan sokaságából kirakott tropheumokkal – a másiknak finom mozaikból kirakott falán a

tropheumok: a Marey-féle emeltyűs dob, a Ranvier-féle fejtartó, a White-féle fogfúró meg az Isten-féle állat.

Mármost a következő, sokkal bonyolodottabb probléma, hogy hogy lehessen tíz új Tudomány-egyetemet fölállítani? Mert van kettő, a pesti meg a kolozsvári, de hol lehessen a többi tíz? Fejtörést okoz. Minek okából a Magy. Tud. Akademia a tátrafüredi gyógyfürdőbe küldött, hová nem vittem nyulat, csupán egy bőröndöt, egy kalapot meg a hadászati almanachot az összes tartományokkal. És a ponyvás szekéren csak az ősz Korányi tanár kísért a nyugati-vasútra, kiről sokáig azt hittem, valami részeg pallér, feje úgy imbolygott a szekérdöcözögestől. Aztán meg el nem mozdult volna a kupém ablakától, csak midőn sikolytott az öreg viczinális, de még azután is ott biczegett, és beordított az ablakon, hogy azért öregem, pihenj egy kicsit, öregem! És bedobta az ablakon a *Bolond Istókot* – pihenni? Mérgelődtem az ablakülésen, nincs idő! Késő van, instálom. – És már majdnem álomba szortyogok, mikor megszólal a szemben ülő pasas: na, mi van? Szárguld, mint a veszett, hát mi van evvel a mozdonnyal? De már mindenfelé csak sikolyoztak. A pasas meg lenéz a czombomra: csupa hab, színarany. De akkor már zuhantunk föl a Kárpátokon, végre a Branyiszkón megfogtam a vonatot, hadd gyönyörködjem kicsit a látványban! Mitől meg zúgolódni kezdtek, hogy minek áll a vonat. Na, hát csak menjen dolgára! Kiléptem az ablakon, lerúgtam a völgybe a vonatot, és már csak az enyém volt az egész Branyiszkó! S a gerincz alatt a meredek hegyoldal, hol a Görgey három fiatal honvéd-zászlóalja küzdött minden lépésnyi földért – követve a golyók záporában egy magasra tartott feszülettel kapaszkodó piaristát, az Erdőssy Laczát – míg este végre kitűzhették a diadalmas nemzeti zászlót, itt, hol zászló gyanánt állok a csúcshelyen.

Igen! Itt leszen a Harmadik Magyar Tudomány-egyetem! Hol a felhők spongyájával mosott épület csúcsairól átláthatunk a bérceken, és már láttam, gyémántszeim segítségével, melyekkel meglátom a szibériai pókhálót meg a mammothokat, már láttam a bércek mögött föltűnni Csorbát s a kicsinyke házat, hol a néhai Markusovszky Lajos gyerekeskedett, és lelkész édesatyja ajkáról szívta magába a vallásnak, a tiszta jellemnek, a tudománynak és hazájának szeretetét – mint azt egykoron megvallotta nekem, sötét czellájában a ministeriumnak. Lajoskám! Itt lesz a Harmadik Magy. Tud., és egy pókfonállal fölhúzatom ide a Babarczy-Schwarzer-klinikát, mivel föltett szándékom, hogy mindenik új Magy. Tud. egy külön tébolydával összekötve legyen, igazgató Schwarzer, másodorvos Moravcsik Ernő Emil, 33 ápoló, beteglétszám 170, Petró János főápoló, háziszolga 6, kézilány 12, ruhatarosnő 7, egy portás, egy éjjeliőr, Pasteur-kórház fölszerelve. Derü. Hála. Remény. Szeretet. Bizalom. Nyugalom. Fürdő. Egy szoba nekem. Három szoba M. M., kedves jövővendőbelimnek. Fényes luxus. 50.000 korona. Klasszikus képek a rácson. Ő császári és királyi Apostoli felséges Bécsben. Kedves Jóska! Fegyverrel intézetben fogva tartanak, kérem azonnal. Ez affér alkalmas lesz megbuktatni a kormányt. Kedves Jóska! Ostobaságok. Gázságok. Tudatlanságok az orvosi kormányzásban. Intrikus collegák.

Ostort fonok csillagsugarakból,
Megkorbácsolom vele az orvosi világot,
Hogy jajgassanak, midőn én kaczagok!

Én írtam, Dr. Hőgyes Endre, a Branyiskó-Schwarzer királyi Tudományegyetemen, címek az almanachban. Mikor puha lépéseket véltem a hátam mögött.

Lépteket és elfúló szuszogást. És elfordultam a Branyiszkö mélységeitől, és egy kis kutya nézett föl reám a szelíden korholó szemeivel. Na, hát mit nézel oly lefegő nyelvvel? Na, hát nem tudtam még akkor, hogy a kutyák szemét így alkotta meg a Természet, hogy ez a kutyák életfegyvere: a szelíden korholó szemek, miket megsenyved a legjobb gazda is, azon ősi lelki-furdalással. Nem tudtam. Hát volt már száz meg száz kutyám, de nem volt még *kutyám*. Csak egy laboráns. Úgy hát fölvettem azt is, hogy netán a kutyák vérit érzi a kabátom szegélyén, az csalta ide. Mért ide csalta? Mért nem üzte el? Nem sejtí, hogy mitől szaglik ez a kabátszegély? De akkor meg mért e korholó tekintet? Netán a nyúlpecsenye illata vont a messziről, és korhol, amért nyuszi helyett nem lát, csupán két gyémántszermet. És kulloghat éhesen.

Megindultam Korotnok felé, az a bosszúság kergetett, hogy a vonaton hagytam a kalapot. Meg a bőrröndöt. Meg a hadászati almanachot. Egyedül a *Bolond Istók* kandikál zsebenben. Na, nem baj, sebes nyargalással elébe vágok, és leszede a pöfögőről Tátrafüreden. És már átléptem Korotnokot, midőn észbe vettem, hogy a kis kutya nyargal ott hátul, és az a különös tünemény állott elő, hogy mind közelébb jött, mind inkább siettem, és midőn elnyúltam a fenyőtüskéken, odajött, a hátára hevert, a hasát mutogatva és dörgölözve, és nem bírtam ellökni sehogy. Majd folytattuk az útunkat, míg végül meg nem láttam a gyémántszeremeimmel, hogy a Nap lement. Na, fene, hagytam lemenni. De most már reggelig föl se kelthetem. És máris reánk dőlt az a feketeség, és a fenyőtükön vettem szállodát, és kutya volt a dunnám bélése, azonban aludni már nem igen tellett, csak lesni a Napot a gyémántszeremeimmel, és mammuthokat szedni vacsorára, száz meg száz mammuthot, de a gyomromat mégse raktam tele, mert a kutyának is köll mammuth, hisz már a *Bolond Istók*ot

rágja. És beszéltem hozzá mindenfélét, amit hát *tudtam*, de harmincz évig mégse jött föl az eszembe. Hogy medikus kóromba, bámész gyerek, a Rudival beszöktünk a Magy. Tud. Akademia díszes erkélyére. Ott lenn, ott ül középen az elnök, a kis báró Eötvös. Jobbra a főtitkár, az öreg Arany, amit összerágtál. Föláll egy kifent bajuszú, nagy hasú öreg tudós, mély hangja behangozza a termet, dörögve beszélget múlt idők dicsőségéről. Az öreg Toldy! Nem az a Toldi, te buta! Ősz bajnok. Ez a Kazinczyval kélt birokra, meg a Vörösmartyval! Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak, most föláll egy másik, folyik agyából a bölcsesség, mint forrásból a víz. Most föláll a Bolond Istók, olyan igénytelen, olyan csizmadiás alakja van, olyan reszketeg a hangja, alig hatott föl a karzatig. De hogyan kérlete szelíd mosollyal a fecskéket, az Isten kőműveseit, hogy építsenek néki egy sárkunyhót, mivel mint főtitkár hő vágját el nem érhetette, hogy egy kis lakást kapjon az Akademián.

A Nap mászik elő, vörös, alvatlan szemekkel, és ahogy kiváltak a fáknak törzsei, egyszerre meglátom, vagy száz lépésre, a tátrafüredi első házakat.

Gyorsan fölkeczmeredtünk, bementünk az első kocsmába, és megbírkóztunk egy nagymérvű reggelivel, miként a világ rendje: ő az abrosz fölött, én meg a szék alatt!

Tartalom

1. PROPAGATIO	5
2. PRAEPARATIO	38
3. GYÓGYÍTÁS	70